MOJ PUT U SVETU ZEMLJU

Dr ANTUN BOGDAN

23341

IMPRIMATUR
NADBISKUPSKI ORDINARIJAT
VRHBOSANSKI

Br. 1957/66.

Izdao i odgovara: Dr Antun Bogdan — Derventa, Trg oslobođenja 20
Tisak. »Plamen« — grafičko poduzeće Slav. Brod

DRUŠTVO KATOLIČKIH SVEĆENIKA S NRH
ZAGREB, GAJEVA 2/b
Osr. 321

MOJ PUT U SVETU ZEMLJU

Napisao: dr. Antun Bogdan

1966

Sig. 321

Dr ANTUN BOGDAN
župnik u Derventi

Br. 321
DRUŠTVO KATOLIČKIH SVEĆENIKA U HRVATSKOJ
ZAGREB, GAJEVA 2/b

PREDGOVOR

Težnja za putovanjem po svijetu i za upoznavanjem novih krajeva prirođena je svima ljudima. Ona je, očito, sastavni dio one neutažive čežnje čovjeka da spozna nepoznato te da neprestano otkriva tajne i zakone prirode. A koji li kraj i koja li točka na ovome svijetu mogu više i snažnije privući zanimanje nas vjernika negoli upravo oni krajevi kojima se nekad kretao i u kojima je djelovao naš Spasitelj Isus Krist te ono sveto mjesto na kome je On žrtvovao i svoj ljudski život da bi otkupio svijet?

Duboko sam uvjeren da nema pravog vjernika — pripadnika ma koje kršćanske Crkve, a kamoli katolika, koji ne bi iskoristio i najmanju mogućnost da posjeti ta geografski nama daleka, ali svakom kršćanskom srcu tako bliza mjesta. Zahvaljujući neizmjernoj dobroti Božjoj i pomoći jednog mog prijatelja — svećenika, o kome govorim na više mjesta i u tekstu ovog putopisa, i ja sam imao priliku da pođem na hodočasnički put, te da u Jordanu i u Izraelu posjetim mnoga od onih mjesta koja su povezana s Isusovim rođenjem, djelovanjem, njegovom presvetom mukom i smrću.

Kako sam pak želio da sve spomena vrijedno što dulje otmem zaboravi, već sam unaprijed, prije polaska na put, bio odlučio da vodim putni dnevnik. Htio sam da to meni samome bude podsjetnik na sve ono osobito što budem posjetio, vidio, doživio. Kad sam se pak na mnogim mjestima tokom svojega puta, osobito na mjestu presvete Spasiteljeve muke i smrti uvjerio da mnogo toga izgleda sasvim drukčije negoli sam to prije zamišljao, odnosno da to, uvjeren sam, izgleda drukčije negoli to zamišlja ogromna većina vjernika, pa i samih svećenika, došla mi je na um zamisao da te svoje dojmove saopćim i onima koji nemaju i vjerojatno nikad neće imati prilike da sve to sami vide i osobno upoznaju pravo stanje stvari. Drugim riječima, odlučio sam da svoje zabilješke s puta i objavim. U toj su me zamisli moralno poduprli i neki prijatelji koji su taj putopis pročitali u rukopisu.

Čitalac će sam ocijeniti koliko je bila dobra ili loša ta moja odluka da svoje doživljaje i osjećaje s puta od Dervente do Jeruzalema i natrag objavim štampom. Bit će tu — s tim sam načistu — različitih mišljenja i ocjena. Ali svi neka znaju da me pri tome nije vodila težnja da proslavim sebe. I onda, nisam nimalo težio ni za književničko-umjetničkim efektima, već samo za tim da čitaocu što vjernije prikažem kako danas, 2000 godina nakon Spasiteljeve smrti, izgledaju Kalvarija, Božji grob i mnoga druga mjesta o kojima čitamo u Svetom Evanđelju i slušamo u vjerskoj pouci. Mi, naime, kao što sam rekao i u samom putopisu, mnogo toga zamišljamo onako kako je to bilo nekad, u vrijeme dok je Spasitelj boravio na ovom svijetu. No dvadeset vjekova izmijenilo je vanjsko lice svih tih mjesta,

nekih čak i temeljito. Siguran sam stoga da će pojedini dijelovi ove knjige biti za neke čitaoce neočekivano otkrivenje novoga, dosad nepoznatoga, pa mjestimično i nevjerojatnog! Ja sam bar, došavši na neka od onih mjesta o kojima govorim u ovoj knjizi, bio veoma iznenađen onim što sam vidio, a vjerujem da će se to iz moga putopisa isto tako dojmiti i većine čitalaca.

Kako je dobro i korisno da o svetim mjestima o kojima govorim u ovom putopisu imamo što točniju sliku, smatram da ova moja knjiga ima to više svoj raison d'etre. Vjerujem stoga da će ona biti od koristi mnogima, ponajprije braći svećenicima, da budu upućeniji o današnjem izgledu pojedinih svetih mjesta u Jordanu i Izraelu, te da će se time moći poslužiti u propovijedima i vjerskoj pouci. Nadam se, nadalje, da će u istu svrhu biti od koristi i drugim vjernicima. A možda će se mojim iskustvom okoristiti i budući hodočasnici u Svetu Zemlju te izbjeći pokoju neugodnost, odnosno nepriliku? (S toga sam razloga ostavio u putopisu i one dijelove u kojima se ne opisuje hodočasnički posjet samim svetim mjestima, tj. opis onog dijela puta koji je imao više turistički karakter.) U najmanju ruku, nadam se da će ove stranice sa zanimanjem pročitati moji župljani, prijatelji i znanci, kojih sam se sjećao za vrijeme čitavog svog puta i kojima su, konačno, u prvom redu posvećeni ovi reci što slijede.

PISAC

KROZ BOSNU I HERCEGOVINU DO PLAVOG JADRANA

6. VI — 1966. — Ponedjeljak

U 12.20 sjeo sam u autobus. Smjer: Derventa — Doboj. Otpratili su me na stanicu velečasni kapelan Zvonimir Baotić, časne sestre Antonija i Benjanina, tetka i mala Nada. Čini mi se da su oni uzbuđeniji od mene. Dalek je to put. Može se svašta dogoditi. Mjesec je dana do povratka.

Kad sam stigao u Doboj, imao sam tek malo vremena da kupim kartu za brzi vlak prema Sarajevu. Žurio sam se, i tek što sam imao kartu u ruci, vlak je stigao. Na svoje iznenađenje, mada je bio prepun, našao sam mjesto i za sjedenje. Čim sam se smjestio, došla mi je misao da odmah počnem pisati svoj dnevnik. Ali u isti čas došla mi je i druga misao, da možda neću stići u Svetu Zemlju, pa će sve to biti uzalud. Ipak sam odlučio da pišem, pa makar to kasnije nitko i ne čitao.

Ponio sam sa sobom oveću bilježnicu i nekoliko kemijskih olovaka. Stavim aktovku na koljena i počnem pisati, kad li se odjedanput zamrači. Prvi tunel prema Sarajevu. Kasnije sam ipak uspio nešto pisati, no bit će veliki problem hoću li kasnije moći odgonetnuti ono što sam u vlaku zapisao.

Nitko se oko mene ne čudi što ja pišem. Malo poslije mene počeo je pisati još jedan putnik. Nešto računa. Kad vidi, uze i jedna djevojka pisati razglednice, da pozdravi svoje. Tako do Maglaja.

Za vrijeme dok je vlak stajao u stanici, počeo sam razmišljati da li sam uzeo na put sve što mi treba. Najvažnije su putne isprave. To imam. Ponio sam i dva fotografska aparata za snimanje u boji. Jedan za negativno, drugi za pozitivno snimanje. Dosad nisam još ništa snimao. Kuda sada prolazim, sve je već poznato. Ali kasnije bi i meni, a možda i drugima bila draga uspomena i na taj put, koji je već od svog početka put u Svetu Zemlju. Još nisam ni sasvim siguran i da li će sve ići kako treba. Taj put u Svetu Zemlju trebao sam zapravo ostvariti prošle godine u jesen. Prošle me je, naime, godine posjetio moj kolega talijanski svećenik i tom zgodom mi je ponudio da dođem u Svetu Zemlju. On je rodom iz Milana, a profesor je na Gimnaziji u Betlehemu. Predaje matematiku. Zove se Alessandro G. »Ti sebi izvadi pasoš i vize, a sve je drugo moja briga.« Obećao mi je da će prošle jeseni doći iz Milana u Derventu pa ćemo zajedno poći u Svetu Zemlju. Ja sam se veselio — nisam mogao ni slutiti da sjednem u automobil pred župskom zgradom u Derventi i da stignem do Jeruzalema! Već sam mislio da ću o tome kasnije napisati

koji članak za »Glas koncila«. Imao sam u mislima i natpis članka: **Od Dervente do Jeruzalema.** Zamolio sam pasoš i dobio ga. Propustiti takvu zgodu, to bi svakome bilo krivo.

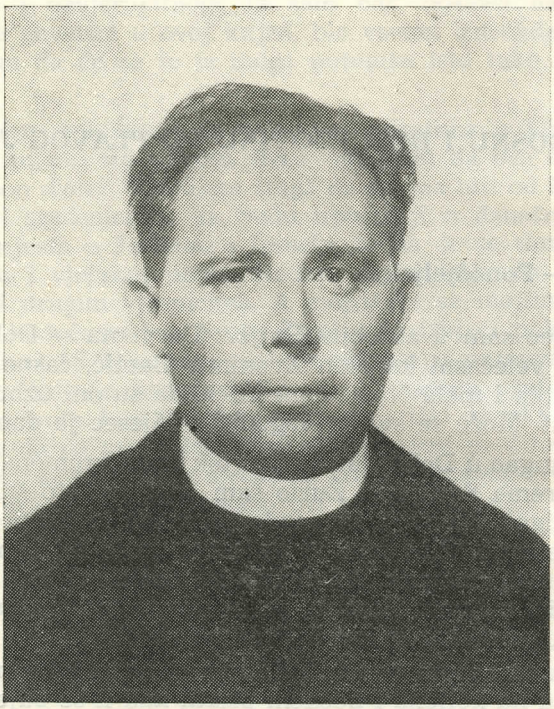

ALESSANDRO G.

Kasnije sam otišao s velečasnim kapelanom u Beograd po vize. Imali smo nakanu, moj kolega Talijan i ja, da putujemo kroz Bugarsku, Tursku, Siriju i Jordan. Za Bugarsku ne treba viza. Za Siriju sam je brzo dobio. Još mi treba samo turska viza.

U tursku ambasadu u Beogradu došli smo 10 minuta prije 12. Uzbudio nas je odgovor: »Mi radimo samo do 12. Dođite sutra, ali vam neće biti gotovo do četvrtka.« Što da radimo? U srijedu je Mala Gospa. Moramo se vratiti. Šutjeli smo i čekali. »Što čekate?« Objašnjavam službeniku da smo rano ujutro pošli iz Dervente s nakanom da danas sve obavimo, a ne možemo dulje ostati u Beogradu. »Danas vam ne može ni Bog završiti«, dobili smo odgovor. Mi smo opet šutjeli kao i prije. Ja sam u sebi stao izgovarati onu molitvu, kojoj me je u životu naučila nevolja: »Isuse pomozi!« Tako bezbroj puta. Kapelan se nešto skupio i šutio. Kasnije sam ga pitao što je on radio. Rekao je: »Molio sam se Bogu.« Nakon nekoga vremena reče službenik: »Hajde, uzmite bar formulare« i nadoda: »A da li će vam danas svršiti druge ambasade?« »Sve je već gotovo.« »Dobro, onda pripravite četiri fotografije, ispunite formulare pisaćim strojem pa donesite sve u 4 sata poslije podne.«

Tko sretniji od nas? Požurili smo se da nađemo fotografa koji će brzo završiti snimke i nađemo nekoga tko će nam ispisati formulare na

stroju. Imali smo još vremena da nešto ručamo i da u parku izmolimo svoj svakidašnji brevijar. Tako smo dobili i tursku vizu, makar da se u prvi čas činilo da je nemoguće. Kad smo išli kući, velim kapelanu: »Meni se čini da neću nikud otputovati.« »Zašto? Imate pasoš i vizu.« »Ne znam zašto, ne mogu protumačiti, ali sam potpuno siguran.«

Evo što se dogodilo. Moj je prijatelj Alessandro trebao naići autom oko 25. 9., tako da bismo 1. 10. bili u Betlehemu, za početak školske godine. Ja sam se njemu javio iz Beograda da sve ide u redu. Ali on mi se ne javlja. Približuje se sve dan po dan, ali ništa. Kad, eto od njega pismo, u kojem navodi da je prodao kola i naručio nova, a u Betlehem da će poći avionom. Također mi javlja da ga moje pismo nije našlo. (Ja sam metnuo krivu adresu — mjesto broja 30 stavio sam 38. To je mala razlika, ali u velikom gradu, kao što je Milano, nije ga poštar mogao pronaći.) Tako nisam otputovao. Bilo mi je žao. Cijeloj sam župi prije najavio da ću ići u Svetu Zemlju, a sada ništa od toga. Odlučio sam šutjeti. Dobri su naši župljani u Derventi. Kad vide da je čovjeku nešto slabo pošlo za rukom, oni neće ništa ispitivati. To se kod nas kaže: Neće mu pristajati na muku. Kad sam se, zato, drugi put spremao da otputujem u Svetu Zemlju, nisam nikome ništa govorio.

Pošto smo po drugi put išli u Beograd po vizu za to novo spremanje u Svetu Zemlju, opet me je kapelan upitao što mislim, hoću li sada otputovati u Svetu Zemlju. Rekao sam mu da ovaj puta držim da ću poći, ali će biti puno poteškoća. To je bio samo neki osjećaj koji se ne da protumačiti nekim razumskim razlozima.

Ipak nam nije žao ni lanjskog putovanja u Beograd po vize, makar su bile beskorisne, jer smo putem naišli na jedan neobičan prizor. Jureći asfaltnom cestom prema Beogradu, opazimo pred sobom neobična putnika. Pred nama je išlo magare, a uz njega jedna osoba. Na magaretu su obješeni kovčezi, a na vrh njih na štapiću je usađena zastavica. Bilo nam je čudno kakav je to turista. Kiša lijeva a njih dvoje idu — jedan pored drugoga. U brzoj vožnji ja se ipak okrenem da bolje pogledam tko je ta tako neobična osoba. Žena u kišnoj kabanici s kapucom na glavi, a na prsima križ! Ja spontano poviknem kapelanu: »Pa to je Francuskinja koja pješke hodočasti u Svetu Zemlju.« O njoj je dao kratku vijest i fotografiju i »Glas koncila«. Bila je teško bolesna od paralize i zavjetovala se da će, ako ozdravi, ići pješke u Svetu Zemlju. Kako u zavjetu nije naznačila da će sama nositi kovčege, to se sjetila i nabavila magarca da joj nosi stvari, a ona ide u korak s njime. Mi smo je sreli na auto-putu blizu Županje. Kad smo se uvjerili da je to ona, bilo nam je žao što nismo s njom izmijenili par riječi. Ali auto je već prilično odmako od nje pa smo zaključili da ćemo se s njom porazgovoriti kad se budemo vraćali. No povratak nas je zatekao po noći. Ona se sigurno negdje sklonila da prenoći. Kasnije smo čuli da je sretno stigla u Svetu Zemlju. U Turskoj je izgubila magarca, pa je dalje pošla željeznicom. Velika je to smjelost i velika vjera uputiti se iz Francuske u Svetu Zemlju i to pješke!

Sjećam se svojih briga za putovanje i bude mi lakše kad mislim na njezino hodočašće. Ona je trebala svaki dan negdje prenoćiti, trebala je hraniti i pojiti magare. Očito vidim da sam ja u boljoj situaciji. Na vrijeme sam se javio u Sarajevo, da odsjednem u Sjemeništu, a tako isto

i u Dubrovniku. U Sarajevu bih još trebao primiti vakcinu protiv kolere, pa me malo više brine, jer sam osjetljiv na to i poslije imam temperaturu, a već 9-og treba da krenem brodom iz Dubrovnika za Bejrut.

Sve to pišem na putu za Sarajevo i ne brinem se puno koja je već stanica. Dosta mi smetaju tuneli pri pisanju. Ovo je bio šesti i najduži. Dok sam inače rado gledao na tu divnu bosansku okolinu i na te divne bosanske predjele, sada gotovo nemam vremena za to. Put je do Sarajeva divan. Rijeka Bosna kao da natapa one vrletne planine da ostanu ponosne, zelene i gorde kao što jesu.

Ovaj čas upita jedan suputnik: »Je li Zenica?« Drugi kimnu glavom. Pojavili su se visoki dimnjaci tvornica i osjetio se zrak zasićen dimom. Dan je lijep. Sunce se pomalo sakriva iza oblaka, pa opet izađe da nas sjeti da smo u danima vrućine. Za vrijeme putovanja iznenadilo me kako ljudi malo razgovaraju. Đaci su još zabrinuti ispitima, a ostali nose sa sobom svoje kućne brige.

Mali dječačić, kojih 5—6 godina, popeo se na prozor u hodniku vlaka. Čizmice su mu prevelike, nogavice odsječene. U ruci drži buket uvenulih ruža. Jedan od suputnika ga upita: »Jel', mali, prodaješ li ti to?« — »Ne, to sam kupio svojoj mami.« »Gdje je tvoja mama?« — »U Lašvi.« »Kako se zoveš?« — »Mustafa Š.« Na leđima mu piše crnom tintom Mustafa. »Pa što ti to piše na leđima?« — »To je pisao moj brat, koji ide u školu.« U taj čas se vlak zaustavio u Lašvi. Mališan siđe iz vlaka, okrene se prema nama i salutira. Ostavio nam je priliku za razgovor. Lijepo je što poštuje svoju majku, ali kako se usuđuje sam putovati? Kako mu se isplati platiti kartu za brzi vlak od Zenice do Lašve? »Sigurno nije platio kartu«, doda drugi, »zar nisi vidio kako prati konduktera iz koje će strane naići?« Ostalo je samo nabačeno pitanje: što će biti od toga djeteta? Ili lopov ili vrlo snalažljiv čovjek. On će sigurno brzo putovati u inozemstvo. »Odakle mu pare?« Drugi doda: »On će se već snaći.«

Prolazimo kraj Kaknja. Sjetio sam se starog svećenika, pokojnog Đure Majetića, koji se kratko pred smrt sam uputio u Kakanj. »Nisam još bio tamo, pa idem da vidim prije nego umrem«, rekao mi je. Kažu da stari ljudi imaju više sklonosti za upoznavanje krajeva. Uz osjećaj da će sve to brzo ostaviti, hoće da stave u svoje sjećanje što više toga dok su boravili na zemlji.

I meni je ovo putovanje drago: to je, istina, kao i tolika druga putovanja u Sarajevo, ali je sada tu još nešto drugo, to je put u Svetu Zemlju preko Sarajeva. Već sama pomisao na putovanje u Svetu Zemlju postaje posebno draga jer nas povezuje s mišlju na domovinu Spasiteljevu. Htio bih tamo ponijeti sa sobom sve naše gore i doline, sve naše vinograde i polja i sprijateljiti ih s poljima, vinogradima u rodnoj domovini našega Spasitelja. Htio bih u srcu ponijeti sve ljude i sprijateljiti ih s našim najvećim prijateljem, Isusom Kristom.

I tako mi putujemo. Cijelog puta mi je zagonetan suputnik koji sjedi na suprotnoj strani u vagonu. Ima tamnosivo odijelo, male brkove i oštucanu bradu. Najprije sam pomislio da je neki profesor, a poslije vidim da je pravoslavni svećenik. Ovaj čas netko upita: Koliko ima još do Sarajeva? 20 minuta.

Jedan podebeo 60-godišnjak doda: »Već mi je dosadno.« A ja sam u isti čas pomisao: nikada mi nije put do Sarajeva bio kraći nego danas,

valjda zato što još nikada u životu nisam bio tako sretan kao sada, kad sam se uputio u Svetu Zemlju.

Brzi vlak kao da se sve više ubrzavao. Bilježnica je još uvijek preda mnom, ali mislim da je zasad dosta pisanja. Vlak nas toliko ljulja i zabacuje da se više ne može pisati. Putnici se pomalo spremaju za dolazak u lijepo Sarajevo.

Sa stanice sam pošao ravno u Sjemenište. Otac Rektor me je već očekivao; da mi ne zaboravi spremiti sobu, držao je stalno moje pismo na pisaćem stolu. Odmah me odveo u lijepo spremljenu prostoriju. Ja sam se požurio i otišao u grad da uzmem autobusnu kartu za Dubrovnik. I to će sigurno biti divna vožnja preko Mostara i Metkovića, osobito Jadranskom magistralom. Usput sam u gradu uzeo nekoliko razglednica da pošaljem prvi pozdrav iz Šeher Sarajeva.

7. VI 1966. — Utorak

U 7 sati sam imao misu kod Gospina oltara. To mi je bilo posebno drago. Neka me moja Nebeska Majka sretno vodi i dovede u domovinu Svoga dragog Sina.

Poslije Sv. mise pošao sam odmah po kartu za parobrod »Dalmacija«. Prošle godine trebao sam poći autom iz Dervente do Jeruzalema i Betlehema, a vratiti se kući brodom, a sada putujem obratno: iz Dubrovnika polazim brodom »Dalmacija« do Bejruta i tamo se sastajem s kolegom Alessandrom, s kojim ću sav put obaći u njegovu autu.

U uredu Jadranske plovidbe ističu kako naši putnici iz Jugoslavije imaju prednost na toj lađi. Osoblje na lađi posebno pazi na naše putnike, i ako nema navale turista, smješta ih u prvu klasu, premda imaju kartu za treću klasu.

Požurio sam se da raspitam za vakcinu protiv kolere. U Domu zdravlja u Sarajevu uvjeravaju me da se samo preporuča, a da nije obavezna. A ne može se ni dati u tako kratkom roku, jer već sutra polazim u Dubrovnik. Trebalo bi bar 8 dana, a za 8 dana ja se nadam stići u Bejrut.

Poslije podne proveo sam kod našeg nadbiskupa dra Marka Alaupovića.

8. VI 1966. — Srijeda

Ujutro sam imao misu opet na istom Gospinu oltaru. Poslije sam otišao u grad da uzmem nešto jela za put. Izmolio sam sav Brevijar, spremio stvari da mogu u 10 sati izići iz Sjemeništa. Autobus za Dubrovnik treba da krene u 11 sati. Prema voznom redu stižemo u Dubrovnik oko 6 sati poslije podne. Vrijeme je prekrasno. Nadam se da će moji župljani lijepo osušiti pokošenu travu.

Dugo sam čekao na autobus. Došao je 10 minuta prije 11. Svi smo se smjestili i odmah pošli. Izlaz iz Sarajeva je malo sporiji zbog prometa. Čim smo izašli, počeli su lijepi vidici. Zavoji sve jedan za drugim. Lijepa brdašca sa zelenim livadama i žutim poljskim cvijećem. Vidi se trasiranje nove željezničke pruge i visoki vijadukt. Sva mjesta su kao male varošice.

Kasnije sve veći uspon i sve veća brda. Pred nama je Bjelašnica, još u snijegu. Zbog neprestanih zavoja izmjenjuju se prizori kao u kinu. Sad ovaj krajolik, sad onaj. Šofer Siniša je otvorio radio autobusa, pa se muzika lijepo poklapa s neprestano novim vidicima. Sve se čini kao da je u svečanom zelenom ruhu.

Za sat i četvrt evo nas u Konjicu. To je mala varošica, od otprilike 70 — 80 kuća, ali lijepa izgleda. Ja sam ovuda prošao prije 18 godina i da me je netko u nj doveo, a da ne znam kamo, ne bih pogodio da je to taj isti Konjic. Lijepa je centralna zgrada i restoran. Htio sam uzeti nekoliko fotografija, ali onaj što prodaje u kiosku zastidio se i rekao mi: »Nemamo toga«. Šteta! Ne znamo cijeniti svoj trud i svoj uspjeh.

Divan je most preko Neretve. Kad sam ugledao tu rijeku, bilo mi je drago. Ostala je uvijek ista, bistra, plavo-zelena, kao oči nevina djeteta. Odsada se nećemo od nje dijeliti sve do njezina utoka.

Iza Konjica je Jablaničko jezero. I ono je sačuvalo zeleno-plavu boju, kao njezina majka Neretva. Proteže se sve do Jablanice, gdje je jablanička centrala. Kasnije se opet javlja Neretva u svojem prirodnom obliku. Tu su i brda veća, ali lijepo pokrivena šumom. Kasnije će na pola puta Konjic — Mostar doći brda kao žive građevine nastale erupcijom. Čini mi se kao da prolazimo uz masivne zgrade katedrala, sve od kamena. Po njima nema ni zelenila. To je nešto silno i jako — sila s kojom se ne može mjeriti nikoja ljudska snaga. Kamen kao da je naslagan na katove.

Spuštamo se prema Mostaru. Sada kao da je priroda popustila svoju snagu pa opet pruža blaže lice. Odjedanput kao da se nalazimo u nizini, a oko nas vijenac zelenih brda. Na časove se čini da ne može postojati ljepša priroda.

U pola tri eto nas u Mostaru. Zadržat ćemo se pola sata. Grad je sačuvao svoj tipičan način gradnje kuća i nije poletio za neboderima. Opaža se da ima dosta stranih turista.

I opet nastavljamo put. Priroda je sve blaža. Već susrećemo i po koje magare. Jedno jede kraj ceste suhu slamu — sada u vrijeme izobilja trave i sijena, pa neki putnik pita: »Što li će jesti u zimi, ako sada jede slamu?« To je životinja koja nikad ne izabire svoja jela.

Prođosmo i Čapljinu i Metković. U Metkoviću sam se sjetio da je odande rodom naš misionar u Indiji otac Anto Gabrić. U svojoj duši poslao sam pozdrav i zahvalio njegovim roditeljima što su dali Crkvi tako vrijedna misionara.

Iza Metkovića se opet penjemo. I kad dođosmo na vrh uspona, pred nama se pruži divan pogled na more. Sada ćemo ići sve do Dubrovnika uz samo more. Oko 80 km.

Dolazimo do mjesta Slano. To je lijepa župa, sva obrasla maslinovim stablima. Ispod crkve vide se šatori i automobili stranaca. Kasnije ima uz obalu na više mjesta lijepih vikend-kućica.

Veliki Zaton i Mali Zaton su mjesta blizu Dubrovnika. Mi se već pomalo spremamo. Prošli smo već i Trsteno i Dubrovačku Rijeku. Evo nas u Gružu! Tu se autobus zaustavi i ostavi nas koji smo pošli u Dubrovnik.

Odmah sam se informirao za ured Jadran-linije. Nalazi se preko puta novog hotela Petka. Sve je u redu. Sutra poslije 10 sati mogu se već ukrcati na brod »Dalmacija«.

Odem tramvajem do Pila (Dubrovačka vrata), a onda polako s torbom i aktovkom u Sjemenište. Pozvonim. Jedan me je brat isusovac otpratio u sobu, i to baš u onu sobu, gdje sam bio prije 18 godina. Onda na njezinim vratima nije pisalo ništa. Sada sam se malo zbunio, jer je na vratima sobe napisano Excel. Episcopus. No drugo je naslov na sobi, a drugo sam ja. Ja sam samo u sobi, gdje inače odsjeda dubrovački biskup ili kad dođe koji drugi biskup u posjet Sjemeništu.

Vani u dvorištu uz blagovaonicu, đaci su žučljivo igrali nogometnu utakmicu.

Interesiram se za broj seminaraca. Otac Rektor veli da ih ima 118, od toga oko 20 za našu Vrhbosansku biskupiju.

Poslije večere izašao sam u grad, prošetao Stradunom (glavnom ulicom) i vratio se u Sjemenište.

Bio sam prilično umoran. Danas je bio posebno vruć dan, a mi smo bili punih 7 sati na vožnji. Ipak sam sjeo da opišem, makar u glavnim sjećanjima, ovaj prekrasan put od Sarajeva do Dubrovnika. Sada je već 10 sati i treba misliti na počinak, jer sutra tek počinje pravi put hodočašća. Sjetio sam se da moram napisati još nekoliko razglednica, makar i okasnio spavati.

S »DALMACIJOM« NA MEDITERANU...

9. VI 1966. — Četvrtak

Svetu misu sam imao u 6 sati u Sjemenišnoj crkvi. Bila je na hrvatskom jeziku. Poslije doručka izmolio sam odmah cijeli Brevijar i spremio stvari. Iza 10 sati otići ću u Gruž na brod »Dalmacija«.

I danas je lijepo, ali nešto oblačno. Izgleda da neće biti tako vruće kao jučer. U 10 sati pozvao me Otac Rektor na ručak. Zatim mi je dao jednog seminarca da me otprati na stanicu Gruž. Odande sam se odmah javio avionskim pismom svojem kolegi svećeniku Alessandru G.: brod »Dalmacija« je spreman, a i ja sam spreman za put. On će me, kako je javio, dočekati svojim autom u Bejrutu i dalje ćemo ići zajedno.

Prije ukrcavanja u brod ide se na carinarnicu. Pitaju nas koliko tko nosi novca i što ima u torbi ili kovčegu. Službenik je rekao da otvorim torbu i zavukao ruku da vidi šta ima. Kad se uvjerio da je sve kako sam naveo, rekne: »Izvolite zatvoriti.« Upisao je u pasoš dva aparata za slikanje, što ih nosim sa sobom.

Pošao sam na brod. Prijavio se u recepciji (ured za primanje putnika). Tu se sve može urediti na našem jeziku, jer je to naš brod i naši ljudi. Lijepo su me primili. Makar da je karta po najnižoj tarifi, dali su mi sobu sa dva kreveta. Malo je putnika. Ja sam u sobi broj 114 sam. Upitao sam što smijem slikati na brodu. Dobio sam odgovor: »Sve osim motora.«

Imao sam još vremena i izišao iz broda s oba aparata i fotografirao taj divan brod »Dalmacija«. Dug je preko 100 metara. Ima 228 soba, kuhinju, dvije blagovaonice, salu za televiziju, salu za ples, salu za stolni tenis, bazen za kupanje, tuševe za osvježenje. Na brodu je potpuna opskrba!

Krenuli smo u 1 sat poslije podne. Digli su ulazne stepenice (na električni pogon). Oko 10 minuta brod se pomalo okretao, dok nije uhvatio svoj smjer i pošao iz Gruža. U zadnji čas sam izletio da uhvatim na fotografskim aparatima zadnje obrise Dubrovnika.

Kad smo zaokružili oko Lapada, brod se oglasio s nekoliko sirena, a svi na obali mahali su rukama i maramicama. Dok smo prolazili kraj jedne crkve, i zvona su zvonila. Nije bilo podne, nego pola dva po podne. Da li je to bilo zbog toga što je danas blagdan Tijelovo ili zbog toga što mi prolazimo, ne znam.

Tek što smo tako izišli na pučinu, pred nama je bio pogled samo na more. More i lijevo i desno, naprijed i otraga. Sve samo more bez kraja. Nigdje nema ni otočića.

Četvrt sata prije dva po podne bili smo upozoreni putem razglasne stanice broda da će za nekoliko minuta početi ručak i da svi uđemo u sale za ručanje.

Sve je čisto i uredno. Jela su ukusna i u dovoljnoj količini. Na stolu je jelovnik. Uzmem i čitam. Pomislio sam da ću morati odabrati što ću ručati, ali sam brzo primijetio da se donose sva jela redom: predjelo, supa, meso, varivo, salata, puding, kafa. Nabrojeno u finesama, ima 15 naziva u jelovniku. Razumije se da se svega dobije malo, jer bi inače bilo nemoguće sve pojesti.

Poslije ručka ode opet svatko kuda hoće na brodu: ili se sunča, ili čita, ili drijema, ili slika. Za sunčanje nije baš najbolje vrijeme, jer stalno puše neki vjetar koji prilično rashlađuje. Ja se ne usudim sunčati.

Ovaj čas čujem kako je jedan Nijemac skočio u bazen i pliva kao vidra. Ali nije dugo izdržao. Brzo je izišao iz vode.

Brod ide prilično brzo. Vele 17 milja na sat. Meni nije ni najmanje dosadno. Najviše volim otvoreno more, a sada ga ima na pretek. Divno je gledati tu masu vode. Divim se tom gigantu. Osjetio sam se sitan i neznatan, kad sam gledao Alpe, pokrivene vječnim snijegom, a sada samo buljim u to nepregledno more i sve se više povlačim pred veličinom Božjega stvaranja.

Mislio sam da ćemo ići više uz obalu, pa ću vidjeti i nešto Albanije, ali mi se vozimo daleko od svakog kopna. Gore nebo, dolje more. Samo su nas galebovi pratili do 4 sata poslije podne, pa su onda i oni nekud zaostali.

More je uz taj hladan vjetar prilično mirno, tako da se na lađi osjeća manje trešnje nego kad se vozi u najboljem autu. Lijepo se može čitati, pisati, što god hoćeš.

U mojoj je kabini posebno hladno. Izgleda da tu blizu prolaze cijevi za vodu, pa rashlađuju taj dio broda.

Krevet je čisto presvučen sa dva jastuka od perja i dvije nove deke. Dva su kreveta jedan nad drugim, kao u vojsci. Službenik koji me je doveo u kabinu rekao mi je da uzmem donji krevet, da se ne moram penjati. Svejedno je, ionako sam sam u kabini. Imam stol, stolice i ormarić za odijelo. Svaka soba ima dovod vode za umivanje. Sve kao u velikom hotelu.

U luku Pirej (za Atenu u Grčkoj) dolazimo sutra u pola pet poslije podne. Dakle: 27 sati neprestane vožnje do prvog zaustavljanja. Vele da ćemo se tamo zadržati do pola noći. Bit će bar tri sata po danu za posjet Ateni.

U hodniku nailazim na oglas koji upozorava da prije spavanja metnemo svoje satove za jedan sat unaprijed. Idemo bliže Istoku, pa i vrijeme ide brže. Kad je kod nas podne, u Grčkoj je već 1 sat poslije podne.

Osjećam se u duši tako zadovoljan, tako miran, tako Bogu zahvalan. Bilo je dirljivo kad je u Sarajevu otac rektor (Božidar Šantić) htio da mi ponese stvari na stanicu, da i on ima udjela u hodočašću. Svi mi se preporučuju da im donesem iz Svete Zemlje po koju uspomenu. Kako god bila mala, samo nek je iz Svete Zemlje, kako reče otac rektor Sjemeništa u Dubrovniku.

Na brodu ima najviše Nijemaca, pa Francuza i Engleza. Ima i nešto naših ljudi. Ovaj čas javlja razglasna stanica na brodu da se mi, iz naših krajeva, okupimo za pola sata u turističkoj sali radi obavijesti o ekskurzijama. Znači, treba biti tamo u 6,30 sati. Bit će i prigodno predavanje o narodima kojima idemo i o lukama u kojima ćemo se zadržati. Spiker tumači gdje se nalazi turistička sala, jer se nije lako u prvi čas orijentirati na samome brodu. On ima šestospratne stepenice, koje vode, barem se meni tako čini, kao u katakombe. Sve su stepenice pokrivene sagovima. Sve je tako lijepo i čisto. Hodnici uz spavaonice izgledaju kao hodnici u nekom velikom urednom samostanu, gdje je soba do sobe. Malo me uplašilo, jer je gotovo na svakom uglu stepenica po jedno dugme za uzbunu u slučaju požara. Sva su vrata zaštićena protiv požara. U svakoj kabini piše na vratima: u slučaju opasnosti izbij! U svakoj je sobi nad ormarom smješten pojas za spasavanje. U hodniku je ispisano za svakoga, od kapetana pa do najnižega, što ima raditi u slučaju požara. Ali to su sve mjere opreza. Bolje je na vrijeme misliti da se od zla obranimo. Kad su ljudi izmislili sve udobnosti, onda se i više boje.

U pola sedam smo pošli u turističku salu na predavanje. Sada vidimo da nas iz Jugoslavije putuje na brodu oko 40. Ostalo su stranci, ali njih nema puno. Nas 40 gotovo je ispunilo turističku salu. Svi su došli. Prije nego su se svi sakupili, došao je kapetan Marušić i predstavio se kao komesar za sve naše poslove.

Napomenuo je da ćemo sutra stići u luku Pirej i posjetiti Atenu i Akropolu. Bit će nam tumač neka gospođa koja vrlo dobro poznaje Atenu i starine na Akropoli, a živi u Ateni. Zatim je dao prijedlog da po dolasku u Aleksandriju (Egipat) odmah napravimo izlet u Kairo. Premda je Aleksandrija nekada bila najveća luka na svijetu, danas nemamo što posebno vidjeti. Veli da će nastojati da stignemo i u historijski muzej u Kairu.

Za izlet u Atenu i Akropolu treba platiti dva i pol dolara, a u Kairo 10 dolara. Dakle 12,50 dolara. Tko hoće, mora odmah uplatiti. I ja sam odlučio da se pridružim ostalima. Kapetan veli da se pošta može slati s broda s našim pomorskim markama, koje su priznate kao međunarodne marke.

Lijepo je govorio o primitivnosti i zaostalosti Egipta. Kao kontrast Egiptu stavio je Libanon. Lijepo je govorio i o staroj kulturi Egipćana. Još se i danas svijet pita kako su mogli tako uspjeti u građevinarstvu, gdje uz današnja tehnička sredstva ne bi bilo lako postići ono što su oni postigli. Grčkoj su dali obilježje Krećani. Otok Kreta je danas pod Grčkom, a nekada je vladala ostalom Grčkom i njoj donijela kulturu. Napomenuo je izradu u zlatu, kojoj ni danas nema nešto ravno. Također je napomenuo da ženska moda u nečednom odijevanju ima odanle korijen. Danas se opet ide za razgolićavanjem kao onda, ali nije napomenuo da je kratko iza toga propala i grčka kultura i civilizacija.

Iza toga je napomenuo i Port Said, luku u Sueskom kanalu. Sada Egipat prima svaki dan preko milion dolara za tranzit teretnih brodova kroz Sueski kanal. U Port Saidu je promet dvostruko veći nego u luci Njujork. Brodovi su u razdaljini po 15 minuta, jer se uglavnom prevozi nafta. Da se dogodi i najmanji požar, zahvatio bi katastrofalne dimenzije. To su tankeri po 60 do 80.000 tona. Ako uzmemo u obzir naš veliki brod »Dalmaciju«, koji ima 5.500 tona, onda nam izgleda kao patuljak prema tim divovima što prenose naftu.

Govorio je više od sat i po i davao praktičke upute kako ćemo se paziti od prevare trgovaca kad nešto kupujemo, ali da opet pazimo da ne izgleda da tražimo da nam se nešto badava dadne.

Poslije je bila večera. I ona je preobilna kao i ručak. Primijetio sam da su svakome na stolu servirana po 4 noža, 4 viljuške i dvije male kašike. Svaki čas drugi servis za jelo. Izgleda nešto na Englesku. Potkraj večere evo još i sladoleda, pa onda i slanog sira, pa opet kompot, pa crna kafa. Vrijeme poslije večere proveo sam u kabini i uglavnom svršavao svoj dnevnik. Pogledao sam na sat: bilo je pola jedanaest u noći. Sjetio sam se da moram pomaknuti sat za jedan sat naprijed. Dakle, bit će i 1 sat manje spavanja. Uostalom, nikud nam se ne žuri.

10. VI 1966. — Petak

Probudio sam se u osam i četvrt. Odmah sam prigovorio sam sebi što sam tako dugo spavao. Ali mi se javlja u mislima i obrana: jučer smo pomaknuli sat za jedan sat naprijed. Dakle, ipak bi to bilo po našem vremenu samo sedam i četvrt. Pomalo ćemo se naučiti i na novo vrijeme. Spontano sam počeo glasno moliti. Molitva mi je bila tako draga iza lijepo prospavane noći. Obrijao sam se. U kabini ima topla i hladna voda. Umio se, obukao novu bijelu košulju. Vidio sam da su stranci uredni, pogotovo kad idu u blagovaonicu. Šteta što ti isti ljudi hodaju po našim gradovima kao da nemaju sa sobom boljeg odijela. Kako tek moraju dolaziti obučeni u salu za ples, gdje nisam ni zavirio. Ples je svake večeri od osam do pola noći, uz brodski džez.

Pošao sam na doručak. Sve mislim da sam okasnio, ali ne, svi su putnici baš sada na doručku. Poslije toga izađem na palubu. Opet nas prate galebovi. Zaključio sam da je blizu obala, premda se ne vidi ništa ni na jednoj strani. Divio sam se galebovima, koji lete, lete, pa se onda spuste u more i lijepo sjednu, kao naše patke, i kupaju se. Kad im dodija, opet se dignu u zrak.

Iza kratkog vremena evo nas pred jakim, golim brdima, naizgled kao naš Velebit. Idemo kroz Patraski zaliv, prema Patrasu. Razgovaram s jednim oficirom. Pitam ga zašto nismo išli blizu Albanije da nešto vidimo. »A što ćete vidjeti? Planine, kao obično. A nama je zabranjeno da se njima približujemo više od 30 milja.« (Milja 1620 m). Govorimo o ovom divnom brodu »Dalmaciji«.

Otišao sam u sobu i uzeo fotografske aparate za snimanje. Snimio sam prvi susret s grčkom obalom. Prolazili smo kraj grada Patrasa. Vide se neka postrojenja, kao kod nas u Rafineriji nafte u Bos. Brodu.

Produžujemo vožnju kroz Korintski zaliv, kad evo obavijesti na razglasnoj stanici: svi putnici neka budu spremni da u 11 sati izađu na gornju palubu radi vježbe za slučaj opasnosti. Neka pogledaju broj koji je označen kod njihova kreveta. To je broj njihova čamca u koji će se spustiti s broda. Neka uzmu pojas za spasavanje i na danu uzbunu zvonom neka izađu na palubu.

Neki su se smijali, drugi su ozbiljno shvaćali. Treći opet kažu: mi smo putnici, nema smisla da se s nama tako radi. Jedna gospođa kaže: »Ja neću skakati. Ako već dođe do katastrofe, onda smo ionako svi gotovi.«

Ja sam odmah otišao u sobu, potražio broj iznad kreveta, ali nema ništa upisano. Popnem se da vidim piše ili što na gornjem krevetu. Tamo piše broj 1. Uzmem pojas za spasavanje i odem u prijemni ured da upitam pod kojim sam ja brojem. Rekoše mi broj 6. To znači da moram otići na lijevu stranu palube, jer su tamo parni brojevi, a s desne neparni.

U to izađoše i brodski oficiri. Već smo navukli pojaseve za spasavanje. Taj pojas izgleda kao prsluk sa dva jastuka sprijeda, s lijeva i desna i s jednim jastukom na leđima. Sveže se s nekoliko vrpci, kao kad se kopča kaput. Ima i napunjeni ovratnik. U blizini je stajao jedan mladi oficir. Upitam ga za njihove oznake. Svi nose bijelu košulju, bijele hlače, bijele cipele i bijele čarape. Razlikuju se samo po šaržama na naramenici. On mi tumači: kapetani imaju tri crte i povrh crte krug. Oficiri imaju jednu crtu, dvije crte i tri crte. Taj oficir, uz mene, imao je dvije crte, i povrh toga neku mrežicu. To je oficir za vezu. On me upita odakle sam. Kažem: iz Dervente; a on reče da je po majci Bosanac, jer mu je mati iz Livna. I ode.

Na glas uzbune sakupili smo se na najvišoj palubi. Svi izgledamo nekako jednako jer svi imamo navučene pojaseve za spasavanje. Malo smo podebeli, tako da se gotovo ne razlikujemo po debljini, jer smo svi u jastucima.

Došao je kapetan Marušić. Malo se s nekima šali. Jedan je oficir otvorio vrata na bočnoj strani broda. I čeka. Neki komentiraju, vele da u čamac za spasavanje može stati po 60 putnika. Upitao sam: što će ispod vrata neke dvije jake veze kao karike? Oficir objašnjava da se za ovo spušta. Čekamo kojih 10 minuta, a onda razglasna stanica javlja da je pokušaj uspio i da su svi spašeni. Dakle, mala uzbuna i mala šala.

Svi očekujemo da vidimo Korint. Kad sam ga ugledao, postao sam nekako bliži sv. Pavlu, koji je onuda prolazio i pisao Poslanicu Korinćanima. Svijet je tako velik i tako malen, tako star i tako bliz i mlad. Uzeo sam fotografske aparate i snimio nekoliko snimaka.

Napuštamo sa strane Korint i ulazimo u Korintski tjesnac. Vidim da se patrolni grčki čamac nešto žuri prema nama. Kad nas je mimoišao, zaokrenuo je i ide ravno s našim brodom s desne strane. Sasvim nam se približio. Naš brod začas zastane, Grci nabace male stepenice na nj i uđu k nama dva njihova brodska oficira. Njihov patrolni brod išao je kroz cijeli Korintski tjesnac pred našim brodom. Tjesnac je dug 6 km, a širok samo 21 metar. Jedva da sa strane našega broda ostaje malo mjesta. Vozi se sporo i oprezno.

Uzimam nekoliko fotografija. Zamolio sam jednog našeg suputnika da i mene uslika na brodu u tom tjesnacu.

Iznad tjesnaca prolaze tri mosta: za pješake, za motorna vozila i za vlak. Na mostovima se zaustvaljaju Grci i mašu na pozdrav našemu brodu.

Sa strane su visoke stijene. Nije kamen, nego meka zemlja, koja se dade sjeći. Visina je sa strane po 30 metara. Vele da je kopanje tjesnaca započeo car Neron zlatnom lopatom. Opazili smo da sa strane još uvijek proširuju tjesnac. Skidaju sloj po sloj zemlje, odvoze kamionima po tako slabim putevima da se iza kamiona dižu oblaci prašine. Ogromna je to masa zemlje koju treba ukloniti i dalje odvesti. Čini nam se da bi bilo i 10 godina rada premalo za proširenje toga tjesnaca.

Sada smo opet na slobodnom moru. Plovimo prema Pireju, atenskoj luci.

Uzeo sam nekoliko razglednica Atene i javio se. Pošta se predaje na brodu i oni je šalju dalje.

Ostalo mi je malo vremena do dolaska u Pirej, pa sam iskoristio i spremio se da skočim u bazen i da se okupam. Taj čas nije nitko bio u bazenu. Krasna je morska voda, koja neprestano ulazi i izlazi. Može se lijepo plivati i roniti. Ostao sam preko pola sata u vodi, a onda se malo sunčao, i dok sam se spremio, već se vidjela atenska luka Pirej.

Što se više približujemo, vidimo da je puna, krcata. Najmanje stotinjak brodova iz čitava svijeta. Naši su suputnici svi spremni za izlaz u grad. Dolaze grčki funkcioneri. Na njihovim kapama vidi se kokarda s križem. Oni ulaze prvi u brod, obavljaju svoje formalnosti. Mi dobivamo potvrdu za izlaz u Pirej i Atenu. Izlazeći s broda pokazujemo svoje po-

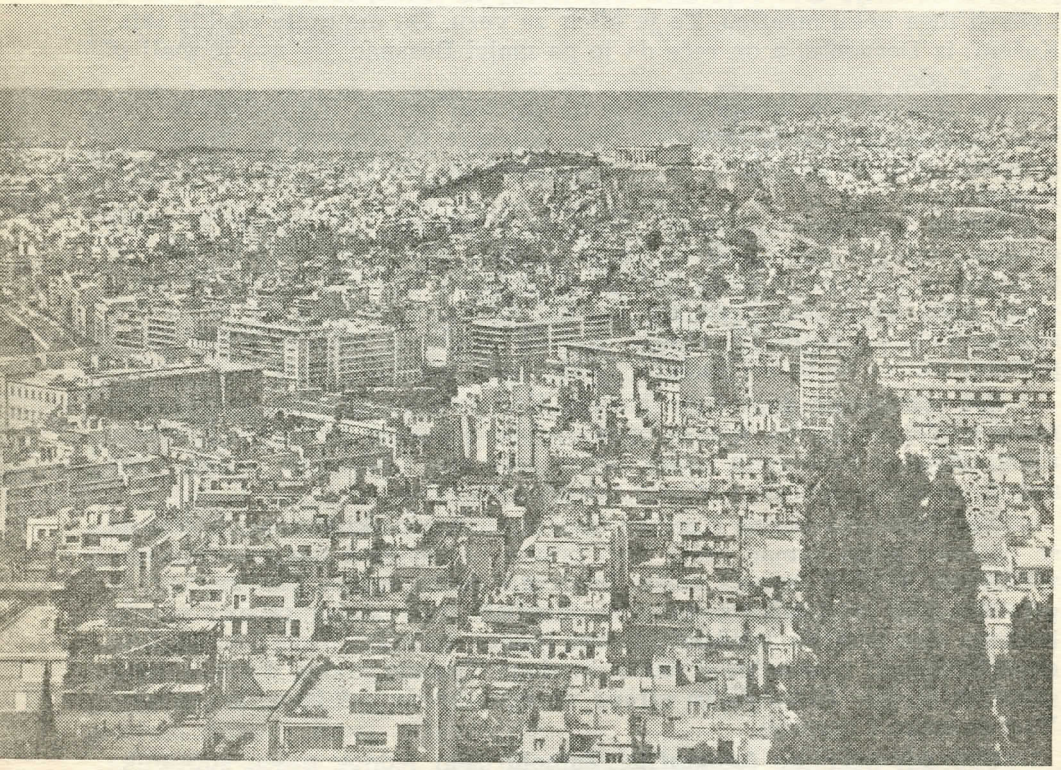

Atena

tvrde za izlaz i skupljamo se na obali pred brodom. Malo dalje od nas opazio sam autobus Jadro-linia-Dalmacija. Uđem u prvi autobus, ali jedna postarija gospođa kaže: »Za vas je onaj drugi, ovaj je za strance.« Kao da sam je prepoznao: pa to je baš ona gospođa koja će nam tumačiti starine na Akropoli. Upitam je: »Gospođo, hoćete li nam vi tumačiti?« Odgovori: »Ja ću.«

Brzo silazimo iz tog autobusa i ulazimo u drugi, koji je iste veličine. Svaki sjeda kako dođe. Kad smo svi posjedali, ustane ova gospođa i prebroji nas. Zatim se predstavi: »Ja sam Nena. Već četrdeset godina živim

u Ateni i dočekujem naše kad dođu iz Jugoslavije.« Porijeklom je Srpkinja. To se vidi po govoru.

Krenemo. Pirej je velik grad. Vozimo se polagano i iz autobusa promatramo kuće, ulice i ljude. Ima lijepih građevina i lijepih crkava. Izlazeći iz grada dolazimo na morsku obalu gdje počinju plaže. U početku je divlji pijesak. Gospođa veli da se tu uglavnom peca sitna riba, a sve dalje, sve je ljepša plaža, koja se prostire preko 32 km. Razmak između grada Pireja i Atene iznosi 14 km, ali je sav taj dio izgrađen kućama, tako da se sve stanovništvo broji Ateni. Sve zajedno računa se oko dva miliona.

Na polovici puta prema Ateni vidi se lijepa panorama cijele Atene. Velik je to i divan grad. Njegova panorama ne zaostaje za rimskom. A i Rim broji oko dva miliona.

Putem govori gospođa na zvučnik autobusa· Veli da je Atena, kao i Rim i Carigrad, sazidana na sedam brežuljaka.

Ulazimo u Atenu. Prolazimo kraj Jupiterova hrama u Ateni, kojemu je sačuvano šest velikih stupova od preko stotinjak nekadašnjih stupova. To su stupovi preko 20 metara visine. Nismo silazili iz autobusa, jer smo trebali da što prije dođemo na Akropolu.

Kad smo se popeli na Akropolu, gospođa nam rekne da svi sjednemo ispod velikih stupova na ulazu u Akropolu. Sjedne i ona te počne kao pravi tumač. Govori zanosito i uvjerljivo: Akropola bilo je isprva ime gdje je živio kralj. Kasnije se prenijelo to ime na sveta mjesta, gdje su bili sazidani hramovi bogovima.

Gospođa dalje tumači: Darijci iz Perzije selili su i došli do ovoga mjesta. I kako je ovdje bilo more, nisu išli dalje. Oni su dali demokraciju i sazidali Akropolu ne kralju, nego bogovima. Dolaskom Perzijanaca sve im je bilo uništeno, ali je Temistoklo sazvao narod i rekao da će sazidati novu Akropolu, kojoj će se svijet diviti. Kad je bila gotova, mnogi su im prigovarali, jer je stajala puno muke i novaca. Zidali su je ne robovi, nego grčka elita. On im je rekao: malo je stajalo i troška i muke jer će ona kroz sve vjekove donositi Grcima i slavu i novac. Stara, grčka slava je vječna, a novac donose svaki dan turisti iz čitavoga svijeta·

Penjemo se starim grčkim putem, popločenim od teškog nerazoriva kamena. Stepenice su iz živa kamena, na kojemu su tek male udubine. Sa strane su rimske stepenice, moderno izrađene, kad su Rimljani osvojili Akropolu. Grci su im se ironično divili i podigli im u čast veliki masivni stup od 10 metara i na njemu postavili tri konja. Ti su konji bili kasnije preneseni u Carigrad, pa u Veneciju i sada su na crkvi Svetog Marka u Veneciji.

Opet sjedne gospođa na kamen i priča: Grci su siromašan narod, ali su ponosni jer znaju da sva zapadna kultura i civilizacija ima svoj početak ovdje na Akropoli.

Najljepši hram na Akropoli bio je Partenon. Sve naokolo ima u dva reda pilastre u visini od 20 metara. Svaki od njih je drukčije građen. Svaki ima drugu dimenziju, a čine se svi jednaki. Sva je ornamentika na svakom pilastru kao jednaka, a opet je svaka drukčija. Za vrijeme kršćana bila je to crkva Sv. Sofije, a za turskog vremena džamija. Turci su u nju sklonili barut, jer su mislili da će kršćani poštivati crkvu, ali je barut eksplodirao i uništio tako divnu građevinu od masivnog bijelog mramora.

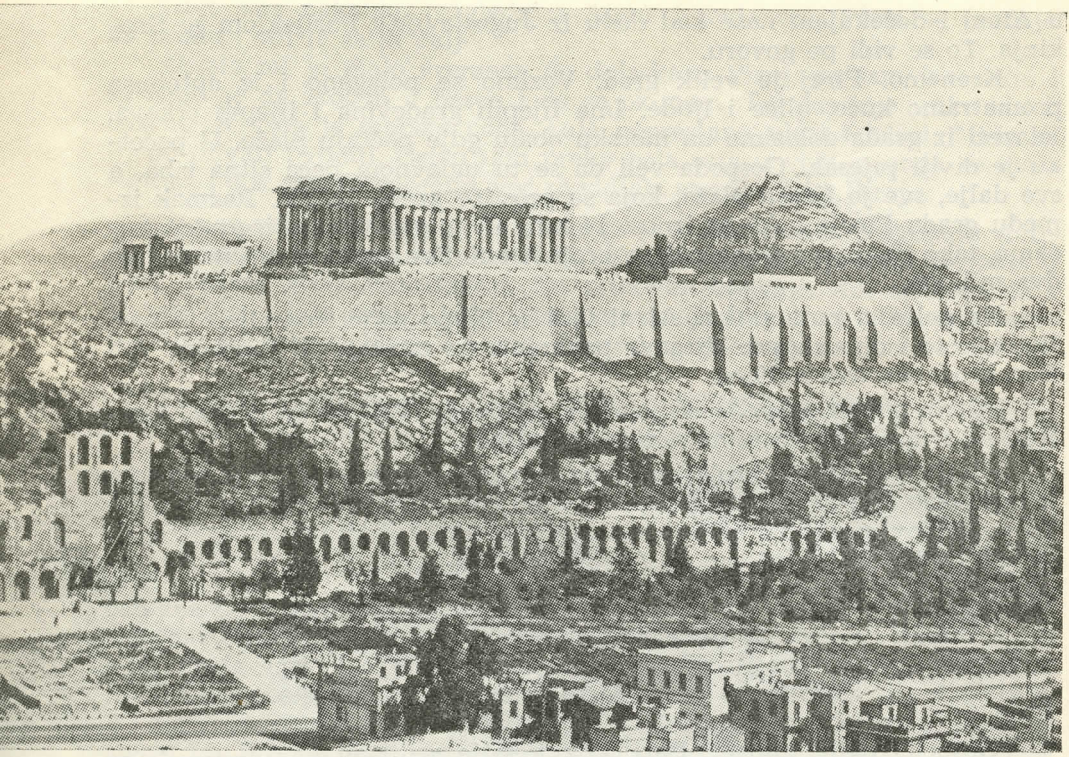

Akropola

Muči me pomisao: kako su Grci podizali traverzne masive bijelog mramora, koji su teški po 5 tona, na stupove od 20 metara?

Gospođa dalje tumači podjelu hrama: ulaz, kao predvorje u našim crkvama; sam hram, u kojem je bio i kip božice Atene. Pokazuje nam mjesto gdje je stajao kip. Postolje je bilo 2 metra visoko, a kip 9 metara, od zlata i slonove kosti. Partenos znači djevica, jer su Atenu slavili kao božicu djevicu. Iza kipa bilo je mjesto za djevice, koje su joj služile. Kip je na sebi imao zlatan plašt od 450 kg. Svake godine bila je posebna svečanost kad su djevice njoj otkale svilen plašt i u povorci donosile u hram. Išle su istim putem kojim smo išli i mi danas. Iza njih su išli ostali sa svojim darovima. Svatko bi po nešto ponio i darovao u hram.

Hram Partenon sazidan je u tipičnom dorskom stilu. Gospođa ga zove muškim stilom. Stilom linija i snage. Na kojih 10 metara udaljenosti je drugi hram u jonskom stilu. Pun nježnosti, ukrasa i vitkosti. Gospođa Nena ga zove ženskim stilom.

Gospođa nam pokazuje zidove Temistokla, kojima je okružio Akropolu da je, pošto je bio sazidan Pertenon, neprijatelji ne bi razorili. Na nekoliko mjesta vidi se masivno okruglo kamenje, teško do 10 tona.

Dovodi nas do mjesta, koje je niže od terena Akropole i tumači: Grci su imali 12 glavnih bogova (6 božica i 6 bogova). Zeus je bio iznad svih. Tražili su da imaju jednoga kao zaštitnika svoga grada. Zeus im je poslao Posejdona i Atenu. Posejdon je imao trorog, a bio je zaštitnik mora. Atena je imala maslinu i bila zaštitnica plodova.

Posejdon je udario trorogom i ostavio u kamenu tri rupe (koje nam ona pokazuje), a Atena je udarila grančicom od masline, i na tom mjestu izraste maslina (i nju nam ona pokazuje). Grci su izabrali za zaštitnicu božicu Atenu i tako prozvali svoj grad. Po predaji uvijek je ovdje rasla maslina, makar je na vrhu Akropole, gdje nema nikakve vlage. Za turske najezde Turci su sasjekli tu maslinu; ali prije 80 godina opet ju je zasadio kraljevski dvor te ona raste i danas. Maslinova grančica ostala je uvijek znak najvećeg odlikovanja. Na sportskim svjetskim olimpijadama uzima se vatra s Olimpa i maslinova grana s Akropole za početak natjecanja.

S Akropole se pruža divan vidik na staru Atenu, od koje se vide samo ostaci, i na novu Atenu s niskim kućama, na koju se nastavlja moderna Atena s visokim građevinama.

Gospođa Nena govorila nam je već u autobusu kroz zvučnik i o apostolu Pavlu; kako je on govorio Atenjanima s Aeropaga. I sada se vidi brdo s kojega je govorio. Na početku brda postavljena je spomen-ploča na Pavlovo propovijedanje. Gospođa Nena citira govor sv. Pavla: »Ja sam vidio da vi štujete razne bogove, a samo sam našao jednu ploču gdje piše: »Neznanom bogu«, i ja sam došao da vam pripovijedam o tom Bogu, kojega vi ne poznajete.«

Zamolio sam gospođu Nenu da se požurimo da možemo nešto slikati prije zalaza sunca. Tako sam snimio nekoliko snimaka na Akropoli i žurio se da snimim mjesto odakle je propovijedao sv. Pavao. Gospođa Nena je bila tako dobra da je na zgodnom mjestu dala zaustaviti autobus i rekla neka ja izađem i snimim Areopag. Posebno sam joj zahvalio. Njoj je oko 60 godina i veli da je proputovala svuda kuda je putovao sv. Pavao.

Tako mi je sv. Pavao sada opet bliže. Kao da ga gledam na ovom brdašcu iznad Areopaga, gdje stoji i govori, a Grci sjede dolje i slušaju.

Gospođa nam je pokazala i brdo, na suprotnoj strani Akropole, gdje je tamnica u kojoj je prije smaknuća bio zatvoren grčki filozof Sokrat. Ispod Akropole je staro grčko kazalište, u kojem se i sada izvode koncerti.

Vraćajući se s Akropole, vidjeli smo usput veliko atensko sveučilište i sveučilišnu knjižnicu. Vraćali smo se autobusom kroz razne ulice grada Atene. Trgovine su krcate robom. Grci vole postavljati razne modele u izloge. Tako su puni izlozi djece obučene u razne haljinice, u drugim je radnjama opet mnogo modela sa ženskim haljinama, pa opet modeli u muškim odijelima. Ima radnja punih modela s kupaćim kostimima, pa modeli za zaručnice i majke. Trgovina s papučama ima već na vratima hiljade papuča, a u radnji je kao bunker od tih predmeta.

Inače su ljudi na ulicama obučeni kao kod nas. Gotovo se i ne razlikuju u odijelu, a ni u licu. Hoteli su u svakoj ulici ogromni i moderni. Već nailazimo u gradu i na neonska svjetla te grad poprima svečani izraz dekorativnog svjetla iznad svih radnja.

Gospođa Nena siđe iz autobusa i zamoli šofera (na grčkom jeziku) da nas poveze natrag u Pirej drugim ulicama da još nešto novo vidimo. Umorni od puta, vraćamo se u luku, ali opet svi veseli što smo vidjeli mjesto nastarijeg početka zapadne civilizacije i kulture.

Na ulazu u brod grčki funkcioner uzima naše izlaznice. Malo zatim svi smo već u svojim kabinama. Ja sam pisao ove retke do pola dvanaest. Sada mi je preostala još moja svećenička molitva (Brevijar), pa ću

onda leći. Brod će nastaviti put u ponoć. Vozit ćemo se dalje, od danas u ponoći pa sutra cijeli dan i noć, te tek prekosutra u 8 sati ujutro stižemo u Aleksandriju (u Afriku).

11. VI 1966. — Subota

Probudio sam se opet nešto poslije 8. I danas je divan dan. Jučer je rekla gospođa Nena da je bio najtopliji dan ove godine u Ateni. Bit će sve toplije što idemo bliže Africi. To se jako osjeća. Neki su putnici već dosta užarenih leđa. Neki stavljaju i papiriće na nos, kao zaštitu od sunca.

Sinoć je ušlo u brod još desetak putnika. Primijetio sam na pozivu za večeru da se sve javlja na našem jeziku, na njemačkom, engleskom, francuskom i po prvi put talijanskom i grčkom jeziku. Čuo sam kapetana Marušića kako odlično govori engleski, francuski i njemački, a sigurno zna i talijanski i grčki.

Popeo sam se na palubu da se orijentiram kuda sada plovimo. Ništa se i opet ne vidi, nego samo nepregledno plavo more. Upitam jednog od posade: kuda sada plovimo? Reče mi da plovimo prema otoku Kreti. Oko 1 sat po podne proći će brod kraj Krete. Veli da će se s broda moći vidjeti otok.

Jučer nije nitko u Ateni mijenjao novac za grčku drahmu. Upitao sam koja je vrijednost grčke drahme i rekoše mi da je 1 dolar 30 drahmi. Dakle, 30 drahmi je 1.250 dinara u našoj valuti. Znači, 1 drahma je oko 40 naših dinara.

Suputnici nisu u Ateni ništa kupovali. Tek je jedna djevojčica uzela neki tanjurić za 1 dolar.

Drago mi je da uz dolazak novih putnika još uvijek ostajem sam u svojoj kabini. Danas ću imati vremena za sunčanje. Sunce je prejako za početak, morat ću pripaziti.

Gledam u zemljopisnu kartu. Već smo prošli tri mora: Jadransko, Jonsko i sada smo u Egejskom moru. Po noći smo prošli otoke Kiklade. Kad prođemo Kretu, zaći ćemo u Sredozemno more. I onda ravno put Aleksandrije!

Sunčao sam se i kupao u bazenu od 10 do 12 sati. Sunce prilično prži, ali je more u bazenu svježe. Egejsko je more tamnoplavo. Malo je jače uzburkano, pa valovi uz brod ostavljaju velike bijele krpe, kao kad snijeg okopni. Uz brod se vidi potiskivanje mora kao da provaljuje lava iz zemlje i naslaže kamena brda. Po vrhu tih divnih planinskih oblika bijeli se kao snijeg, koji se razlijeva s vrha prema dolje. U tom razlijevanju vode pojavi se čista srebrna boja od obrisa sunca, koje ga miluje. Ti se divni prizori mijenjaju jedan za drugim. Vidim da je čisto srebrna boja lijepa, bez obzira na vrijednost srebra.

Stižemo neki brod, iz kojega se čuje zviždanje i vidi mahanje rukom. Čitam na njemu Algazayer Aleksandrija. Izgleda tek nešto manji od našega broda, ali ga mi brzo ostavljamo za sobom.

Obavijestili su nas da večeras prije spavanja opet pomaknemo satove za jedan sat naprijed.

Svaka mi je minuta dragocjena. Gotovo zaboravljam na vrijeme i dane. Da ne pišem dnevnik, ne bih znao da je danas 11. VI, a potpuno sam zaboravio da je jučer bio petak. Potpuno sam mirno jeo meso u po-

dne i uvečer! Kad se kod večere poveo razgovor o tome da ćemo se sutra voziti cijeli dan i da prekosutra stižemo u Aleksandriju, tek sam tom zgodom saznao da je jučer bio petak.

U mojoj kabini nema nikakva prozora i uvijek treba paliti svjetlo. U kabini ima obično svjetlo uz ogledalo kod umivaonika, a iznad kreveta je neonsko svjetlo.

Po danu bih gotovo volio doživjeti malo veće valove, ali navečer, kad legnem, dođe mi misao: što bi bilo da dođe do kakve katastrofe, a mi svi spavamo?

Prije podne zaželio sam da doživim malo jače valove, a, eto, sada Boga molim da se more smiri. Već za vrijeme ručka osjetio sam smetnju u glavi. Nisam odmah znao što mi je. Tek kad sam pogledao na prozor blagovaonice, opazim da čas vidim more, a za čas se ono opet izgubi. Znači: neprestano se dižemo i spuštamo, a to mi najviše škodi. Ako dulje potraje, morat ću leći.

Kod stola razgovaramo o mladićima koji su se sinoć ukrcali. Sve 15 — 16 godina. Grci su, a među njima jedna mala Engleskinja od 15 godina. Uz njih je neprestano gramofon i navijaju crnački ritam. Svi su u pokretu za vrijeme dok glazba svira. Onaj koji stoji sam se gega kao da ga je uhvatila vrtoglavica. Drugi ima ključeve od sobe u ruci i njima daje takt. Onaj, što leži na krevetu za sunčanje, malo se teže pomiče, ali uz ritam podiže i spušta trbuh. Drugi migetaju rukama i nogama. Naručuju pića i konobar im donosi na palubu. Na brodu ima još nekoliko mladih djevojaka, ali su uglavnom u društvu sa starijima. Ostali su većinom srednje dobi. Obično muž i žena. Ima nešto i starijih osoba. Svi se pristojno ponašaju.

Poslije podne sam 1 sat ležao. Nije mi prijala uzburkanost mora. Poslije sam otišao na palubu i sunčao se. Dva puta sam zašao u bazen da se okupam u Sredozemnom moru. Uzburkanost na otvorenu moru doživljava se i u bazenu. Sve zapljuskuje sad ovamo, sad onamo. More je još prilično svježe i ne može se u njemu dugo izdržati. Tako sam uz kupanje i sunčanje ostao do 5 sati po podne. Na razglasu međutim javljaju da će se četvrt do šest davati film o našim i grčkim obalama. Počeli su s Venecijom, odakle počinju svoj put naši brodovi »Istra« i »Dalmacija«. Divno je prikazana naša jadranska obala, a i grčka. Jučer smo bili na Akropoli, a danas je gledamo u filmu, pa nam se čini kao da smo mi snimljeni, jer se turisti penju istim putem kao i mi jučer. Lijepo je prikazana Atena u noći. Čitav je grad u raznolikom svjetlu. Svaka je radnja iznutra i izvana drukčije rasvijetljena. To je zaista poseban doživljaj noćne Atene.

Poslije filma izašao sam na palubu, i moleći se Bogu čekao zalaz sunca. On je svršio točno u 18.30, kad je na razglasu bila najavljena večera. Siđem u blagovaonicu, kad li na satu vidim da nije pola sedam, nego pola osam. Već smo pomakli sat za jedan sat naprijed. I ja sam tako uradio da kasnije ne zaboravim.

Naveče sam opet pošao na palubu. Stravično je buljiti u nepreglednu tamu. Došla mi je misao da su strašne riječi: »Idite od mene u vječnu tamu.« Htio sam se nasloniti, ali je sve mokro i vlažno. Sam se pitam: odakle tolika vlaga? Valovi ne nabacuju vodu tako visoko. Odgovor: to je večernje isparivanje mora.

Ostao sam na palubi do 10 sati u noći. Nebo je sve više zvjezdano. Čini mi se kao ogromna bazilika oslikana živim zvijezdama. Razmišljam kolika bi bila takva bazilika. Onamo smo ostavili Kretu 300 km iza nas,

pred nama je Aleksandrija na 400 km, s lijeva je Turska preko 1000 km, a desno je više hiljada kilometara od afričke obale. I opet se osjećam tako sitan, tako neznatan u Božjem veličanstvu i svemogućnosti.

Danas bi trebalo ranije leći jer sutra već nekako oko 8 ujutro dolazimo u Aleksandriju. Čim prispijemo onamo, požurit ćemo autobusom u Kairo. To će biti vožnja autobusom oko tri i po sata, po teškoj afričkoj vrućini, pa bi trebalo da imamo dobru kondiciju.

Već smo dobili i cedulje za autobus. Trebat će urediti formalnosti s vlastima UAR. Na brodu nam vele da s njima nije tako lako i brzo sve urediti. Ako pođemo iz Aleksandrije bar oko 9 sati, mogli bismo stići da tek malo vidimo čuveni historijski muzej, koji se zatvara u 1 sat po podne. Bit će sigurno zanimljivo vidjeti piramide, sfinge i stare grobove od 2000 godina prije Isusa. Jučer smo vidjeli početak grčke kulture, a sutra ćemo gledati vrhunac egipatske kulture.

Četvrt je do jedanaest sati u noći.

12. VI 1966. — Nedjelja

Sinoć je bilo more prilično uzburkano. Po noći sam se dosta puta probudio. Sreća što nas more nije dizalo i spuštalo, nego nas je zapljuskivalo na stranu i ljuljalo nas kao u bešiki. Ali to je ljuljanje prilično jako. Sad me dotjera na jedan rub kreveta, sad na drugi. Trebalo je prilično vremena da svaki put nanovo zaspim. Dosad sam se ujutro budio oko 8 sati, kad me danas oko 7 jače potrese i ja se probudih. Žurio sam se da se spremim i da što prije odem na zrak.

U 8 sati već smo bili u Aleksandriji. Gledam kako ulazimo u luku i vidim divnu crkvu s krasnom kupolom — sjetim se doba apostola, kad je Aleksandrija bila kršćanski centar — sjetim se sv. Atanazija, biskupa, koji je morao bježati u progonstvo i tamo umro.

Pošto smo se usidrili, ulazi 8 egipatskih službenika na naš brod. Imaju žuta odijela i kapu s kokardom orla i dvije zelene zvijezde. Nama se žurilo. Htjeli smo što prije otići u Kairo da pogledamo historijski muzej, koji je otvoren samo do 1 sat poslije podne. Već nam je podijeljena na brodu suha hrana jer ćemo izvan broda biti cijeli dan.

Tek oko 9 sati svršili su egipatski funkcioneri formalnost pregledavanja pasoša. Pošto smo sišli s broda, jedan nas egipatski agent povede kroz pristanište i lučku stanicu. I opet nas ostavi da čekamo, a on se nekud izgubi. Dođe iza četvrt sata i izvede nas pred stanicu. Tamo su čekala dva autobusa »Mercedes«. Na jednom je pisalo — one day, a na drugom — two day. To su autobusi određeni za izlet na jedan dan i za izlet na dva dana. Stranci: Nijemci, Francuzi, Englezi išli su na izlet na dva dana, a mi ostali u Kairo samo na jedan dan. Mi ćemo produžiti lađom u Port Said, a oni će se vratiti autobusom iz Kaira u Port Said.

S nama ide kapetan Vlado Marušić. On će nam biti tumač na putu. Imamo vožnje autobusom oko 230 km. Mladić koji nas vodi Egipćanin je. Govori s kapetanom engleski.

Dok se vozimo kroz grad, govori nam na zvučnik kapetan Marušić: Aleksandrija je bila najstarija luka na svijetu. Nekad je bila i među najvećima. Sam grad ima oko milion i po stanovnika. Tu je bila najčuvenija biblioteka na svijetu, a spaljena je u XVI stoljeću. To je ogromna šteta

jer se danas ne bismo divili samo egipatskim mrtvim starinama: muzejima, piramidama i sfingama, nego bismo iz njihovih knjiga čitali njihov život i upoznali njihovo veliko znanje.

Na ulicama Aleksandrije zapaža se mnogo djece. Vješaju se o autobus.

Kad smo izašli iz grada, pred nama je asfaltna cesta u dva smjera skroz do Kaira.

Već sam u Aleksandriji zapazio kako muški svijet ide u dugim haljinama. Izgledaju kao svećeničke reverende u svim mogućim bojama. Kasnije smo ih sve više sretali na putu. I muški i žene i djeca, svi su u dugim haljinama. Razlika je između muške i ženske haljine što je muška nekako u širem kroju, a ženska više uz tijelo.

Putem nas sve zanima. Prvo naselje. Kućice su od blata. Male, od 2—3 metra. Nemaju krova, nego je mjesto njega samo nabačena slama, ne kao krov, nego tek tako. Gore na krovu su od blata kao veliki čupovi s rupama za golubove, jer ih jako vole, a služe i za jelo. Ljudi se ovdje ne boje kiše. Vele da u okolici Aleksandrije kiša pada svega 20 dana godišnje, a u Kairu oko 6 dana godišnje. Kad je jaka kiša, sve se te kućice od blata sruše. Ali kako se brzo sruše, tako se brzo i naprave. Takvog blata za pravljenje kućica ima dosta. Ponegdje se vidi napravljena kućica od cigle, ali to je samo zemlja istresena iz kalupa, a nije pečena cigla kao kod nas.

U polju vidimo Egipćane na poslu. Kod njih rade većinom samo djeca i ženske. Muški sjede kod kuće ili nadgledaju djecu i žene. Na par mjesta se vidjelo da čovjek drži šibu u ruci, a vidjeli smo i kako njome udara dijete koje, valjda, nije brzo radilo.

Najviše uzgajaju rižu i kukuruz. Pšenice je malo. Baš sada vrše pšenicu. Za vršenje imaju nešto kao saonice. U njih su umetnuti oštri koluti kao tanjuri, tako da se saonice kreću po tim tanjurima. Naprijed su dva vola ili magare, ili deva, koji vuku saonice. Na njima sjedi čovjek ili dijete i cijeli dan požuruje volove. Slama bude sva isjeckana pa je odmah stavljaju u slamaricu, koja im služi za krevet.

Rižina polja natapaju spravom na mlin. To je pogon koji vrti vol ili magare, pa čak i deva.

Ima i nešto zadruga. Vidjeli smo jedan traktor u polju kako ore, a jedan je prolazio cestom. Kod njih su većinom sitna privatna dobra. Seljaci su veoma vezani za svoja polja, mada od njih jedva žive.

Ta je okolica plodna samo uz rijeku Nil, a i to je posve primitivno obrađivanje.

Putem smo susretali deve natovarene snopljem pšenice i zaprežna kola na dva, pa i na četiri točka. Nailazili smo na ljude u dugoj haljini na biciklu ili na kakvom starom motoru, ili u starom automobilu. Susretali smo majke kako nose djecu. Po dvoje metnu na ramena i nose. Vidi se i dosta veoma siromašna svijeta.

Cijeli smo taj put napeto gledali kroz prozore autobusa. U početku nam je bilo zanimljivo, kasnije tužno i sažaljivo. Naišli smo putem na mala prihvatilišta, kao ambulante; ali to je tek nešto više od ništa.

Mladić šofer dobro vozi. Na otvorenim mjestima juri autobus i po 80 km, samo da što prije stignemo.

Došli smo u Kairo u 12.10. Požurili smo s kapetanom da vidimo bar najvažnije u historijskom muzeju Kaira. Kapetan nas je odmah odveo u odjeljenje muzeja gdje su mumije, nakit i oružje iz grobnica faraona.

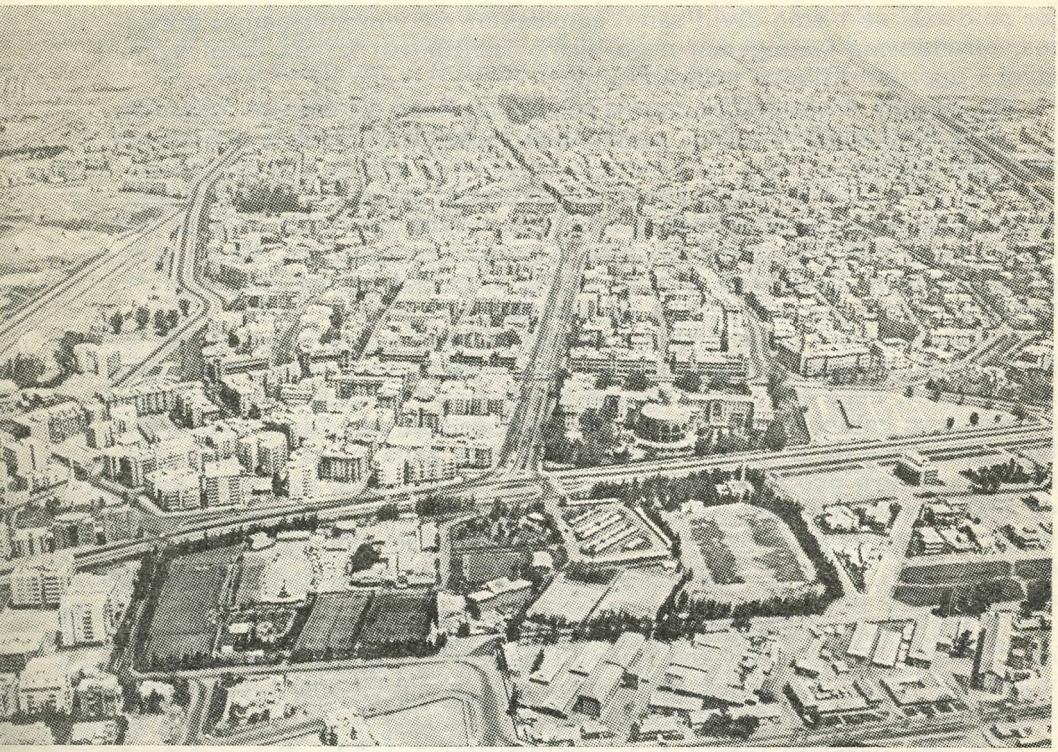

Kairo

Najprije se tijelo balzamiralo i stavilo u jedan kovčeg. Taj su stavili u drugi, koji je bio sav od zlata. Pokazuje nam takav jedan kovčeg, koji ima 280 kg — sav od zlata. Razni su nakiti izvađeni iz grobova faraona. Sve je to od zlata.

Vidjeli smo u muzeju i japanke (papuče) od zlata; točno onakve kakve se nose i danas. Imaju i zlatne listove, koji se i danas drže kao umjetnička izrada.

Na hodniku smo vidjeli tri velika sanduka. Kad je tijelo balzamirano i stavljeno u zlatni kovčeg, on se onda najprije metne u drveni kovčeg, taj se stavi u drugi, drugi u treći; svi su ti sanduci od drveta, ali obloženi zlatom.

Vidjeli smo i maketu piramida. Najprije je hram. U njemu su vadili srce, bubrege i crijeva, i to su posebno balzamirali i stavljali u male kovčege od alabastra. Onda bi tijelo odnijeli hodnikom koji je vodio u piramidu. U njoj bi ga pohranili na tajnom mjestu, za koje nitko nije znao.

Vidjeli smo mnogo kipova starih Egipćana. Po svemu se zaključuje da su bili niskog stasa i da su gotovo svi imali ravna stopala. To se primjećuje i kod današnjih Egipćana.

Kapetan nam je pokazao i dvije značajne figure. Neki njihov vojskovođa i njegova supruga. Oči su im od dragoga kamenja, kao da živi gledaju. Žena ima kratku, odrezanu kosu, s prilično otvorenim ovratnikom.

Zaustavili smo se kod hijeroglifskog pisma. Kapetan veli da je bilo teško odgonetnuti to pismo, jer su se učenjaci varali pri čitanju. Držali su da svaka slika označava jedan pojam. Drugi su opet mislili da slika znači slovo. Teškoća je u tom što ona nekad zaista znači pojam, a nekad samo slovo. Danas već ima napisanih i gramatika i propisa o tome kako se čita hijeroglifsko pismo.

Vidjeli smo njihove otrovne strelice i vojna koplja.

U jedan sat već zatvaraju, pa nas je čuvar morao gotovo tjerati da izađemo. Pred samim muzejem sam se fotografirao, a onda smo pošli autobusom do Muhamed-alijeve džamije. To je potpuno ista džamija kao ona u Carigradu, koju zovu plavom džamijom. Pred zgradom smo se zaustavili na onom mjestu gdje je Muhamed-ali dao poklati sve plemstvo. Pozvao ih je na dogovor i svi su došli. Prije negoli će unići u njegovu prostoriju, rekao im je da je bolje da ostave oružje jer im na dogovoru ne treba. I tako su tamo redom svi izginuli. Sjetio sam se izginuća našeg bosanskog plemstva u staroj kuli Obor kod Modriče. Klalo se i ubijalo u borbi za samovladu, mjesto da se pomoglo jadnom narodu.

Ušli smo u džamiju. Divna je to građevina — 40 metara duga, 40 široka i 52 visoka. Završava s nekoliko kupola. Izvana su dva vitka minareta koji se dižu na samoj zgradi, visoki po 70 metara.

Unutra je sva džamija obasjana električnom rasvjetom. U sredini je veliki svijećnjak od 2 tone. Taj luster i sat na kuli dar su cara Napoleona. Po cijeloj džamiji su ćilimi. Mi smo bili umorni i svi smo posjedali po podu džamije kao pilići.

Džamija ima dvije propovjedaonice. Iz jedne se čita Kuran onima koji ne znaju čitati. Vodič nam kaže: Ako tko hoće da dobije ono što zaželi, neka prođe ispod one jedne propovjedaonice koja ima prolaz. Svi pođoše. (Ljudi su lakše praznovjerni nego pravovjerni.)

U džamiji se nismo dugo zadržali. Brzo smo izašli, sjeli u autobus i odvezli se do piramida. Tri su velike, divne piramide starih faraona. Prva je najveća. 137 metara do vrha. Sva je od teškog granitnog kamena. Svaki komad kamena ima nekoliko tona težine. Nekad su bile sjajne, izglačane. Kad je Herodot dolazio da ih vidi, mislio je da su bile od zlata, jer je sunce odsjevalo na njima. Izvana su bile obložene izglačanim bijelim mramorom. Nešto zub vremena, a nešto i sami stanovnici odnijeli su dosta kamena.

Vodič je preporučio da se ne ide unutra u piramidu, jer je zrak slab. Jednoj je gospođi ionako pozlilo već u muzeju u Kairu. Pa i ja sam mislio što bi: ili da se popnem na devu, pa da se tako slikam, ili pak da odem unutra u piramidu?

Zgodne su deve; njezin je gospodar samo malo udari i ona klekne na prve noge, a onda je malo udari otraga, pa se spusti i na zadnje noge, i tako se može lako popeti na nju. Jedna je gospođa već na devi. Svi se smiju, a njezin je muž fotografira. Mene se prihvatio neki mladić i već mi stavlja bijelu maramu na glavu, kao što nose beduini. Ipak izaberem da odem u piramidu, jer je to jednom u životu, a deva će valjda biti i u Jordanu.

Vidimo da je kamenje visoko i da ne možemo lako doći do otvora piramide. U to nam dođe bliže jedan Arapin u crnoj togi i pokaže nam gdje su stepenice da se uspnemo. Četvorica smo se odvažili da uđemo. Prostor kroz koji se penje u nutrinu piramide uzak je i nizak i treba se sasvim sagnuti. Ide se po daskama, na koje su pričvršćene letve, kao na

ljestvama. Sve se tako ide do 70 metara visine. Jedan je na putu već odustao. Nas trojica smo ustrajali, ali se moramo žuriti, jer imamo svega 10 minuta na raspolaganje.

Na kraju toga penjanja jedna je soba, može biti 7 sa 5 metara, visoka oko 10 metara. Razumije se, bez prozora. U njoj je velik sarkofag od granita, ali prazan, jer je mumija u muzeju. Osjeća se težak zrak. Arapin urliče da čujemo silnu akustiku; premda ta prostorija nije građena zbog akustike. Tako sam i ja dao oduška svome grlu. A sada brzo natrag!

Htjeli smo ići natrag pogurene glave, ali Arapin veli na engleskom da se okrenemo i da se spuštamo isto onako, kao što smo i došli. Tako smo silazili natraške. Bilo je nekoliko turista koji su se u taj čas penjali u piramidu, pa smo se na putu jedva mimoišli.

Kad sam izašao iz piramide, pogledam na naš autobus i vidim da su svi spremni za polazak, čekaju još samo mene. Kad sam i ja sjeo, evo nove nezgode; sada nema predstavnika naše Jadran-linije u Kairu. On nas je otišao tražiti. Tako pođe sada šofer, opet da traži njega, ali ga ne nađe. U to mi već pođosmo, a on izlazi iz piramide.

Tako se svi utrpamo u autobus, ali nismo išli daleko. S druge strane piramida je kafana, pa smo se spustili do nje. Silazeći k njoj vidjeli smo brdo Matakan, odakle se dovlačio kamen za piramide.

Otišao sam do hrama, gdje su se balzamirala tijela. Sada su to prazne prostorije, možda 3 sa 5 metara, bez prozora i vrata. Vidi se masiv složenih komada granitnog kamena po nekoliko tona; po 2 metra dugačak. metar širok i metar visok. Tu smo se lijepo odmorili, a onda smo pošli još malo kroz Kairo i krenuli natrag u Aleksandriju. Nećemo ići istim putem kojim smo došli, nego kroz Libijsku pustinju. Put je gotovo jednako dug: 230 km asfaltom.

Sam grad Kairo ostao nam je u lošoj uspomeni. To je grad od pet miliona ljudi. Sjatilo se svijeta sa svih strana, a sve neuredno. Ulice kao da se nikad ne metu. Djeca trče po ulicama kao na selu. Igraju se i skaču. Nije rijetko da i poveći momci igraju nogomet nasred široke asfaltne ulice. Stambeni problem je velik. To nije kao kad smo išli iz atenske luke Pireja u Atenu pa nam teta Nena reče da su ta dva grada, Pirej i Atena, možda jedini na svijetu koji imaju previše stanova. Ali su zato čisti i uredni. U Kairu pak kao da ne znaju za metlu. Aleksandrija je nešto čišći grad, ali još uvijek zaostaje za čistoćom grčkih gradova.

Kad smo krenuli našom novom cestom, ukaže se pješčano polje. I što dalje, sve šire polje pijeska, s jedne i s druge strane ceste, sve do horizonta, kuda ti pogled stiže. Javlja se jak vjetar i tjera pred sobom pijesak. kao što kod nas zimi vjetar tjera snijeg. Sreća da preko asfaltne ceste proleti pijesak na drugu stranu i tako je ne zatrpa. Sa strane puta vide se naslage pijeska kao kod nas sniježni zameti.

Ujedanput ču se neka vriska i vika u autobusu, jedna gospođa zaustavlja autobus i viče da je izletio nečiji šešir kroz prozor kraj nje. Upitam: čiji je? Gospođa pokazuje mjesto iznad moga sjedišta. »Pa to je moj«, odgovorim ja. Sjedio sam na prvom mjestu s desne strane u autobusu i tamo je bio otvoren prozor, u tili čas ga vjetar skinuo i odnio kroz prozor na drugoj strani. Šofer je zaustavio autobus. Iza nas je išao taksi koji je vozio našu četvoricu putnika koji nisu stali u autobus. Brzo je izašao onaj šofer iz taksija, i poletio da ga uhvati, da ga vjetar ne ponese u nepreglednu pustinju. Odmah smo išli dalje, a naš šofer mi rekne neka se ne brinem.

Putem kroz pustinju nema nikakva naselja. Na svakih pet kilometara je telefon za slučaj nezgode. Naišli smo na šatore, pod kojima se zadržavaju radnici koji popravljaju telefonsku liniju. Tamo u daljini vidi se kao neko mjesto. Tamo ima nešto kuća, u kojima boravi vojska, ali je zabranjen prilaz i drži se kao vojnička tajna. Kamion vojske prošao je kraj nas posebnim putem, na koji je prilaz zabranjen. (Tamo je zabranjeno i fotografiranje.) Kasnije smo naišli na jednog beduina na konju, s puškom o ramenu. Sav je obučen u bijelo, pravo beduinski.

Po prilici na pola puta do Aleksandrije nalazi se jedna gostionica. Vele da je u svoje vrijeme rado zalazio u nju i sam kralj Faruk. Mi se tu zaustavismo. Za sve nas već je bilo uplaćeno od Jadro-linije da svatko popije limunadu ili oranđadu i coca-colu. Većina nas je uzela po čašu limunade. Bilo je vrlo svečano. Deset poslužilaca, svi u dugim haljinama raznih boja: bijele, žute, crne i smeđe. Haljinu su povezali pojasom u drugoj boji. Činilo mi se, kao da nas poslužuje deset arapskih svećenika.

Za 10 minuta krenuli smo naprijed da što prije stignemo. Umorni od puta, a umorni i od pustinje, svi smo jedva čekali da se vratimo. Bolje bi bilo da smo taj put prevalili ujutro, kad smo bili svježiji.

Putem se pojavi i nešto malo zelenila. Šofer kaže da su tu prije bili beduini, ali su sada 25 km dalje. Otišli su da zajedno s Rusima, kojih je došlo oko 1000, sprovode kanale kroz pustinju i da tu besplatnu zemlju učine plodnom. Putem smo na dva mjesta vidjeli zastave: rusku i egipatsku. Bila mi je draga ta uzajamna pomoć. Naišli smo na polja, gotovo nepregledna, gdje se već zeleni pamučna biljka. Tu su i veliki kompleksi rižina polja. Beduini su sazidali čitava naselja malih niskih kućica, možda 3 sa 3 metra. Ipak su to zidane kućice, a ne onake od blata i trstike, kao što smo ih vidjeli jutros. Šofer nam tumači s ponosom: za 25 godina sva će pustinja biti pretvorena u plodne krajeve. Putnici su komentirali da su to velike želje; ali će ostvarenje tih želja biti mučno i teško. Da je to moguće i za 100 godina, bilo bi dobro, jer je oko dvije hiljade hektara pod pijeskom.

Jedan muškarac, koji sjedi uz mene, kaže da je bio prije 35 godina ovdje u pustinji i da je kroz pustinju putovao željeznicom. I sada prolazi željeznica iz Aleksandrije u Kairo kroz pustinju. (Kraj nje smo kasnije prošli).

Ima i bijednih kućica beduina. To se ne mogu zvati kućice, nego ljudsko snalaženje u najvećim životnim mukama. Tu sam po prvi put osjetio ljudsku bijedu u svoj njenoj stvarnosti. Bilo mi je teško u duši što mi mnogo puta nismo zadovoljni kad nam nešto manjka.

Već je malo zahladilo kad smo došli do morskih kanala. Vide se bijedne kućice i oko njih djeca koja čekaju oca da se vrati s malo upecane ribe. To im je sve.

Stigli smo u Aleksandriju oko 8 sati navečer. Zadržali smo se nekoliko minuta kod agencije Jugo-plovidbe u Aleksandriji. To je krasan, reprezentativan ured. Ubacili su u autobus pet lubenica. Vidim da na njima piše: Vlado. Sigurno za našega kapetana Vladu Marušića.

Sada nas ipak brže puštaju kroz ulaze u luku. U autobusu nam je saopćeno da će večera na brodu biti odmah; a da za pola sata već krećemo za Port Said. Tako je i bilo.

Izmučen i sustao, nisam imao volje za večeru. Samo sam žedan. Neki putnici nisu ni došli na večeru. Popio sam litru vode i otišao u sobu. Morao sam se u odijelu baciti na krevet, jer mi je bilo odviše mučno. Tako

sam se, ležeći, molio. Kad mi je bilo nešto bolje, pogledam na sat, a to je već pola dvanaest. Pomislio sam da ne trebam žuriti sa spavanjem. Sutra dolazimo u Port Said; a za tamo nema posebnog programa. (Stojimo u luci od 8 sati ujutro do 4 sata poslije podne.)

13. VI 1966. — Ponedjeljak

Ustao sam kao obično, i oko 8 sati pošao na zrak. Oficir mi kaže da smo pred luku Port Said stigli već u 6 sati, ali da nas nisu pustili u nju. I ovdje je velik promet. Na stotine svakakvih brodova. Ima ih za koje se čini kao da su neke tvrđe. Sa strane razni zidovi, sve od gvožđa, kao bedemi. Krme kao da i nema. Kad se brod okrene, vidim da je u njemu čitav veliki putnički brod. (Valjda je utovaren za prijevoz na popravak.)

Oko 9 sati pustili su da se brod približi luci. (To se sve dogovori radio-vezom.) Mi polako krećemo, a već se oko broda vrti šest čamaca natovarenih raznom robom (suveniri). Razne torbe i koferi, jastuci za stolice, male deve na kojima se sjedi kao na stolicama, razni ukrasni tanjuri, lisnice za novac itd. Vrte se oko broda u čamcima kao muhe. Ispod broda već ugovaraju cijenu. Dižu tri ili četiri prsta; što znači 3 ili 4 dolara. Imaju tanka užeta, koja nabace na palubu pa na užetu povučeš predmet za koji si se pogodio, i spustiš novac u čamac. Slaba je bila trgovina, jer su svi putnici bili upozoreni da odu radije u grad da nešto kupe, ali neka se i tamo pripaze.

Svi su nas odmah okružili robom i cjenkali se. A kad smo bili u Aleksandriji, tek smo stali, a jedan čovjek nosi u ruci maleno pile, gleda na naš brod, prevrće očima; vidi se kako mu se jezik u ustima okreće uz vikanje: Gali, gali, gali, gali, gali..... Ne znamo što više. Kad uzme pile, i kao da će mu zakrenuti vratom, a ono mjesto da pile ugine, evo mu u rukama dva živa pileta. Sjedne na pod, prekrsti noge i stavi pilиće u džep; kad ono, stane mu izlaziti iz džepa nekoliko pilića. Zatim uzme tri limene vaze, stavi pod jednu pile, a pod druge jaje. I podigne redom sve tri; a ono ispod svake izađe pile. Metne jednu kartu u usta, a kad počne vaditi, čovjeku se ogadi koliko ih izvuče. Kad je svršio akrobacije, zamoli za nagradu.

Dobio je nešto našeg sitniša. To je uspomena na Aleksandriju i izlazak iz lađe. Kad smo izašli iz lađe, došao je drugi akrobata. I taj radi isto s pilićima, ali ima i neku sablju oko 40 cm i svu je zarine sebi u tijelo. Našali se, pa hoće da to učini jednom putniku. A jadan čovjek samo raširi oči i ukloni se. Nisam vidio da je ta sablja tako sastavljena da se može skupiti. Vjerujem da je cijelu ugura u grkljan jer ga je glad i na te majstorije natjerala. Daljnja uspomena iz Aleksandrije. Odjedanput se stvorili oko nas i oni što prodaju bijele šešire od platna. I svakome, bilo muškom bilo ženskoj, ako nema ništa na glavi, silom stave na nju bijeli šešir i ne daju se otjerati dok ga ne kupiš. Ja sam srećom imao šešir, pa bih se mogao s njime samo mijenjati. Tako, eto, izgleda ulazak u afričke luke, a kako li će biti u Port Saidu, kad su nas posebno upozorili da se ondje čuvamo raznih trgovaca?

U grad Port Said smo se morali prevesti čamcima, jer brod ne može pristati uz obalu. Svaki od putnika koji hoće otići u grad dobije

cedulju za prijevoz u čamcu. To je unaprijed uplatila Jugolinija. Imali smo dva do tri sata na raspolaganju.

Sišao sam i ja. Mislim: hodat ću po ulicama da vidim Port Said i da malo razbistrim glavu od neprestana ljuljanja u brodu. Odijelim se od drugih, koji su imali namjeru nešto kupovati. Kad eto ti, uz mene se stvori neki Arapin. Nagovori me na talijanskom jeziku. Ja ga odbijem da ništa ne trebam, a on kaže da su oni plaćeni da nas besplatno vode po gradu i da nam pokazuju. Pomislim: pa dobro, hodaj sa mnom. Kad smo zakrenuli u drugu ulicu, kaže da je to najširа ulica. Idemo sve dalje, a on pokazuje gdje se što nalazi. Tu je banka aleksandrijska., kairska, egipatska. Tu je samostan i crkva franjevačka. Hoćete li vidjeti novu džamiju? Vidjet ćete kako je lijepa; to je dao sazidati samo jedan bogati čovjek. Mjesto da talijanski kaže rico (bogat), on kaže reš, a kasnije opet riš. Pomislim: neka je reš, pa i riš, samo nek je sazidao džamiju. Na ulazu u tu ulicu namjestio sam mu aparat, da slika ulicu i mene. Mislim, neće valjda pobjeći s fotografskim aparatom, jer mi je pokazao na zelenoj traci oko lijeve ruke da je on vodič broj 11. Ako pobjegne valjda ću ga negdje naći. Odem brže preko ulice i okrenem se. Već je buljio u aparat i namjestio kako će okinuti. Ne znam što uradi, ali se hvalio da on zna dobro snimati. Stao me nagovarati da idemo 10 km i da vidimo Sueski kanal kako izgleda. Veli da je dug 6 km, a širok 32 metra. Treba ići auto-taksijem, jer s kočijom ne bismo tako brzo stigli. Pitam ga, koliko bi put stajao. Veli, da je cijena određena 2 dolara. Može li manje? Ne može, malo je 1 dolar. Znam da nikada neću vidjeti kanal i pristanem da odemo za 2 dolara. On otrči nekih 20 metara prema auto-taksiju, i evo ga već se vozi njime. Dođu do mene. On otvori vrata. Uđem. Govori da idemo najprije malo po novoj četvrti grada, onda kroz tijesne ulice, gdje se uglavnom trguje. Pokazuje mi pune dućane robe. Naglašuje posebno da ima svakojake svile. Jedva prolazimo ulicom od vreve ljudi i djece. Njega prilično poznaju i pitaju, a on odgovara: Jugoslav. Tako se ja trijumfalno provezem Port Saidom. I okrene prema Sueskom kanalu.

Idemo preko gradilišta novog mosta. Dođemo pred neki pontonski most, koji je puštao da prođe neki brodić. Čekamo dok se opet zatvori. Već je 12 sati i meni dođe neka nervoza; što ako zakasnim na brod. Pomirim se time da je ručak tek u 1 po podne, a da dalje polazimo tek oko 4 poslije podne. Na ulazu u pontonski most stoji vojnik s puškom. Upita nešto arapski, a vodič kaže: Jugoslav. Prođemo taj pontonski most i pred nama je gotovo jedno naselje ljudi koji žive uz svoju malu baščicu; a spleli su nešto od trstike, mjesto kuće. Vodič mi govori i pokazuje na brodove, ali je mene ovo više zanimalo. Dođemo do kanala. Izađemo. Ponesem aparat da fotografiram. Samo smo se malo zadržali i odmah krenemo natrag. Putem mi veli da će me odvesti u jeftini bazar, samo da pogledam, ne moram ništa kupiti. Auto se zaustavi. Odem u radnju, najprije gledam što ima. Ima: zlatnih prstena po 10 dolara, srebrnih kašika i ostalih stvarčica. Uzeo sam jedan mali nožić od slonove kosti. Kad sam izašao van, pogledam gdje je auto. Otišao je, kaže vodič. »A tko će njemu platiti?« »Ja sam mu već platio« i pozove me natrag u radnju da mu dadem 2 dolara. Sigurno je i to dobra trgovina. Predstavio se da ga država plaća, a sam se zgodno snalazi. Valjda je šoferu platio 1 dolar, a jedan zadržao za sebe. Kad smo izašli, pokazao mi je kuda ću ući u portsaidsku luku. Do broda sam se jedva otresao raznih trgovaca, koji gotovo ne daju proći, nudeći svoju robu. Kao da se sami

cjenkaju. Najprije kažu jednu svotu, a onda sami snizuju. Tek kad vide da putnik nema nikakva interesa ni za najnižu cijenu, onda ga ostave na miru.

Poslije podne htio sam odmah sjesti i pisati dnevnik, ali sam se osjećao odviše umoran i sustao. Velim, otići ću u bazen pa se okupati u moru. Tako sam i uradio. A poslije kupanja otišao sam na palubu da na suncu pišem dnevnik.

Bilo je dobro do 4 sata po podne. Ali kad je brod izašao iz kanala i počeo voziti otvorenim morem, opet je nastalo jako ljuljanje tako da sam morao leći. Sada plovimo Levantskim morem. Jedva sam se pribrao i otišao u blagovaonicu.

Oko 10 sati navečer more se nešto smirilo, pa sam mogao dovršiti dnevnik. Sada vidim da naš brod i nije tako velik jer ga more toliko ljulja. Prije sam zamišljao da ga ništa ne može uzgibati, a sada mi izgleda kao šibica na moru.

U Port Saidu su utovarili u njega vagon i po lubenica za Trst. Pa i taj ga teret ne drži uspravljenim. Sve je drugo odlično, ali zbog toga ljuljanja jedva čekam da se sutra sastanem u Bejrutu sa svojim dobrim prijateljem Alessandrom G.

Bili smo upozoreni da večeras vratimo satove za jedan sat natrag. To sam i učinio. Dakle: dosada je bilo dva puta naprijed i jedanput nazad. I sada je kod mene 11 u noći.

KROZ LIBANON I SIRIJU

14. VI 1966. — Utorak

Ustao sam oko 7 ujutro. Već se čula djeca po hodniku broda iz susjednih soba. Polako ulazimo u luku Bejrut. Sinoć sam dobio natrag pasoš od uprave broda i sada treba da ga pokažem libanonskim vlastima.

Kad smo se usidrili, ulazi opet osam funkcionera u žutim odijelima, kao onaj pustinjski pijesak. Imaju neku veliku knjigu — popis putnika. Predam svoj pasoš i oni ovjere na libanonskoj vizi.

Još su mi stvari u kabini. Izađem na palubu i gledam ne bih li vidio svoga kolegu Alessandra. Nigdje ga ne vidim.

Bilo je dirljivo gledati s broda, kako se vraća neki Libanac, kojega je čekalo oko 20 osoba. Svi plaču od radosti. Kad je sišao među njih, ljubljenju nije bilo kraja. Kod njih je čuvstvena ljubav tako mekana.

Nema druge, uzmem svoje stvari i nosim na izlaz. Putem mi se približi nosač i bez pitanja ponese stvari. Kad smo došli na izlaz iz luke, opet stoje dva funkcionera u žutom odijelu. Traže pasoš i vraćaju me natrag nekih 50 metara na carinarnicu. Putem gledam ne bih li našao svoga kolegu; nigdje ga nema. Odem na carinarnicu. Službenik učini pitanje, pokretom ruke na svoje odijelo, što znači: da li je unutra moja odjeća. Ja kimnem glavom, a on mi stavi na torbu i tašnu po jednu libanonsku markicu za znak da su stvari ocarinjene. Pođemo. I opet nigdje nema Alessandra. Već pomalo sumnjam da ću ga naći. Morat ću uzeti auto-taksi i sam poći u Jeruzalem. Kad se nešto okrenem i pogledam natrag, ugledam ga kako uporno gleda na naš brod. Stanem vikati: Alessandro! Ali on ne čuje. Približim se polako i naglo ga udarim po ramenu. On se okrene i mi se zagrlimo i rukujemo. Sve je u redu! On se ispričava da nije mogao prije doći jer je jutros napravio put od preko 100 km iz Damaska u Bejrut. Izađemo iz luke. Sjednemo u auto i odemo u grad. Alessandro veli da mu se Bejrut ne sviđa i da ćemo što prije otići. Nemam što vidjeti, nadodaje on. U Libanonu je 1,800.000 stanovnika, a 180.000 automobila. Vruće je kao u kazanu. Pomalo me plaši da će biti gore. Odmah smo se odvezli do samostana franjevaca. Alessandro je zamolio da kod njih možemo govoriti svete mise. Ja nisam misio već četiri dana. Kod mise smo posluživali jedan drugome. On je onda otišao da potraži radionicu za svoj automobil, Austin 1100. Veli da mu prvi točkovi dobro ne hodaju pa mu se gume puno troše.

Franjevački samostan u Bejrutu drže slovački franjevci. Vrlo su prijazni. Jedan me je brat franjevac odveo u sobu, pokazao mi kupaonicu i ostavio da se uredim i odmorim.

Lijepo sam se istuširao, malo se odmorio i oko 11 bio opet s Alessandrom. Veli da su mu automobil primili na popravak, ali da će biti gotov tek poslije podne oko pola tri. Ručali smo, malo razgovarali i otišli u sobe.

Oko 3 sata otišao je Alessandro po automobil. Kad se vrati, poći ćemo u grad Tripoli. (Drugi grad po veličini u Libanonu). Ja ću odsada sve vodstvo na putu prepustiti Alessandru.

Došao je oko 4 sata poslije podne. Bio je sretan što su mu popravili kola. Spakovali smo stvari, pozdravili se s franjevcima i pošli. Kroz Bejrut smo se jedva izvukli. Toliko je automobila, a svi voze brzo, kao na utrci.

Kad smo izašli iz grada, ustavili smo se kod rijeke Emir—bešir (na našem jeziku znači: Rijeka psa). Pomalo se moramo naučiti na istočnjačke nazive. Preko te rijeke proteže se most koji je napravljen za vrijeme križarskih ratova u XIII stoljeću. Na obali rijeke sa strane su spomen-ploče od najstarijih vremena, pa ploča osvajanja Rimljana, Napoleona, Engleza — do ploče oslobođenja Libanona 1956. godine.

Iznad te rijeke je isusovački samostan. Tik pred zgradom je veliki kip Srca Isusova. Cijeli samostan daje dojam grada na kamenu, kao u Svetom evanđelju. Snimio sam i rijeku i most i isusovački samostan s kipom Presvetog Srca Isusova. I pošli smo dalje.

Dalje na brijegu, s desne strane ceste, vidi se samostan Maronita. Svi su Maroniti katolici, ali posebnog obreda. Znatan dio Libanona je uglavnom katolički (51%). Putem smo vidjeli i krasno sjemenište. Pred njim je Gospin kip. To je kao simbol da je cijeli Libanon Gospina zemlja. Od Bejruta do Tripolija ima oko 70 km. Gotovo cijeli put je uz more. Oko 20 km nižu se solane, jedna uz drugu. Morsku vodu napuštaju u određene otvorene prostorije i kad voda ishlapi, ostane lijepa, bijela so. Vidi se po stotinjak vreća napunjenih solju. Morsku vodu potiskuju posebnim spravama, koje izgledaju kao vjetrenjače.

Žurili smo se da što prije stignemo u Tripoli. Bliže grada već se vide brda Libanona, sivožute boje, bez vegetacije.

Oko 7 naveče bili smo u Tripoliju. U njemu imaju oci karmelićani osnovnu školu i srednju školu, do fakulteta. Ima oko 1300 đaka. Dvadesetak njih su internisti, koji kod njih stanuju, a drugi dolaze izvana. Većinom su Arapi — muslimani.

Prošle godine imali su karmelićani prilično neprilika. Provalili su im u samostan i počeli im bacati stvari kroz prozor. Zbog tog incidenta, jedan je otac karmelićanin bio pola godine u bolnici. Jedva je ostao živ. To su učinili roditelji djece koja posjećuju njihovu školu!

Redovnici su nas lijepo primili. Alessandro ima tamo poznatog karmelićanina iz Milana. Odanle smo javili karmelićanima na Libanskoj gori, da ćemo mi još večeras doći onamo. Treba se popeti 1400 metara. Puta je oko 40 km.

Za jedan sat vožnje bili smo kod njih. Čekali su nas. Svakome su odredili sobu. Ovdje su samo tri svećenika karmelićana.

Kod stola smo opazili da nemaju kruha, nego peku na platnama štednjaka razvučeno tijesto (kao kod nas mlinci). Imaju originalno liba-

nonsko vino. Jedna čaša toga vina potpuno je dosta. To je jako, slatko vino; kao kod nas dalmatinski prošek.

Kod stola pripovijedamo o divnom putu što smo ga maločas prošli. Oko 10 km sve je u maslini. Usput su krasni zaseoci, nastanjeni gotovo samim katolicima. Vidjeli smo dolinu Kadiša, gdje se sakrio maronitski biskup, za vrijeme najezde Turaka. Dok smo se penjali automobilom, činilo mi se da prolazimo kroz bosanska brda. Spontano sam počeo pjevati: »Veni, veni de Libano« (Dođi, dođi sa Libana, dođi, dođi bit ćeš krunjena). To je pripjev Gospine pjesme: Sva si lijepa o Marijo. Marija se uspoređuje s divnim cedrima, od nekoliko hiljada godina starosti.

Tako smo popodne prošli domovinom starih Feničana, koji su tu vladali unazad svojih 5000 godina. Sutra ćemo, ako Bog da, rano ustati i poći do samih libanonskih cedrova.

Žao mi je što se jučer cijeli dan nisam sjetio da je sv. Antun Padovanski. Kako sam zadnja četiri dana, za vrijeme uzburkane plovidbe morem, molio krunice mjesto Brevijara, izgubio sam svaku vezu s crkvenom godinom.

15. VI 1966. — Srijeda

Probudio sam se u 5 sati. Ispod samostana čulo se kako reve magarac. Čula se i sirena limuzine i zvuk kamiona. Alessandro mi sinoć reče da ćemo ustati u 4 sata, a sada je već 5 sati i još ga ne čujem da je ustao. Sinoć je bio umoran od vožnje. To svježe jutro i sveži gorski zrak te divne okoline podsjetili su me na moj prvi boravak u Travniku, na Baš-bunaru.

Pokucao sam Alessandru na vrata. I on je već ustao. Obojica smo sišli u crkvu i u isto vrijeme imali svete mise. Poslije naših misa služio je svetu misu jedan karmelićan na arapskom jeziku. Bilo mi je drago da je domaći jezik ušao u liturgiju i kod Arapa. Sveta je misa počela: Bissmilab Mal Ibn Mal Ruhil Kudus Ilah Wahid. Amin — U ime Oca i Sina i Duha Svetoga, Boga Jedinoga. Amen. Kako je to divno! Oni odmah za tri božanske osobe dodaju da je jedan Bog — Boga Jedinoga. U taj čas sam osjetio veličinu našega dobroga Pape Ivana XXIII. Crkva počinje tek s njim i po njemu biti pravo katolička — općenita za sve narode i sve jezike.

Pošli smo na doručak, a onda što prije autom naprijed do libanonskih cedrova. Trebalo je popeti se na visinu od preko 2000 metara. Jučer smo iz Bejruta išli sve uz more, a sinoć i danas sve iz planine na planinu.

Stigli smo. Zrak je svjež kao na planini Vlašiću u Bosni. Kola smo ostavili kod prvog cedra. U blizini ima i nekoliko kuća i jedna kavana. Pošli smo dalje, gdje je čitava šuma cedrova. Razdragan njihovom blizinom, glasno sam ih pozdravio: Blagoslovljena neka je pradomovina našega Spasitelja! I dotakao sam se prvoga cedra svojom rukom i otkinuo nekoliko komadića njegove kore za uspomenu. Rekao sam Pradomovina Spasiteljeva, jer su s Libanona dovozili cedrove i njima obložili veličanstveni židovski hram.

Snimili smo nekoliko stabala najljepših cedrova. Ta su stabla stara preko 2000 godina. Još je kralj Salamon u Starom Zavjetu uzimao cedrove s Libanona za gradnju hrama u Jeruzalemu.

Cedrova šuma

Među cedrovima ima i crkvica, ali je naša zavjetna crkva Kraljice Hrvata na Sljemenu kod Zagreba puno ljepša. U crkvici smo našli ženu Maronitkinju, kako se glasno i usrdno moli. Kasnije smo je vidjeli s krunicom u ruci kako hoda između cedrova. U crkvici ima spomen—knjiga. I mi smo se upisali. Ja sam prikazao svoj potpis u ime svih vjernika iz naše zemlje.

Slika cedra je simbol za državu Libanon. Njihova je zastava: crveno--bijela-crvena, sa dva zelena cedra u bijelom polju.

Automobilom smo se popeli još na više da možemo fotografirati čitavu šumu. Tamo smo našli, ispod puta, izvrnut automobil. Po karoseriji izgleda da je bio nov. S njega je odneseno sve što se je dalo skinuti.

Vratili smo se natrag u šumicu cedrova. Kupio sam nekoliko križeva iz cedrovine i pošli smo natrag u mjesto Becharre (Bešare) gdje smo sinoć bili, u samostan karmelićana.

Prije polaska iz samostana zamolio sam jednog oca karmelićana da mi napiše nešto na arapskom. Pitao sam ga: kako se oni pozdravljaju. On mi reče da je kod njih pozdrav na ulici: Slava Bogu, ili Bog s tobom, ili Bog s vama (Al majd lillah, Allah maak, Allah maakum). Veli da je njihov jezik jako težak, jer ima mnogo izraza za istu stvar. To znači da je njihov jezik izražajno bogat. Svi svećenici karmelićani znadu govoriti talijanski, premda su svi Arapi. Učili su, naime, bogosloviju u Rimu. Svi imaju maronitski obred.

Velik je njihov samostan. Prije su i oni imali školu, a sada je sve prazno. Vele da im se ne isplati držati privatne škole, jer država daje pomoć za državne škole, a ne brani u njima vjersku pouku.

Napišem još jednu dopisnicu da javim da smo se sastali ja i moj dobri prijatelj Alessandro.

Vraćajući se istim putem, mogao sam bolje vidjeti onu uvalu gdje se sakrio maronitski biskup, jer je sinoć već bilo prilično zamračeno kad smo prolazili tim putem. U toj je uvali sada rezidencija maronitskog biskupa, koji je inače u Bejrutu. Uz rezidenciju je i lijepa crkva.

Vratili smo se opet u Tripoli kod karmelićana, odakle smo sinoć telefonirali na brdo Bešare. Tamo smo se dobro odmorili. Razgledao sam njihove učionice i sjetio se nekadašnjeg našeg travničkog sjemeništa. Jedan me je profesor vodio da vidim njegovu kolekciju školjki i leptira.

Djeca su baš na odmoru. Čuje se strašna vika i galama. Čuje se i limena glazba. Jedni se igraju, trče i skaču, dok se drugi vježbaju u sviranju. Došao je međutim Alessandro i reče da idemo što prije. Najprije će mi u Tripoliju pokazati križarsku tvrđavu iz XIII stoljeća. To je jedna od najbolje sačuvanih. Odande ćemo moći lijepo fotografirati džamiju, koja je prepravljena od katoličke katedrale.

Alessandro kaže da mu je rečeno da je tvrđava otvorena cijeli dan. Kad smo došli do nje, ostavio je kola u hladu, a mi smo pošli prema ulazu. On pogleda na vrata i kaže: Otvoreno je! Pođemo do vratiju, ali — ona su zatvorena. On je stao na arapskom zvati, no nitko se ne javi. Počeo je malo jače udarati na vrata. Dođe neki mršavi momak i veli da se ne može unutra. Alessandro se malo naljuti i podviknu: Reci da ili ne. Ako ne, odmah idem po miliciju; i počne se s njime raspravljati. Kad je uvidio da raspravljanje nema smisla, odgurne ga od vrata i pođe unutra. Pozove i mene. Odjedanput se tu stvorila grupa mladića. Pomislio sam: neće biti dobro. Sjetio sam se incidenta kod karmelićana prošle godine, kad su im porazbijali sve prozore i izbacali sve stvari na ulicu. Spreman sam na sve. Međutim, sve je dobro prošlo. Kad smo ušli u tvrđavu, mladići su ostali napolju, i mi smo mirno mogli razgledati objekt i fotografirati. Bojao sam se da će biti neprilike kad izađemo.

Razgledamo građevinu. Vidimo velike dvorane, gotovo kao crkve, u samoj tvrđavi. U njima su bile križarske zabave. Možda je to bio početak svemu onome što se nepošteno događalo za vrijeme križarskih vojni.

Kad smo izlazili iz tvrđave, nije više bilo onoga momka, nego neki civilizirani, pristojan mladić. Valjda je onaj momak zamijenio ovoga koji službuje. Alessandro mu je dao libanonski novac i mi smo izašli.

Alessandro je htio da svakako pogledamo onu džamiju, koja je nekada bila divna katolička katedrala. Vidi se potpuno toranj kao kod naših crkava, samo su na vrh tornja metnuli mali minaret. Prostorije iznutra odgovaraju potpuno našim crkvama, jedino je u predvorju crkve izvor vode za pranje nogu.

Već je bilo 4 po podne kad smo se vraćali natrag u Bejrut. Bio je vruć dan. Meni je došla na um pomisao da se malo zaustavimo i da se okupamo u otvorenom Levantskom moru. Međutim, nisam to rekao Alessandru, pa smo tako nastavili. On vozi jako brzo. Uopće, ovdje u Libanonu svi voze strašno brzo. Na cestama nema nigdje ograničenja vožnje. Jedan leti pred drugoga. Alessandro, istina, oprezno vozi, ali sam ga upozorio da bi ipak trebao lakše voziti. Bar ja ne bih smio tako brzo voziti. I kad bi mi rekao da ga zamijenim u vožnji kroz Libanon, ne bih pristao.

Putem smo i mi vidjeli strašan incident. Žena je izletjela iz kuće, gledajući na drugu stranu i jedan ju je auto, jureći, zahvatio. Ostala je na mjestu mrtva. Taj incident je i nas zadržao. U tom metežu meni je netko odnio moj fotografski aparat. Tako smo se vratili u Bejrut tek oko 9 sati.

16. VI 1966. — Četvrtak

Ustao sam u 7 sati. Oko 8 sati imao sam misu u franjevačkom samostanu. U crkvi sam našao i dva svećenika Slovaka. Poslije mi rekoše da su doputovali avionom iz Praga te da će danas predati molbu jordanskoj ambasadi da dobiju vizu za Jordan. Još mi napomenuše da sada treba čekati po nekoliko dana prije nego se dobije jordanska viza. Do sada je išlo lakše. Jordanska se viza mogla dobiti na granici, prelazeći iz Sirije u Jordan. Međutim, u zadnje vrijeme to nije moguće. Dešavalo se da su turiste vraćali s jordanske granice natrag ako nisu već prije imali jordansku vizu u svojim putnicama. Ta je vijest i mene zabrinula jer mi je bilo rečeno da ću vizu za Jordan dobiti na samoj granici. Dogovorili smo se i pošli zajedno u jordansku ambasadu u Bejrutu. Ispunili smo formulare i predali. Usput smo upitali: za koliko dana će biti riješena naša molba. Rekoše nam: za pet dana. U to vrijeme baš je i moj prijatelj Alessandro bio spriječen pa nismo mogli odmah dalje putovati. Rekao mi je neka ja pričekam na jordansku vizu u Bejrutu, pa kad je dobijem, onda ćemo se opet dogovoriti i dalje putovati zajedno.

Žao mi je što moram ostati nekoliko dana u Bejrutu, i da ne idem odmah dalje u Svetu Zemlju. Bejrut mi se ne sviđa. Sve leti, sve se žuri, sve viče i galami. Sam grad ima oko 600.000 stanovnika, ali je saobraćaj automobilima gotovo nemoguć. Na svakog desetog Libanonca dolaze po jedna kola, a osim toga tu je i toliko mnoštvo stranaca.

U Libanonu se cijeli život odvija na evropski način. Tu se ne vidi zaostalost. Gotovo sve osnovne i srednje škole drže redovnici i redovnice. Najviše ima francuskih zavoda, koje drže redovnici zvani Mala Braća. To su javne škole, koje uzdržava sama država.

Lijepo je vidjeti djecu kako, sva u uniformi, izlaze iz škole. Svijet je pobožan. Lijepo se mole Bogu. Sada i oni odgovaraju misu na arapskom jeziku. Danas, kad sam imao misu, pristupio mi je mlad, lijepo obučen čovjek, i poslužio me kod svete mise.

Značaj im je otvoren i malo ponagao. Zato se često čuju na ulici prepirke i predbacivanja.

U pola sedam navečer čuo sam pjevanje u crkvi. Sišao sam u nju. Mislio sam da je večernja misa jer sam čuo kako jedna osoba započinje, a drugi odgovaraju. Međutim, to je bila pobožnost Srcu Isusovu, svake večeri, kroz cijeli mjesec lipanj. Ljudi sami mole i pjevaju, bez svećenika. I opet mi je bilo drago vidjeti pobožnost tog svijeta odanog Bogu. Lijepe su njihove arapske melodije. U međuvremenu i ja sam u crkvi izmolio svoj svećenički Brevijar.

Kad je završila pobožnost, otišao sam u samostanski vrt i izmolio krunicu. Poslije večere pozvao me superior samostana na televiziju. Neko vrijeme sam gledao program, a onda zaželio laku noć jer sam i previše bio umoran.

17. VI 1966. — Petak — blagdan Presvetog Srca Isusova

Svetu misu sam imao na oltaru Presvetog Srca Isusova u 8 sati.

Razgovarao sam s dvojicom franjevaca koji idu iz Italije za Jeruzalem. Jedan tamo radi već 15 godina, drugi 11. Pod franjevačku provinciju Svete Zemlje spada: Libanon, Sirija, Jordan, Egipat i Cipar. Njih dvojica bi htjeli odmah poći, ali im superior samostana ne da jer treba da pomognu u crkvi u nedjelju.

Do podne sam ostao u sobi. Odmarao sam se i dovršavao svoj dnevnik. Tako je došlo i podne. Upitam superiora kad bih mogao otići u Baalbek, gdje su najstariji rimski hramovi i utvrđenja od prije 1900 godina. Kaže mi da je najbolje otići odmah poslije podne. Superior je predložio dvojici franjevaca da i oni idu sa mnom. Tako smo se za 10 minuta već spremili. Uzeli smo zajedno jedan taksi. Ovdje je on veoma jeftin. Baalbek je udaljen od Bejruta 86 km. Najprije se uspinjemo na Antilibanonska brda. S njih se lijepo vidi dolje prema morskoj nizini. Na drugoj strani brda su plodna libanonska polja, iz kojih ubiru nekoliko plodova godišnje. Zemlja je crvena, kao kod nas u Dalmaciji. Libanonska polja leže između dva lanca brda. S jedne su strane libanonska, a s druge sirijska brda, gdje je i granica prema Siriji.

Putem smo više puta naišli na čobane koji su tjerali asfaltom svoje ovce. To je posebna vrst ovaca, koja ima širok rep, pun loja. Taj je loj odličan za začin jelu. Sada je baš kod njih žetva. Ima nešto pšenice. Najviše gaje povrće.

Na brežuljcima se vide manja mjesta, kao kod nas u Hercegovini. Obrada zemljišta je primitivna.

Kad smo sišli u ravnicu, osjetili smo da je strašno vruće. Na putu se automobil zagrijao pa smo morali čekati. Šofer je sipao i sipao vodu u hladnjak, ali se ona odmah isparivala. Srećom da je to bilo baš na po puta do Baalbeka, gdje je jedina kuća, stanica milicije. Lijep je kod njih običaj da strancu odmah iznesu pitku vodu. Kako nam je bilo drago! Oni imaju vrč za vodu od stakla, s tankom cjevčicom. I svatko sebi podigne vrč iznad usta i pusti da mu s visine pada voda u usta. Policija je uslužna. Jednom policajcu visi oko vrata zlatan križić. Imaju žute hlače i žutu košulju. Na kapi nose značku sa srebrnim cedrom.

Krenemo. Vrućina je strašna i nepodnosiva. Brda s jedne i druge strane ove libanonske ravnice, a vruće sunce iznad nas. Ipak smo izdržali. Čim smo stigli, pošli smo odmah da vidimo ruševine staroga Baalbeka.

Već na ulazu smo se zapanjeni zaustavili. Pred nama su ogromni komadi kamenja. Po osam metara dugački, 5 metara široki, 5 metara visoki — sve u jednom komadu. Svatko se pita: kako je to kamenje došlo ovamo? Kojim sredstvom? Na koji način? Cijeli Baalbek izgleda još i danas kao ogromna tvrđava. Zidovi, koji su po 20 metara visoki od ogromnog kamenja od 20 i više tona, imaju sa strane otvore za strelice. Unutar zidova su dva velika hrama boga Jupitera i Bakha i dva kupališta. Između kupališta su dva velika oltara.

Na Bakhovu hramu je 128 stupova od granita iz Egipta. Od Jupiterova hrama ostalo je šest visokih stupova po 20 metara, u jednom komadu; s podnožjem od 6 metara i prekrasno izrađenim gesinsima.

Prvi hram, u svoj svojoj ljepoti, još danas stoji kao neka bazilika s prekrasnom ornamentikom. Bakhov hram je bio završen oko 150. godine poslije Krista, a Jupiterov oko 60 godina poslije Krista. Te građevine po-

kazuju moć rimskog cara, ne samo u Rimu nego i u provincijama, kao ovdje. Hadad, koji je bio bog Libanona, po rimskom je caru izjednačen s bogom suncem. Zato je taj grad u helenističko vrijeme dobio naziv Heliopolis, što znači »Grad sunca«.

Osim masivnosti građevine divni su i korintski kapiteli izrađeni na stupovima, kao da je sada na njima buket cvijeća.

U tim hramovima (kao i na hramovima na grčkoj Akropoli) jasno se vidi predvorje za pogane, dio hrama za vjernike i dio hrama za svećenike. U sredini je velik oltar 18 metara visine, za žrtve pojedinom bogu.

Baalbek je značajan i stoga što se tu sastaje istočna i zapadna kultura, kao, uostalom, i u cijelom Libanonu.

Ispod velike tvrđave, s prekrasnim hramovima bogu Jupiteru i Bakhu, nalaze se još neispitane velike, podzemne prostorije, koje su tek na nekim mjestima iskopane.

Ovamo smo se vozili, u taksiju, nas trojica, (dva franjevca i ja), s jednim Arapinom, koji je imao dugu, bijelu maramu na glavi, povezanu crnom vrpcom. U ruci je držao neke bopke (kao naša krunica). Upitao sam jednog franjevca da li se taj Arapin sada moli: »Ne, veli, to je — passa tempo — da mu prođe vrijeme.« I stari su Rimljani gradili hramove da im prođe vrijeme. I prošlo je. Ostale su samo ruševine, koje pokazuju njihovu veliku sposobnost i moć, ali je ta sposobnost i moć bila upravljena krivim bogovima — Bakhu — koji je bog veselja, raskoši i bluda, i Jupiteru, glavnom bogu, koji nije bio bolji od drugih.

Dok sam sve to gledao, došla mi je misao: kako čovjek često nastoji i radi, a od svega toga nema ništa, jer nije upravljeno onom dobrom Bogu, koji ga je stvorio i koji će ga primiti da mu njegov trud i muka ne budu nikada zaboravljeni.

Sada znam i što je Baalbek: veliki spomenik propalom rimskom carstvu.

18. VI 1966. — Subota

Došao sam u Bejrut 14. VI i mislio da ćemo odmah poći dalje. Danas je 18. VI a još treba čekati na vizu, možda i više od pet dana. Dolazi mi na pamet životopis sv. Vinka Paulskoga, koji je bio u zarobljeništvu i kojekako prolazio ovim krajevima. Razgovaram sa franjevačkim superiorom, koji mi svjetuje da kasnije svakako iz Jordana odem i u Izrael. Bila bi šteta da propustim posjetiti sveta mjesta i ondje. Istina, više od dvije trećine svetih mjesta nalazi se u Jordanu; ali i ona jedna trećina svetih mjesta je tako važna.

Poslije podne u 2 sata pozvao me superior da odemo taksijem u Beteldin. Pošla su još tri franjevca. Tako nas je bilo svega petero da popunimo automobil. Obično voze petoricu. Put nas vodi na jug prema Saidi (Sidonu).

Išli smo ravnicom uz more 24 km, a 22 km je neprestani uspon na hiljadu metara visine. Tamo je dvorac emira Bešira iz prošlog stoljeća. Emir Bešir je za turskog vremena upravljao Libanonom. Dobro je upravljao zemljom i pod kraj života se pokrstio; samo je to ostala tajna dokle god je živio. Umro je u Carigradu, a tijelo su mu dovezli ovamo i pokopali. Na grobu mu je križ, znak njegova krštenja.

Gledali smo u dvorcu najprije razne kupaonice: za toplu i hladnu vodu, zatim prostorije za masažu, dvoranu gdje se pila kava poslije kupanja, dvorane za obično primanje gostiju i dvorane za primanje državnih predstavnika. Pokazali su nam i sobu gdje je stanovao francuski pjesnik Lamartin kad je bio gost emira Bešira. Valjda u isto vrijeme kad je posjetio i cedrove na Libanonu. Na taj spomen prozvali su jedan cedar njegovim imenom i stavili spomen-ploču, 1832. godine. Cijelu su uvalu, ispod emir Beširova dvorca nazvali Lamartinovom uvalom.

Svi su zidovi u dvorcu obloženi drvenim rezbarijama iz cedrova drveta s libanonskih planina; kao i stropovi. U dvorištima su posvud provedeni vodoskoci.

Na mene nije čitav taj dvorac učinio neki osobit utisak Nekako mi je sve bilo tuđe i hladno. Da nije krasne okolice, koja me je podsjetila na bosanska brda, ne bi se isplatilo 92 km puta ovamo i natrag.

Silazimo. Opet krasni predjeli, a u daljini libanonske planine. Pogled na njih oživio mi je u duši onaj presretan dan kad sam s Alessandrom došao u šumu cedrova. Slavuji su pjevali prekrasno, turista još nije bilo, a nas smo dvojica pjevali od radosti. To je bio časak presretnog mira i zadovoljstva i sve sam pomišljao kako će tek biti lijepo kad dođemo u domovinu Isusovu. Nešto lagano, tiho i mirno plovilo je mojom dušom . . .

19. VI 1966. — Nedjelja

Bio sam određen da imam sv. misu u 11 sati. Mislio sam: bar ću se naspavati. Ustao sam kao obično. Po noći me je neki komarac toliko ujedao da sam se pomalo već razljutio. Čitavu noć prolaze automobili i čuju se njihove sirene. Od te buke kao da vani puše vjetar. Za njih je dan i noć isto.

Do svete mise razgovarao sam s jednim franjevcem, koji već 11 godina radi u Jeruzalemu. Brine se za starce i starice i za malu djecu. Sada se ne čudim kako je neki dan u Baalbeku uzeo malo dijete i nosio ga u naručaju. Franjevci se u Svetoj Zemlji priklone svakome koje god bio vjere ili rase ili narodnosti. Pripovijeda mi da u Jeruzalemu i Betlehemu nije tako vruće kao ovdje jer su na brdu, na visini oko 800 metara. U Bejrutu je strašna vrućina jer su sve okolo brda, a grad je u dolini.

U 11 sati sam imao svetu misu. Bilo je prilično vjernika. U franjevačkoj crkvi ima obično po pet misa do podne. Već na početku mise počeo mi je teći znoj iza uha. Nisam se ni otirao, jer nema smisla. Na svetoj pričesti je bilo oko 30 vjernika. Kod njihovih se katolika vidi živa vjera. Vjernik koji je posluživao kod moje mise čitao je poslanicu i evanđelje na arapskom, a zajedno su molili na arapskom: Slava, Vjerovanje, Svet, Očenaš i Jaganjče Božji. Sve kao i kod nas!

Za vrijeme svete mise dva puta se čula sirena automobila za hitnu pomoć. Ovdje se svaki čas dogodi neki incident. Svaki dan donose novine fotografije sudara automobila i smrtnih slučajeva.

U 12 sati je zvonilo samostansko zvono. To je ujedno znak da pođemo na ručak. U samostanu se hrane više na talijanski način. Imaju svakog voća i povrća: lubenica, banana, breskvi, kajsija, jednu vrstu šljiva, jabuka, naranđe, svježih smokava, datulja, trešanja, lješnaka — sve je već prispjelo.

Kad smo se jučer vraćali iz Beteldina, vidio sam da ima u polju i kukuruza, ali vele da se od njega ne pravi kruh, nego ga samo prodavaju u klipovima, da se svjež kukuruz kuha u klipu ili peče (kao kod nas pečenjaci). Ulazeći u grad, vidjeli smo na puno mjesta gdje prodaju već gotove pečenjake.

Poslije podne sam se sunčao na gornjoj terasi kuće. Cement je tako vruć da se ne može na njega stati bosom nogom. Sunce je jako. Bilo bi nepodnošljivo da nema, od vremena do vremena, malo povjetarca koji osvježuje. Poslije sunčanja sam se dugo znojio i pio mnogo vode.

Predveče sam se uputio u grad da vidim kako ovdje ljudi provode nedjelju. Sve su radionice i radnje zatvorene. Otvorene su gostione, kavane i radnje sa slatkišima i kolačima i drugim sitnicama.

U jednoj kavani sjede za stolovima sami mladići i igraju karte i druge igre. Stariji sjede i puše na one velike lule, koje izgledaju kao svijećnjaci (nargile). Lula je postavljena pred čovjeka, na njoj je gumena cijev, koja završava kamišem i na nj se izvlači dim. On prolazi kroz hladnu vodu.

Nekako mi se to čini neukusno, pogotovo ako takva lula služi za više ljudi.

Puna je ulica prodavača novina, knjiga i raznih sitnica. Ima mnogo radnji koje spremaju jela. Očišćene kokoši vrte se same na električnom štednjaku.

Pred kinima se vidi najviše mladića. Ženski svijet se u arapskim krajevima malo vidi na ulicama. Izgleda da njima prođu samo one žene i djevojke koje nužno moraju nekuda otići. Stariji muški svijet obično vodi po koje dijete za ruku.

Naveče sam gledao televiziju do 9 sati. Svaku večer se daje neki boks ili neki komad sa zapletajem i ubijanjem. Ne sviđa mi se. Takva televizija ne odgaja poštene ljude, nego gangstere.

20. VI 1966. — Ponedjeljak

Prošlu noć sam prilično slabo spavao, valjda zbog jučerašnjeg sunčanja. Do podne sam ostao kod kuće.

Danas je sasvim oblačno, ali se nitko ne plaši da će padati kiša. Koliko god se naoblačilo, ovdje preko ljeta nema oborina.

Zamolio sam superiora da sutra odemo u gradove Tir i Sidon, jer su prilično blizu, a Spasitelj ih spominje u svojem govoru. Poslije večere saopćeno mi je da ćemo sutra ići u Harissu. Tamo je franjevački samostan i malo sjemenište. Njihov superior kuće ima imendan pa ćemo svi iz Bejruta otići tamo. Ima nas 7. Ići ćemo sa dva taksija.

21. VI 1966. — Utorak, sv. Alojzije

Bilo je rečeno da ćemo u Harissu ići u 9 sati, kasnije rekoše u pola deset, a otišli smo u pola jedanaest.

Harissa je mjesto na brdu iznad samog Bejruta. Već prvi dan, kad sam stigao u Bejrut, fotografirao sam s ceste kip Gospe Libanonske, koji se vidi izdaleka. Onda nisam ni pomislio da ću imati prilike da odem gore, do samog Gospina kipa.

U kući je bilo lijepo, kao uvijek kad redovnička braća slave imendan; pogotovo imendan superiora kuće. Bilo je rečeno da ostajemo tamo

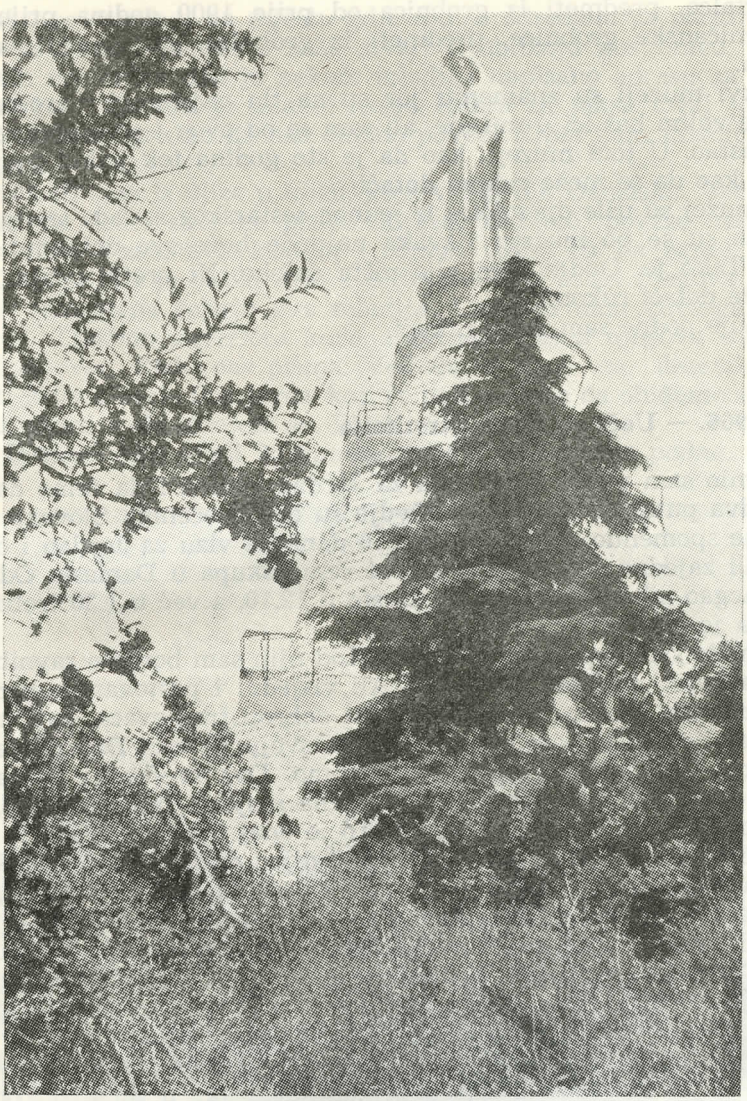

Gospa u Harissi

do 4 sata po podne. Ostali smo do pola sedam jer su neki franjevci igrali nogomet s đacima.

U školi imaju 25 učenika. Vele da je malo zvanja za svećenički i redovnički stalež iz ovih krajeva. Imaju sve vanjske profesore. Svu brigu oko đaka ima superior i još jedan franjevac — prefekt.

22. VI 1966. — Srijeda

Do podne sam bio u bejrutskom muzeju. To se isplati vidjeti. Ima izloženih predmeta iz prethistorije (fosili riba), iz kamenog doba (predmeti i oružja), iz željeznog doba (predmeti i sprave), lubanje čovjeka

neandertalca, predmeti iz grobnica od prije 1900 godina prije Krista, stare feničanske grobnice, predmeti iz grobnice Ramzesa II, kip boga Jupitera.

Takvi muzeji su znameniti jer su na tlu najstarijih naroda svijeta. Inače ne volim baš ići u muzeje, ali sam se od ovog i od kairskog muzeja jedva rastao. U tom muzeju kao da je sto godina tek jedna godina. Sva prošlost kao da se može rukom dotaći.

U muzej su ušle djevojčice iz jednog sestarskog zavoda srednje škole. Raspršile su se po muzeju i svaka najprije hoće sve dotaknuti svojom rukom. Tako je. Ovdje nam nije ništa daleko. Ni prethistorija, jer se i ona može dotaći rukom.

Poslije podne sam ostao u kući.

23. VI 1966. — Uoči sv. Ivana Krstitelja

Primio sam vijest da je viza za Jordan gotova i da ćemo danas već u pola dva putovati u Damask. Ovdje su dva svećenika Slovaka, kao što sam prije spomenuo, koji su čekali 10 dana na vizu za Jordan i danas su je primili zajedno sa mnom. Putovat ćemo skupa u Damask. Od veselja nisam mogao mirovati. Sjeo sam za sto u 12.10, a već u 1.30 treba ići. Do Damaska je 95 km.

Zamolio sam superiora za račun. Kod njih sam boravio ravnih 8 dana. I jeo i spavao. Sve kao kod kuće. Ali vrijedni i poštovani superior nije htio da mu išta platim. To služi na čast dobroti franjevaca, koji su čuvari Svete Zemlje. Molio sam ga da mi dade svoju adresu. Dao mi je adresu samostana. Brzo sam se spremio. Pođemo. Dva svećenika Slovaka i ja sjedimo odzada u auto-taksiju, jedna žena i njezin muž naprijed, uz šofera. Dio puta već mi je bio poznat. To je onaj put kad se ide iz Bejruta u Baalbek, pa se onda na jednom mjestu dijeli dalje za Damask. Kad smo išli u Baalbek, rekoše mi da je granica između Libanona i Sirije, negdje u brdima. Oko 50 km od Bejruta, a oko 40 km prije Damaska.

Stigli smo na granicu. Najprije treba sve posvršavati na libanonskoj strani. Treba ispuniti jedan formular i predati ga na potvrdu. Deset metara dalje je carinarnica. Nitko nas nigdje nije ometao. Pred nama i iza nas ima po desetak automobila, koji isto tako prelaze granicu.

Za nekih 100 metara evo sirijske granice. Ovdje gledaju u stvari, ali ne traže da se što otvara. Zažele sretan dolazak u Siriju i pozdrave.

Prolazimo kraj brda. Ali ne kraj naših bosanskih, ni hercegovačkih ni ličkih brda, nego kraj golih brda, gdje nema ništa drugo nego sam kamen. Kad smo sišli u nizinu, vidimo nekoliko stada ovaca i koza. Možda tek na 20 km od granice naiđemo na neko selo. Sve male kućice kao kutijice. Možda 2 sa 3 metra. U mjestu se vidi džamija. Sirija je većinom muslimanski kraj. Broji oko četiri miliona, a svih kršćana, i katolika i pravoslavaca, tek je oko 250.000.

Sve više se osjeća strašna vrućina i vruć vjetar. Idemo sve bliže Damasku. Panorama se ne mijenja. Ako i ima kakvo zelenilo, to opet nije nešto što daje neki plod ili neku korist, nego, eto, tako, po koja smreka, po koji grm.

Približujemo se Damasku. Već smo u predgrađu. Prošli smo dvije džamije, ali nijedne crkve. Ulazimo kroz široku ulicu. Sjetim se sv. Pavla, koji sigurno nije išao kroz tako široku ulicu.

Taksi se zaustavi na mjestu gdje mu je određeno za parkiranje. Odmah neki dječaci ponesoše naše stvari u obližnju gostionicu. Jedan od slovačkih svećenika dao je nekom mladiću napisano adresu za franjevce u Damasku. Taj nam je mladić našao šofera za taksi. Ovaj je razumio adresu i odmah pristao da nas onamo poveze. Opet nam mladići iznesoše kovčege.

Prolazili smo iz ulice u ulicu, kroz veliki dio Damaska. Već sam stao sumnjati da ćemo stići na pravu adresu, kad eto, poveze nas u jednu tijesnu ulicu i zaustavi. Izađem i odmah vidim da na zgradi ima križ Svete Zemlje. To je veliki križ s četiri mala, u četiri njegova polja. Na vratima samostana čekaju dva mladića. Uzimaju nam kovčege i nose u samostan. Tražimo superiora kuće. Odvedoše nas u njegovu sobu. To je mlad franjevac. Rado nas prima. Veli da će nam za desetak minuta odrediti jednog brata franjevca, koji će poći s nama da obiđemo sva mjesta koja su u vezi s obraćenjem sv. Pavla.

U Damask smo stigli 20 minuta prije 5 sati poslije podne.

Damask

Upoznali smo se i s bratom franjevcem. Ja mu kažem da ćemo u 5 sati poći razgledavati. On se nasmije i kaže: ne u 5, nego u 6. Stavite svoj sat jedan sat naprijed! Rekao sam i dvojici svećenika iz Slovačke da i oni pomaknu satove za jedan sat naprijed.

Odvede nas odmah u sobe. Napomenuo nam je da ne otvaramo prozora jer je vani jako vruće. Malo se operemo, osvježimo i odmorimo.

Brat nam je obećao da će nam dati hladne vode za piće. To nam je posebno prijalo jer je voda iz njihova hladnjaka bila doista hladna. U samostan je stigao i superior iz druge franjevačke kuće u Damasku. U tom gradu su naime dva franjevačka samostana i oba imaju župe. U ovom samostanu gdje smo mi odsjeli drže se sveta misa i propovijed na arapskom jeziku, a u drugoj crkvi, tamo je sv. misa i propovijed na francuskom, engleskom i arapskom jeziku.

Mi smo se žurili kako bismo još večeras sve pogledali, pa da sutra ujutro krenemo već u Jeruzalem.

Pošli smo u grad. Prvo do proroka Ananije, gdje se njemu morao javiti sv. Pavao kad je imao viđenje i kad je oslijepio. Tu je mala kapela, 3 metra ispod ulice. Tijekom godina gradske su se ulice naime podigle za tri metra. Uz kapelu je još jedna prostorija, kao mala kuhinjica, bez ikakvih prozora. Unutra je mračno. Ne može se fotografirati. Snimio sam samo ulaz u prostorije proroka Ananije. Dolazi oko dvadeset engleskih turista. Požurimo se da pred oltarom izmolimo zajedno Očenaš, Zdravo Marijo i Slava Ocu za dobivanje oprosta i odmah idemo dalje da vidimo gdje je sv. Pavao čuo Kristove riječi: »Savle, Savle, zašto me progoniš?«

Putem smo vidjeli istočna vrata, od kojih vodi put kojim je išao sv. Pavao. To je: Via recta — Ravan put. Sada se kod tih vratiju iskapaju ostaci jer je sva starina niža od današnje ceste za 3 metra.

Došli smo do ulaza u grad, gdje je sv. Pavao doživio svoje obraćenje. Na samom mjestu obraćenja postavljena je obična ploča od kamena 50 sa 30 cm s natpisom.

Brat franjevac koji nas vodi ide prvi unutra. Začudili smo se što u dvorištu vidimo prostrto rublje i kad nas pozdrave dva muslimana. Brat nam reče da su na tom mjestu nastanjene dvije muslimanske obitelji. Muslimani se s nama lijepo pozdraviše. Pogledali smo naravnu špilju gdje je bio sv. Pavao kad je oslijepio. Na mjestu gdje je svetac čudesno vidio Krista, sada je sagrađena lijepa crkvica. Zatvorena je.

Brat nam pripovijeda da je Sv. Otac Papa Pavao VI htio ovdje napraviti sirotište za djecu, ali ovi muslimani neće da izađu odavde ni za kakve pare. Već je bio poslan inženjer da promjeri i napravi projekt, ali oni ne odustaju. Ovdje je tako: ako netko negdje dulje stanuje, ne može ga nitko istjerati.

Žurimo se da dođemo do gradskih zidina, gdje su Pavla pustili u košari niza zid da ga spase. Tamo je sada lijepa crkva, ali su gradski zidovi uzidani u crkvu. Čudim se što crkva ima dvoja vrata. Jedna naprijed s ulice, a druga na drugoj strani, gdje se izlazi u sirotište za djecu, koje je u dvorištu crkve. To je sirotište bilo otvoreno prošle godine. Ima oko 25 djece. S njima su časne sestre.

U sirotištu sam kupio nekoliko razglednica, jer je to ujedno pomoć zavodu. U crkvi smo se kratko pomolili, a onda izašli da još obađemo gradske zidine.

U samim zidinama vide se prozori i balkoni. Upitam brata: »Pa zar i tu stanuju ljudi?« »Pa da. Iskoristili su gradski zid, probili prozore, malo nadozidali i evo stanuju.«

Na jednom balkonu je dvoje dječice. Male curice. S njima je majka. Ja joj pokažem rukom da ih digne pa da ih slikam. Ona je to učinila vrlo rado. Zahvalio sam joj. To su nezaboravne uspomene!

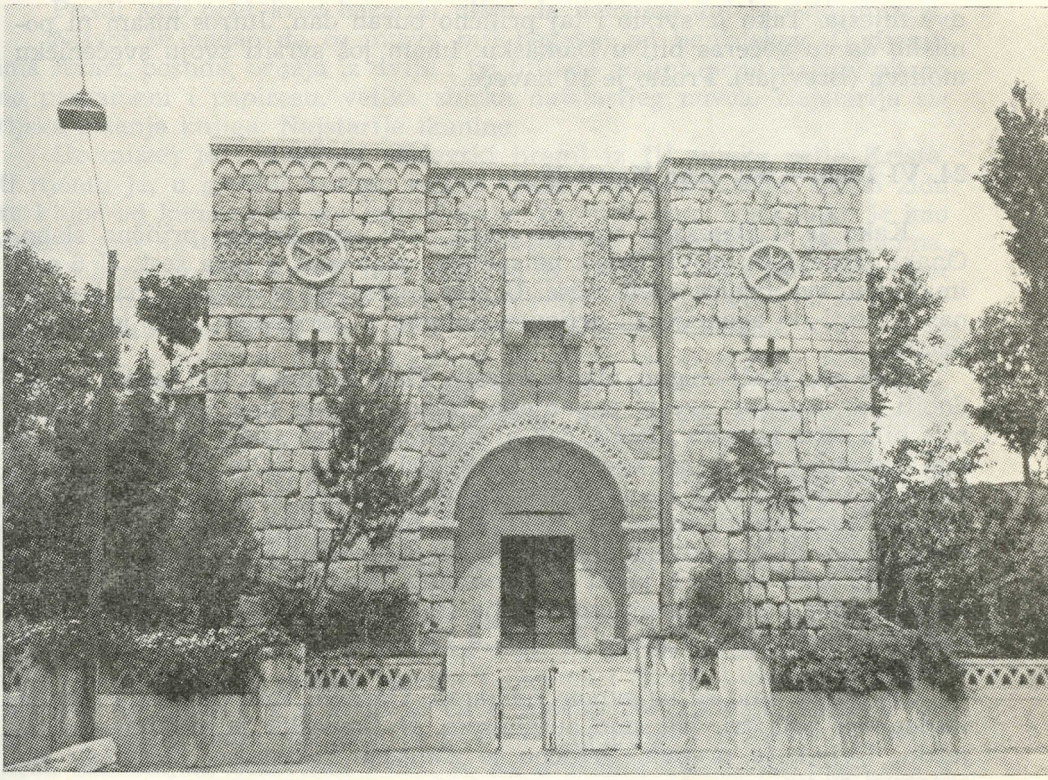

Crkva na mjestu gdje su u košari spustili sv. Pavla

Išli smo još dugo pješke. Naša dva svećenika Slovaka bili su već umorni, ali je brat franjevac neumoran. On je Španjolac. Toliko je puta već vidio sve to i opet mu nije ništa teško, niti osjeća ikakav umor, a već je prilično star. Htio nam je još pokazati katedralu iz IV vijeka, koja je kasnije postala džamija, pa onda opet katedrala, pa opet džamija od 1580. godine do danas. Premda sam oduševljen da vidim što više, nisam htio mučiti naša dva dobra svećenika iz Slovačke, pa sam zamolio brata da se vratimo u samostan.

Kad smo se vratili, njih dvojica odoše u svoje sobe, a ja s bratom odem kupiti još nešto razglednica. Vratili smo se u samostan 5 minuta prije 8 navečer.

Superior nas pozva da pođemo s njime u blagovaonicu. Sjedio sam uz njega. Razgovarali smo talijanski. Svi franjevci, pa i časne sestre u Svetoj Zemlji znaju talijanski.

Poslije večere je superior telefonirao da nam naruči taksi rano ujutro za Jeruzalem. Na dva mjesta već je sve zauzeto. Na trećem mjestu bilo bi za dvojicu, ali ne za svu nas trojicu, i to tek u 8 sati. Ipak smo odlučili da ujutro odemo onamo, pa će se možda i treći moći utrpati. Superior se smije i zaustavlja mene da ostanem ovdje još dva dana.

Utanačili smo red ustajanja i svetih misa. Ustat ćemo u pola šest, a u pola sedam imat ćemo sva trojica sv. mise. U pola osam će nas odvesti jedan auto-taksi do one agencije gdje nam je obećano da će biti bar

dva mjesta. Tako je svršio i taj prilično buran dan. Jutros nisam ni pomislio da ću večeras biti u Damasku. Imam još svršiti svoju svećeničku molitvu (Brevijar). Prošlo je 10 naveče.

24. VI 1966. — Sv. Ivan Krstitelj

Kako je u Damasku strašno vruće, noć sam proveo prilično slabo. Onako isprebijan od vrućine i neispavan ustao sam u pola šest. U 6 sati imali smo sva trojica svete mise. U pola osam već je čekao taksi koji će nas odvesti do agencije za prijevoz putnika u Jeruzalem. To je dosta daleko.

Kad smo došli onamo, nigdje mjesta. Pitaj na kojem god jeziku hoćeš, dobiti ćeš odgovor: sve je popunjeno. Neko vrijeme smo čekali, a kad tu nije bilo ništa moguće učiniti, čak ni za sutra, pošao sam s jednim slovačkim svećenikom u drugu agenciju, nekih 200 metara dalje. Tu smo uplatili karte za sutra, u pola osam ujutro. Uzeli smo taksi, koji nas je opet prebacio u franjevački samostan. Rekli smo mu da sutra u pola osam opet dođe po nas da nas odveze do agencije za prijevoz u Jeruzalem.

Tako smo se opet javili u samostanu. Najprije smo popili hladnu vodu, a onda svaki u svoju sobu, gdje smo i sinoć noćivali. Napisao sam nekoliko razglednica i javio da sam u Damasku te da kanim sutra poći u Jeruzalem.

Do podne smo se uglavnom odmarali. Odredili smo da poslije podne izađemo u pola tri. Išli smo autobusom. U Damasku je autobus veoma jeftin. Uvijek je prepun. Prilično je zamazan i zastario. Takvi su svi autobusi ondje.

Iz autobusa vidim da se vozi led, piju ledena pića; uglavnom vodi se žestoka borba protiv vrućine. Nije ni čudo, kad je kod nas u kući 31 stupanj.

Imali smo nakanu da posjetimo veliku džamiju u Damasku. Do nje smo išli ulicom, koja je široka 5 metara i sva natkrivena. Ta je ulica određena za istočnjački bazar. Tu se može naći svega. Cjenka se i pogađa do mile volje. Djeca od 7 godina voze svoju prodavaonicu na dječjim kolicima. Ostali imaju svu robu većinom po zemlji.

Stigli smo do džamije. Moramo ići na ulaz za turiste. Svećenici ili redovnici koji su obučeni u svoja svećenička i redovnička odijela ne moraju platiti ulaznicu. Mi smo morali platiti jer smo sva trojica bili u civilu. Svaki po sirijsku liru i pol. Morali smo svući cipele i nositi ih u ruci. (Kad smo u Kairu išli u džamiju, pred ulazom su nam navukli neke platnene papuče na naše cipele.)

Džamija je prekrasna. To je bila jedna od najstarijih kršćanskih bazilika u IV stoljeću. Po stupovima se odmah vidi da je to zapravo katolička crkva. Na vrhu tornja postavljen je onizak minaret. U bazilici ima posebno mramorom obloženo mjesto gdje se očuvala glava sv. Ivana Krstitelja. Muslimani i danas kažu da je to grob sv. Ivana Krstitelja.

U džamiji smo vidjeli kako se neki klanjaju, neki čitaju Kuran, a većina leži i spava. Unutra je lijepa hladovina, pa predavši dušu Bogu, čovjek može i mirno zaspati.

Uz samu džamiju (baziliku) je krasna zgrada. Prema predaji to je nekadašnji nadbiskupski dvor. U dvorištu te zgrade čuva se tijelo Saladina, velikog vezira. Ima njegova grobnica i grobnica njegove žene.

Prošli smo opet kroz bazarnu ulicu da uzmemo autobus do muzeja. Nisam se nadao da će muzej biti bogatiji od bejrutskog. U njemu ima stvari, posuđa, oružja iz dvije i tri hiljade godina prije Krista, pismo na pergameni i papirosu, velika zbirka najstarijeg novca. Najstarija sirijska izdanja knjiga. Najstarije tkanine.

Uz muzej je i sinagoga (židovski hram) iz III vijeka prije Krista. U njemu je, u sredini hrama, veliko sjedalo za naučavanje. Okolo zida su klupe od kamena za one koji slušaju. Zamislio sam Isusa kako je kao dječak sjeo na takvo sjedište i raspravljao sa židovskim učenjacima.

Prilično smo se umorili dok smo sve to obišli... Kući smo pošli opet autobusom. Jedva smo čekali da dođemo svaki u svoju sobu i da se odmorimo. Hodali smo preko sat i po uskim, zagušljivim ulicama. Kuće su na jedan kat, u gornjem dijelu izbačene na ulicu, pa se gotovo dodiruju s jedne i s druge strane ulice. Većinom su slabe i trošne. Od drveta i blata.

Ušli smo u jednu radnju sa sladoledom. Izgleda kao velika gostionica. Za stolovima je sve puno. Jedva smo našli mjesta za nas četvoricu. Sladoled je od limuna. Njega ima ovdje na bacanje. Primijetio sam kako za sekundu istisnu sav limun. Raspolove ga, metnu u neki tijesak, pritisnu i gotovo. Led razbijaju drvenim maljevima, u velikim bačvama. Ipak vidim da imaju električnu mješalicu. Žene odlaze u posebnu prostoriju i ne miješaju se s muškim svijetom.

Dok su se u Bejrutu očišćene kokoši pekle i okretale na električni pogon u staklenu štednjaku, ovdje se peku na sličan način, samo je ispod njih vatra. Velika je razlika između Libanona i Sirije. Libanon je poprimio sve od Zapada, a u Siriji se čuva istočnjačka tradicija, koja ne dopušta nikakve promjene. Sve je prilično zamazano i prljavo. Ali svijet hoda zadovoljan, bezbrižan i čini se da u svemu uživa više nego oni u zapadnoj civilizaciji. Na Zapadu nemaju vremena ni misliti, a ovdje neće da misle i da se brinu.

NA KALVARIJI I BOŽJEMU GROBU

25. VI 1966. — Subota

Ustali smo po dogovoru u pola šest. Cijelu sam noć lijepo spavao i probudio se na minutu. Bogu hvala! U 6 sati smo nas trojica imali svete mise, zatim doručak i brzo odosmo u sobe. Još se nismo ni spremili, kad čujem da na ulaznim vratima samostana netko viče. Pogledam kroz prozor — to je naš taksi! Njime ćemo se odvesti do agencije, koja luksuznim kolima prevozi putnike. Svi se čudimo kako je jeftin prijevoz. Tarifu je odredila državna vlast. Iz Damaska je u Jeruzalem manje od 2 i pol dolara, a ima oko 290 km.

Danas je u agenciji bilo bolje. Mjesta su rezervirana. Nas trojica sjedosmo otraga u jedan veliki Plimouth. S nama je šofer otišao po još jednoga putnika, u obližnji hotel· Dakle, nas trojica otraga i jedan Englez naprijed.

Idemo kroz grad. Bilo je rano jutro. Čobanin je dotjerao svoje ovce u jednu ulicu i čučeći iza njih muze. Tako on ne treba donositi u grad mlijeka; i nitko ne treba da bude nepovjerljiv, jer vidi da je to direktna mliječna produkcija.

Uz stotinjak automobila, pomiješao se i magarac. Nitko se ne buni jer svi imaju svoja prava. Jedni idu automobilom, drugi na konju ili magarcu; istom asfaltnom ulicom.

Šofer je na izlazu iz grada uzeo 70 litara benzina i napunio rezervoar. Pođosmo. Preporučili smo se molitvom Bogu i Gospi.

Malo iza Damaska, prema granici, počinje pustinja. Još nekoliko kuća napravljenih od zemlje, bez krova, i ulazimo u Sirijsku pustinju. Pred nama je, crna kao zmija, cesta od asfalta i žutosiva pustinja. Žuti pijesak pomiješan s kamenjem. Što dalje, sve više ima kamenja. Gotovo je nemoguća pomisao da se taj kraj ikad pretvori u plodnu zemlju. Kuda bi s tolikim kamenjem? U egipatsku pustinju treba dovesti vodu, a ovdje treba prvo ukloniti kamenje, pa onda dovesti vodu koja će natapati tu beskonačnu pustinju·

Za jedan sat vožnje bili smo na sirijskoj granici. Naš se šofer brine za sve formalnosti oko prijelaza granice. Zaiskao je od nas putne isprave i otišao sam u granični ured; tako da mi uopće ne trebamo izlaziti iz auta. Poslije potvrde putnih isprava dođe jedan službenik i šofer mu pokaže stvari. Nitko ne traži da se što otvara. Idemo dalje još kojih 20 minuta. To je još uvijek Sirija. Još se vidi sirijska zastava: crveno-bijelo-crna s tri zelene zvijezde na bijelom polju.

Došli smo na jordansku granicu. Prijazno nas pozdravljaju. Šofer i opet odnese putne isprave da stave datum ulaza u Jordan. Za stvari uopće ne pitaju. Iza granične straže je velik napis na engleskom: »Dobro došli u Svetu Zemlju!«

Sad se vozimo prema jordanskom glavnom gradu Amanu. Jeruzalem ne može biti glavni grad Jordana, jer je podijeljen između Jordana i Izraela. Jedan dio Jeruzalema, i to stariji dio, pripada jordanskoj državi; a drugi dio, to je novi, moderni dio, pripada izraelskoj državi. Do Amana je oko dva sata vožnje autom (oko 150 km).

Put se sve više penje. Okolo su pustinjska brda. Do sada smo neprestano gledali pustinjsku ravnicu, a u daljini su se tek vidjela brda; sada je sve samo golo brdo i kamen. Kamen je nekako više crnkast. Nailazimo na gdjekoje selo. Sve su kuće jednake, kao kutije, možda u opsegu 2 prema 3 m. Okolo kuće ima malo neograđenog dvorišta. Kuće su od blata, pokrivene ravnim krovom, također od blata.

Nailazimo na čopor deva gdje pasu. Brojio sam ih. Bilo ih je 29. Lijepo ih je vidjeti ovako na slobodi. Izgledaju naravnije nego u zoološkim vrtovima. Jedna je digla njušku i otvorila nozdrve, kao da nas pozdravlja. Ima potpuno bijelih i žutih. Teško će netko vjerovati da smo morali autom stati dok je jedna deva dostojanstveno prešla preko ceste. I ovdje se susreće moderni život s primitivnim. Jedan drugome ne smeta.

Čoban s ovcama

Ima čoporova ovaca i koza. Predvodi ih čobanin obučen u dugu haljinu, s bijelim rupcem na glavi. (Isto takvo pokrivalo imao je i onaj sirijski službenik na granici, koji nam je vršio pregled.) Rubac na glavi imaju i šoferi luksuznih i teretnih automobila. To je arapski ponos.

U pustinji ima na dosta mjesta šatora, ali su podignuti samo kao krov, a ispod njih se u hladu stisnule ovce da se obrane od vrućine. Na nekim mjestima žanju još pšenicu. Čuče sasvim nisko i režu pšenicu nečim što je kao naš srp. Vršidba je svuda ista. Tanjiraste saonice okreće ili konj ili deva ili magarac, a u Libanonu sam na jednom mjestu vidio kako traktor vrši pšenicu i kreće se u okrug. Tek na jednom mjestu, na jordanskoj strani, vidio sam malu vršalicu. Jedan čovjek dodaje snopove, a drugi pušta kroz vršalicu.

U Aman smo došli oko podne. Grad nema ni velegradski izgled. Kao da su na tri brda svuda poređane iste kuće, a između tih brda prolazi glavna ulica.

Šofer je zaustavio, i odmah su dva čovjeka stala iznositi naše kofere. Uzbuđeno pitamo: što je to? Odgovaraju nam da nas sada preuzima druga agencija, koja će dati kola da nas voze u Jeruzalem. Mi pokazujemo putnu kartu, na kojoj je naznačeno da vrijedi do Jeruzalema. Oni kažu da je sve u redu i da obje agencije surađuju.

Trebamo čekati pola sata. Malo sam prošao glavnom ulicom gore-dolje; a onda sjeo u agenciji i počeo pisati dnevnik. Mi smo međutim i prije negoli je prošlo pola sata, prebacili kofere u drugi auto. Kažu da krećemo.

Iz Damaska do Amana vozio nas je neki Arapin, obučen na evropski način. Ima oko 50 godina. Vozio je lijepo i oprezno. Nije prelazio preko 100 km brzine na sat. Sada je preuzeo vožnju neki mladić. Bili smo opet nas trojica (dva svećenika Slovaka i ja), a naprijed, uz šofera, neka Arapkinja i Arapin. Čim smo pošli iz grada, počeo je juriti. Malo ga je promet zadržavao.

Na periferiji Amana drobe drobilicom bijeli kamen. Izgleda kao mala tvornica, možda cementa. Jurimo sve više, ali nas sada zadržava uspon. Od Amana prema Jeruzalemu, gotovo dvije trećine puta, stalno se penjemo. Velika jaka brda i planine, kao u Bosni; ali sve potpuno golo. Na njima je pusti žuti kamen. Takav je put oko 90 km: sve sama pustinja.

Sa strane se vide šatori, i opet kao uzdignut krov, a ovce pod njima. Jezovito je pogledati niz brda. Da se tu automobil strovali, nitko ne bi ostao živ. Treća trećina puta prema Jeruzalemu stalno se spušta. Osjeća se strašno vruć zrak. Sada je 1 sat poslije podne. U agenciji u Amanu upozorili su nas da metnemo svoje satove za jedan sat natrag. Stigli smo u Aman oko podne, morali smo, dakle, vratiti sat na 11.

Cesta je duga i dosadna. Šofer sve brže vozi. Mene je počeo obuzimati strah. Onaj vrući vjetar što nas je zapljuskivao u otvorenim kolima stvorio mi je predožbu o sv. Iliji kako je s ognjenim kolima pošao u visine. Kao da nas zapljuskuje val neke velike vatre. Putem sam molio pokajanje. Svi smo mukom šutjeli. Na cesti je oznaka da je još 25 km do Jeruzalema. Bože, samo izdržati! Mi letimo 120 km na sat, a nesreća nas na svakom koraku vreba. Šofer ima pred sobom, u automobilu, tigra — igračku. Naravna mu je boja tigra, najopasnije pustinjske zvijeri. Glava mu je tako umetnuta da se može micati. Usred trešnje auta, tigar kao da gleda na nas pa trese i okreće glavom, kao da nam prijeti.

Na oko 25 km prije Jeruzalema vidimo, s desne strane ceste, čitav jedan grad, koji više ne postoji. To je nekadašnji Jeraš (Jerash), pun iskopina, i to tako sačuvanih i velikih da se čini kao da je još danas mali gradić.

Istom brzinom jurimo dalje. Još nam ostaje 5 km vožnje. U daljini se vidi Mrtvo more. Pred nama se pojavi vitak zvonik, na brdu u Jeruzalemu. Grad je još zakriljen brdima. Kasnije smo saznali da je to ruski zvonik, sazidan prije nekoliko godina. Uza nj se nalazi ruski samostan.

Ugledali smo i grad Jeruzalem. Čini nam se velik. Kuće su sve nanizane na brdu, pa ta panorama izgleda nepregledna.

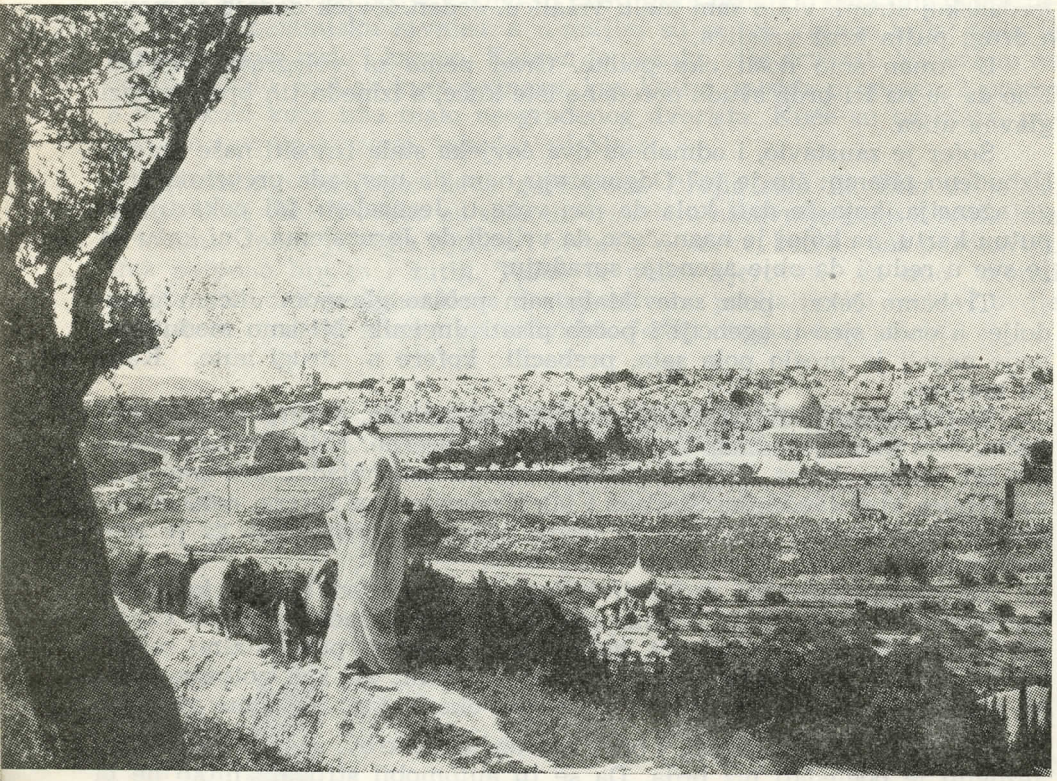

Jeruzalem

Šofer nas dugo vozi kroz uske ulice. Dovezao nas je u ulicu gdje dalje nije ni mogao ići. Nismo znali da smo tako blizu kuće u koju trebamo doći. Htjeli smo uzeti taksi, ali dvojica slabo obučenih Arapa odmah uzeše naše stvari i stanu rukom pokazivati da nema taksija. Uprtiše stvari na leđa, a mi za njima. Nije bilo daleko. Oko 100 metara uz uspon. Tu je Casa nova (Kaza nova, Nova kuća). To je franjevački hotel za svećenike i hodočasnike. Prijavili smo se portiru. Nas dvojica, jedan slovački svećenik i ja dobili smo sobu broj 26. Drugi pak svećenik Slovak, jer je bio franjevac, otišao je u franjevački samostan, 50 metara dalje.

U hotelu je sve tako lijepo čisto i uredno. Unutra imaju veliku kapelu za čitanje svetih misa i dvije velike blagovaonice.

Oko 3 sata poslije podne sastali smo se s bratom franjevcem Slovakom. On je glavni kuhar u franjevačkom samostanu Salvator. Pošli smo s njime da nam pokaže taj veliki samostan. Poveo nas je na terasu samostana, odakle je divan pogled na cijeli Jeruzalem. Kako sam ponio fotografski aparat, snimio sam nekoliko fotografija Jeruzalema. Ispod terase odjedanput čujem zvižduk. Okrenem se i gledam. Vojnik s jordanske strane stoji na jednom balkonu kuće i brani da se slika grad Jeruzalem sa židovske strane. Nismo znali da je baš ovdje granica između Jeruzalema na jordanskoj strani i Jeruzalema na židovskoj strani. Kasnije smo primijetili da su im stražarnice na visokom gradskom zidu, koji okružuje stari Jeruzalem. Već slijedeće kuće iza samostana u izraelskoj su državi.

Siđemo dolje u zgradu. Dobar brat Slovak pokazao nam je taj veliki samostan, gdje se svaki dan sprema jelo za 250 osoba. Imaju moderno uređenu kuhinju. Sve se kuha i peče na strojeve. Pozvao nas je u jednu sobicu blizu kuhinje i počastio nas krasnom šunkom i vinom. Bili smo već i ogladnjeli. Bilo je 4 po podne, a od doručka nismo čitavim putem ništa jeli.

Kad smo se malo okrijepili, poveo nas je na Isusov grob i na Kalvariju. Ona je nekad bila malo izvan grada, ali se Jeruzalem proširio, pa je sada u samom gradu Jeruzalemu. Na Isusovu grobu i na Kalvariji sazidana je velika bazilika. Svi znaju kad se upita gdje je Santo Sepolcro (Božji Grob); odmah će pokazati put do bazilike. Nema ni 10 minuta od samostana.

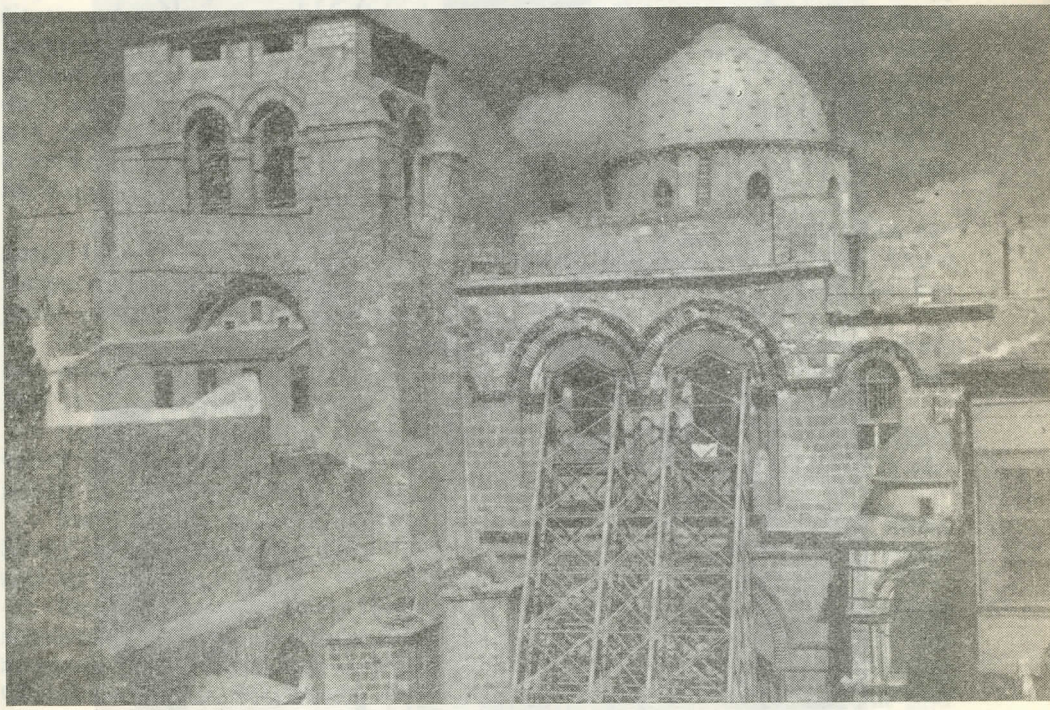

Bazilika Božjeg Groba

Mi svi zamišljamo da ćemo naći sveta mjesta baš onako kakva su nekoć bila. Treba uzeti u obzir da je odonda prošlo gotovo 2000 godina. Zatim, nije uvijek samo jedan narod upravljao tim mjestima. Neprijatelji su rušili ta sveta mjesta i branili dolazak ovamo. Pa i sami kršćani su gradili i pregrađivali oko svetih mjesta kako bi ih što bolje sačuvali.

Evo, ovdje je Kalvarija i grob Isusov unutra, u divnoj bazilici koju je sagradio car Konstantin u IV stoljeću. Ulazimo u baziliku. Čuje se pjevanje. Franjevci su okupljeni, ima ih dvadesetak, i pjevaju psalme. Oni su čuvari svetih mjesta, a imaju svoje određene molitve i ceremonije, svaki dan, u stalno vrijeme. Najprije su otpjevali kod kamena, na koji su po predaji položili tijelo Isusovo da ga pomažu prije ukopa. Kamen je

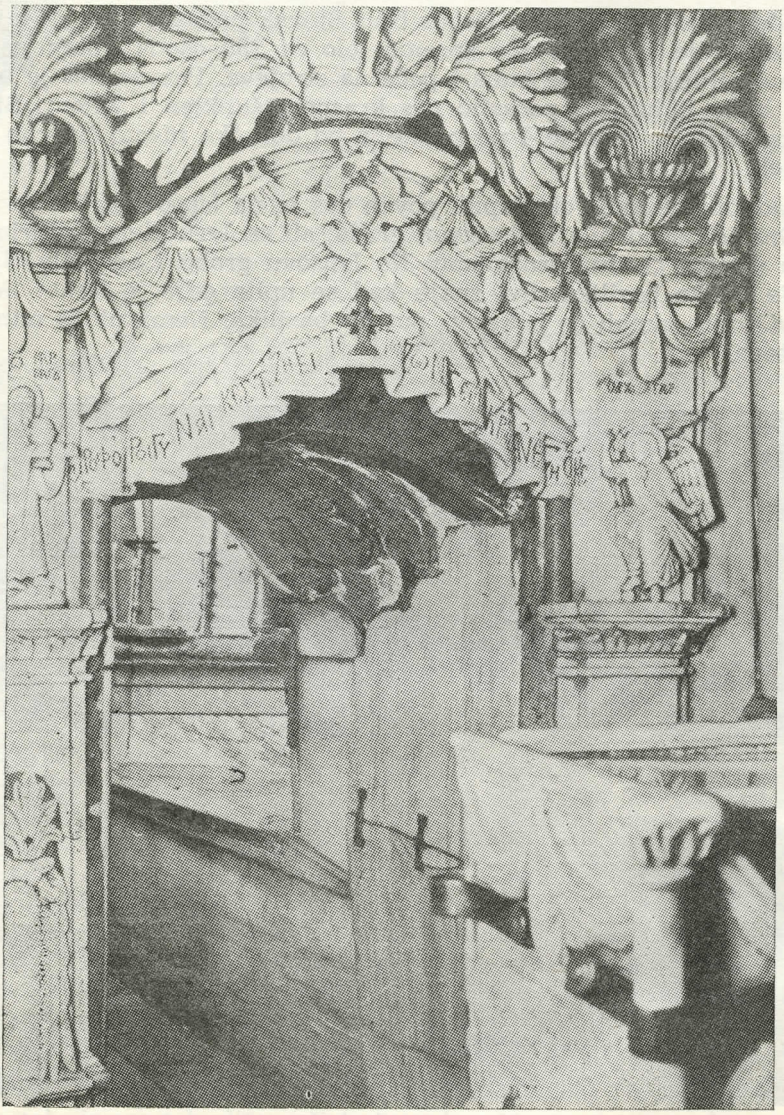

Božji grob

crvenkastog mramornog izgleda. Dva metra i dvadeset dug, 70 cm širok, s malom ogradom. Svaki hodočasnik, kad dođe u baziliku, poljubi taj sveti kamen i nasloni na nj svoju glavu. I mi smo učinili tako.

Pošli smo prema Božjem grobu. To je kao posebna građevina, posebna kapela, usred velike bazilike. Pred ulazom u sam grob nalazi se malo predvorje; tu se čuva dio kamena, koji je bio navaljen na Isusov grob. U ovaj se ulazi kroz dosta nizak otvor, pa se treba sagnuti. Unutra je, na visini od 50 cm, kamen u dva dijela; 2 metra dug, 60 cm širok. Mjesto uz grob je dosta usko. Tek se pred samim kamenom može malo pokleknuti. To je onaj kamen na koji je bilo položeno tijelo Isusovo kad su Ga skinuli s križa. Za svakoga hodočasnika je taj posjet Božjem Grobu dirljiv i nezaboravan. Kao da sada gledaš kako je Presveto tijelo položeno na taj bijeli kamen! Svaki hodočasnik želi što dulje ostati uz Božji Grob, ali to nije moguće, jer je prostor tako malen da unutra mogu stati tek dvije ili tri osobe. I mi smo kleknuli i molili se. Na tom mjestu bila je dokazana Spasiteljeva ljubav prema čitavom svijetu. Ne možemo ostati dugo jer i drugi hoće unići. Izišli smo. Idemo oko Božjeg Groba; sprijeda na ulazu u nj visi dvadesetak kandila. Sam je ulaz više na istočnjački način jer i pravoslavni imaju pristup Božjem Grobu, pa i Armeni i Kopti.

Zatim smo pošli na Kalvariju, mjesto gdje su razapeli Spasitelja. I to je u samoj velikoj bazilici. Penjemo se stepenicama. Ima ih oko trideset. Tu su tri oltara. Prvi oltar imaju pravoslavni. Na dnu je rupa, u koju je bio usađen Spasiteljev križ. Može se rukom opipati. Uz njega je Gospin oltar; na onom mjestu, gdje je stajala Gospa pod križem. Usporedo dalje je treći oltar, gdje su razapeli Isusa na križ. Da se može čitati sveta misa na Grobu Isusovu ili na Gospinom oltaru ili na oltaru Raspeća Spasitelja Isusa Krista, treba da se svaki svećenik dan prije prijavi u uredu. U točno određeno vrijeme može reći sv. misu, ali samo do 8 sati ujutro jer poslije imaju pristupa druge vjeroispovijesti. Sutra u 5 sati ujutro imat će dva svećenika Slovaka svete mise na Kalvariji, a prekosutra na Božjem Grobu; ja pak imam sutra u pola sedam sv. misu na Kalvariji, a prekosutra u 6 na Božjem Grobu.

I na Kalvariji, smo se usrdno molili. Pred nama je strašna slika raspeća Isusova na križ, koju nam predočuje prekrasan mozaik na Oltaru Raspeća. Rukom se dotičemo mjesta u koje je bio usađen križ, na kojemu je visio Spasitelj svijeta.

Silazimo s Kalvarije. Ispod stepenica se u staklu od jednog kvadratnog metra vidi dio Kalvarije. Vidi se kako je to doista ono brdo na kojem je bio Spasitelj razapet. ali je sada ugrađeno u samu baziliku.

Upravo se obnavlja cijela bazilika. Jednu njenu stranu obnavljaju već 4 godine. Nastoje srušiti sve zidove koji su podignuti kasnije i obnoviti baziliku u njenom prvom obliku.

Pošli smo u sakristiju, gdje ćemo se sutra prijaviti za svetu misu. Svaki dobije ulaznicu s točno određenim vremenom. (Dovoljno je pokazati tu ulaznicu.)

Uz samu baziliku su velike prostorije nekadašnjeg franjevačkog samostana, koji je bio čuvar Božjega Groba. Sada i to obnavljaju. U tim se prostorijama sada nalaze Armeni. Oni imaju i na drugoj strani Božjeg Groba mali oltar. Najteži je dojam koji se osjeti ovdje u bazilici da ima i drugih vjera, koje neće da znaju jedna za drugu. Svatko na svoj način pjeva i galami, a svi kao da jedan drugoga ne podnose. Miješaju se grčko-

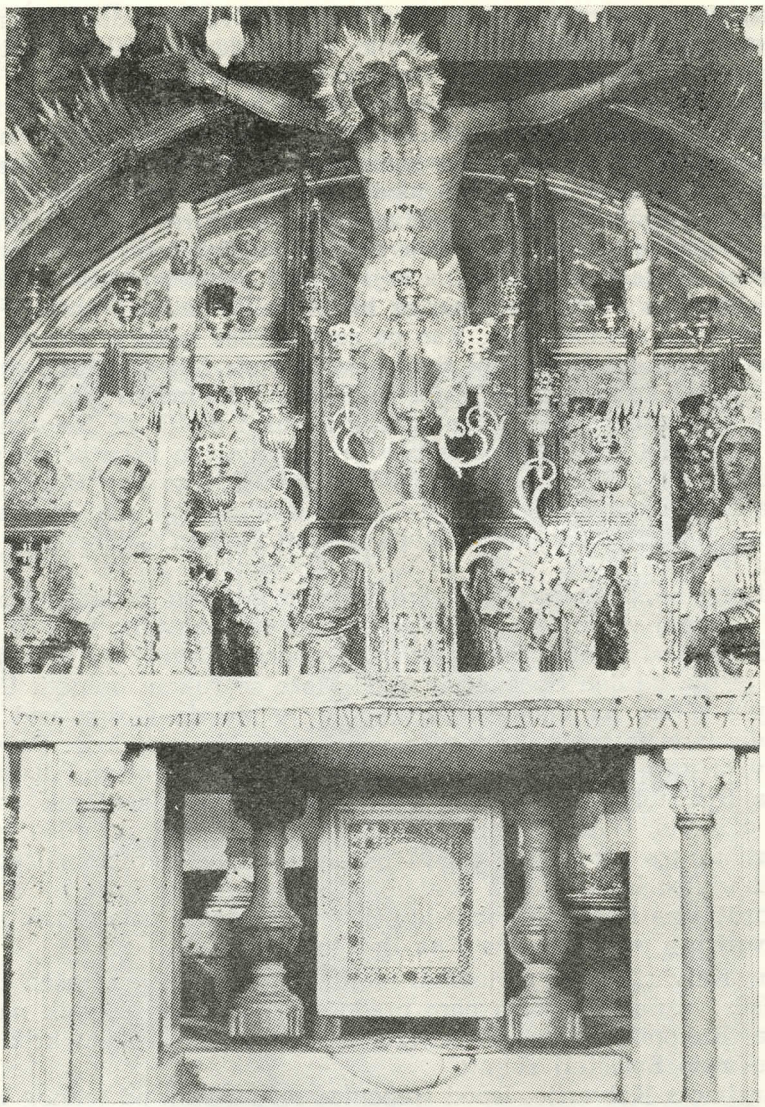

Oltar na mjestu gdje je bio usađen križ Isusov

istočnjaci s dugim bradama, Armeni i Kopti s dugom kosom, povezanom otraga, kao što nose ženske; razni monasi, u dugim, manje čistim haljinama.

Izišli smo iz bazilike i pošli da vidimo kuda prolazi Križni put. Sada su sve postaje križnoga puta u gradu; u ulicama Jeruzalema. Na njima je tipičan istočnjački bazar. Prilično su uske i tijesne. Kada hodočasnici obavljaju Križni put, nitko ih ne smeta.

Došli smo na mjesto gdje je Isus bio osuđen. Najprije iziđe na vrata neki policajac, a kasnije dva monaha. Tu je sada arapska škola. Ušli smo unutra. Razredi su zaprašeni i zamazani. Iz jednog razreda gledam kroz prozor dolje džamiju, koja je na mjestu nekadašnjeg židovskog

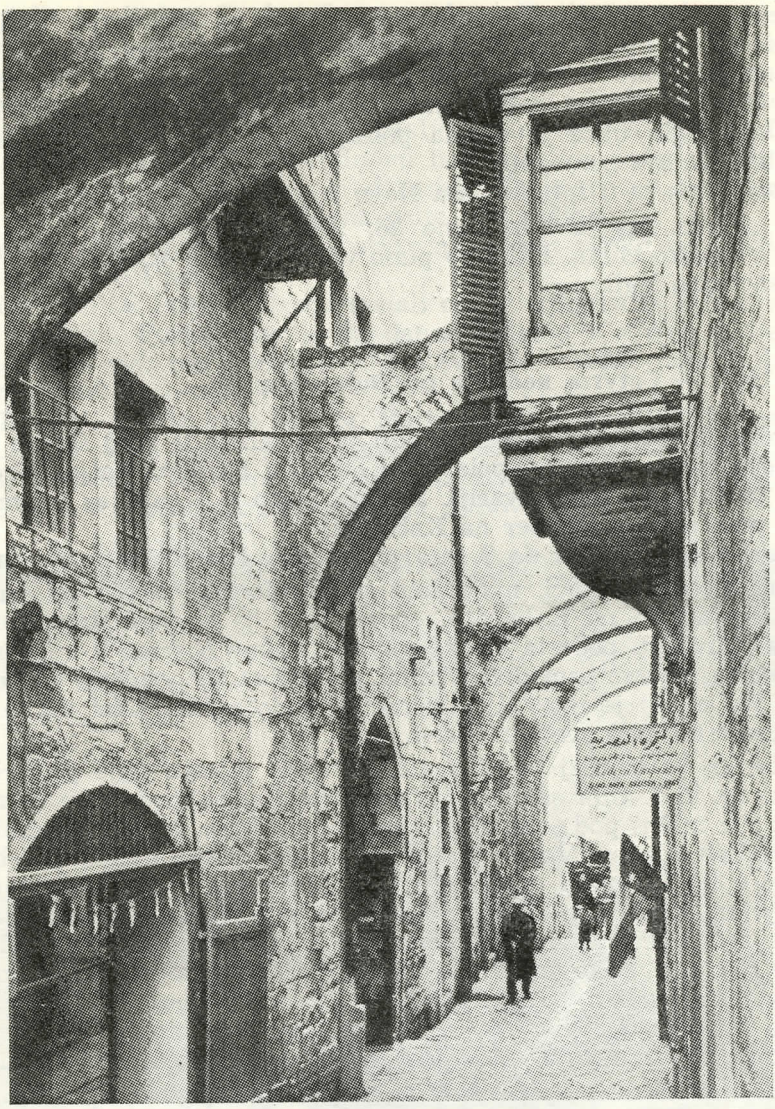

Ulica Križnog Puta

hrama. Ispod zgrade je prostrano mjesto na kome su Židovi zahtijevali od Pilata da Isusa razapne.

S desne strane te zgrade, preko puta ulice, zgrada je i dvorište gdje su Isusa bičevali. Tu je sada franjevački Biblijski institut. U dvorištu je kamenje od nekadašnje jeruzalemske ulice. Kamen na koji su svezali Isusa stoji u bazilici Božjeg Groba na jednom oltaru. Visok je oko 60 cm, 30 cm širok, okrugao, od crvenog granita. (Komad tog kamenog stupa od 20 cm nalazi se u Veneciji.) Na oltaru je, pred tim stupom, stavljena klupčica da svaki hodočasnik može poljubiti kamen. I mi smo to rado učinili kad smo posjetili baziliku Božjeg Groba.

Idemo dalje ulicom kuda je prolazio put na Kalvariju. Vidimo da je to bio dalek put križa. Silazeći i uzlazeći onim ulicama gdje su postaje primjećujemo i neprestano uspinjanje na Kalvariju. Na četvrtoj postaji, gdje je Majka Isusova susrela Isusa, sada je podignuta kapela. Na jednom uglu ulice je sedma postaja, gdje je Simon Cirenac uzeo Isusov križ da mu pomogne.

Vratili smo se u zgradu Casa Nova jako umorni — i presretni.

Za stolom nas je bilo samo 26; nekoliko svećenika, jedna časna sestra i nekoliko civila. Pili smo puno vode jer smo osjećali strašnu žeđ. Oko 9 sati smo legli.

26. VI 1966. — Četvrta nedjelja po Duhovima

Andrej Đ. slovački svećenik, koji je sa mnom u istoj sobi u hotelu Casa Nova, ustao je već u pola pet i otišao u baziliku Božjeg Groba da odsluži svetu misu na Kalvariji. Ja sam ustao u 5 sati jer imam svetu misu u pola sedam, također na Kalvariji.

Sinoć nisam zaspao do 2 sata po ponoći. Previše sam bio umoran.

Idući prema bazilici, malo sam pogriješio put. Sreća da sam išao ranije. Penjući se na Kalvariju, opazio sam da su one stepenice, koje vode na Kalvariju podosta visoke jer sam stalno posrtao u misnom odijelu. Jednom rukom sam držao kalež, a drugom se pomagao za željeznu ogradu. Na mojoj je misi bilo tridesetak hodočasnika. Čini mi se da su se svi pričestili pod svetom misom.

Potresan je osjećaj imati svetu misu na mjestu gdje je Krist bio uzdignut na križ. Čim sam se ujutro probudio, nabrojio sam odmah za koga ću sve moliti pod svetom misom: za sve ljude, za sve griješnike, za sve svećenike, za sve časne sestre, za sav hrvatski narod; posebno za naše svećenike, za naša sjemeništa, za naše časne sestre (poimence), za naše župljane iz Dervente, za naše crkvene pjevače, za kapelana, za ukućane, za svoju braću, za nekoliko osoba koje su me posebno molile, za pokojne roditelje, pokojnog djeda i baku, jednog pokojnog brata, za dvojicu pokojnih župnika, za sve pokojne iz župe Derventa, za sve pokojne iz rodne župe, za sve žive i pokojne gdje sam prije bio župnik. Napravio sam tu nakanu prije mise jer se pod misom ne bih stigao sviju sjetiti.

Poslije svete mise upisao sam se u spomen-knjigu u sakristiji. Tamo se upisuju svaki dan svećenici koji služe misu na Kalvariji ili Božjem Grobu. Ima imena iz svih krajeva cijeloga svijeta. Ima i nekoliko imena naših svećenika koji su bili na hodočašću u mjesecu svibnju. Najviše ima zapisanih imena iz zapadnih krajeva.

U isto vrijeme dok sam ja govorio misu na Kalvariji, bila je pjevana misa uz asistenciju na Božjem Grobu. Svirale su orgulje i pjevali franjevci i djeca. Čulo se i armensko pjevanje liturgije. Služio je vladika. Kad njihovi pjevači uzmu rastezati eeee... nikada kraja. Dok još oni nisu svršili misu, čuli su se udarci mjedenim štapovima o pod. Začuđen pogledam što je to. Naprijed idu dvojica u civilu, s fesom na glavi, i složno udaraju o pod štapovima. Osjeća se da ide vlast. Ide cijela procesija grčkoistočnih monaha, a na kraju njihov vladika. Najprije se poklone na Božjem Grobu, a onda povorka nastavi put do njihove crkve, odnosno do lađe u crkvi, gdje se vrši istočni obred. Ta se lađa nastavlja

odmah dalje iza Božjeg Groba. To je, dakle, grčkoistočna crkva, u velikoj Konstantinovoj bazilici Božjeg Groba.

Kad su dopratili vladiku do trona, ona dvojica odlože štapove i sjednu na klupu na ulazu u grčkoistočnu lađu. To je valjda straža što ju je dao neki sultan kao sigurnost pri obavljanju liturgije u bazilici. I danas otvara i zatvara veliku Konstantinovu baziliku član jedne muslimanske obitelji koja ubire od toga novac od turista. To pravo ne može im nitko ukinuti jer su ta prava naslijeđena prije 500 godina.

Uhvatio sam zgodu i poslije svete mise opet otišao na Božji Grob. Tu je tako lijepo i pobožno...

Jučer smo na Božjem Grobu sastali oca gvardijana iz Betanije i razgovarali s njim. Pozvao nas je da danas dođemo k njemu u Betaniju. Brat Slovak — sada mu znam i ime: fra Salezije — rekao nam je da ćemo u Betaniju poći auto-taksijem.

U Betaniji je bila kuća Marije, Marte i Lazara. K njima je Isus volio zalaziti. Sada je na tom mjestu sagrađena nova prekrasna crkva, sva od kamena; a iznutra su divni mozaici sa slikama zgoda iz Svetog Evanđelja. Crkva je sagrađena na temeljima njihove kuće.

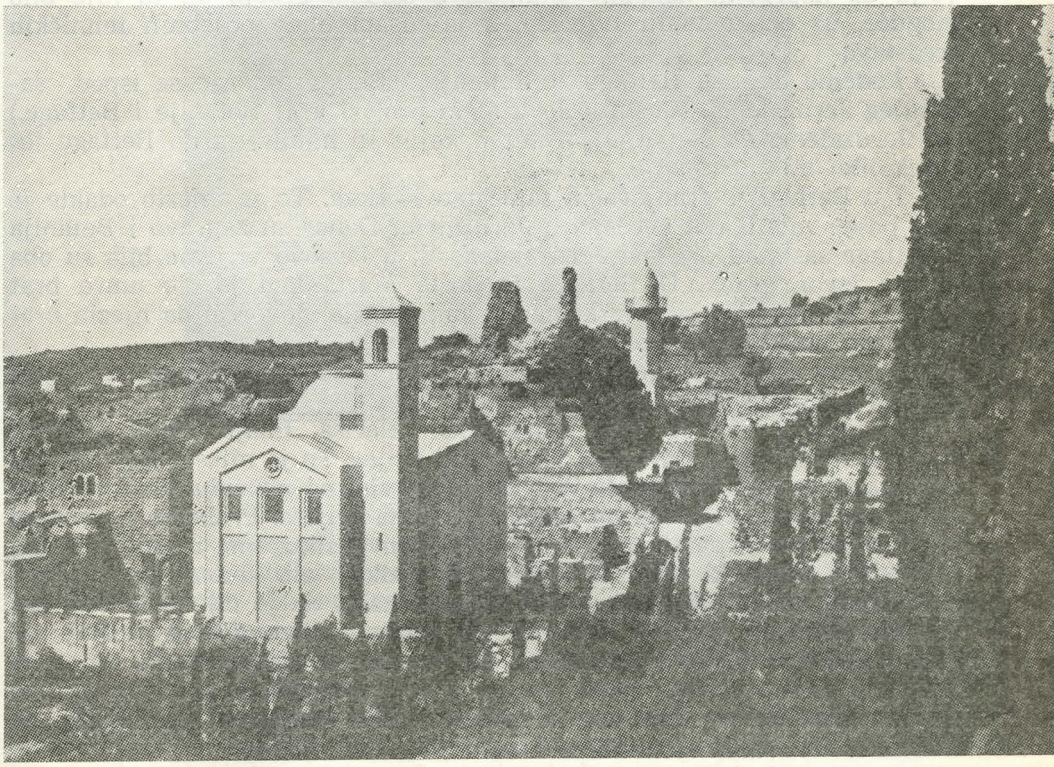

Betanija

Kad je Sveti Otac Papa Pavao VI dana 4. januara 1965. došao u Svetu Zemlju, navratio se s aerodroma najprije u tu crkvu, i dugo se u njoj molio. Fotografirao se zajedno s gvardijanom. Papa mu je poklonio zlatnu misnicu, koju i mi sada gledamo.

U malom novom samostanu sjeli smo i mi i odmorili se. Na izlazu iz te zgrade opazili smo u velikom golubinjaku mnoštvo lijepih, pitomih golubova. Otac gvardijan kaže da je jednog goluba dao u ruke Svetom Ocu Papi, kao simbol mira jer sadašnji Papa najviše nastoji da se sačuva mir u svijetu.

Izađemo napolje i opet sjedamo u auto. Ja upitam: a gdje je Lazarov grob? Izađemo iz automobila i pođemo uz brdo iznad crkve, kojih 7 minuta. Jedna žena muslimanka iznosi svijeće i pali svakome po jednu. Lazarov je grob njezino vlasništvo i ona od toga živi; pa se mora platiti ulaznica za grob. To pravo ne bi ona prodala ni za kakvo zlato, jer joj donosi svakodnevni prihod bez muke i rada.

Pošli smo unutra niz stepenice. Prilično se dugo ide, a slabo se vidi od male svjećice. Dođemo do groba. U nj se treba uvući. Ja uđem unutra, a za mnom jedan svećenik Slovak. U grobu smo mogli stajati. Židovi su imali običaj da ukapaju pokojne u svojem vrtu, osobito bogatije obitelji. Kako smo se unutra osjećali! U tom je grobu bio Lazar već tri dana i počeo zaudarati; a Isus mu samo reče: »Lazare, iziđi napolje!« I Lazar iziđe iz groba živ i zdrav, na veselje svojim sestrama Mariji i Marti. Imao sam volju da napravim nekoliko snimaka u samom grobu, ali to nije bilo moguće, uz onako malu svjećicu, a ja nisam imao posebnih tehničkih sredstava.

Pođemo dalje u Betfagu. I Betanija i Betfaga nalaze se ispod sadašnjeg Jeruzalema. (Cesta u Jeruzalem prolazi kraj Betanije i Betfage.) Od Jeruzalema do Betanije je autom kojih 10 minuta, a do Betfage još i nekoliko minuta manje.

I u Betfagi je franjevački samostan i crkva. To je mjesto odakle je Isus pošao zadnji put svečano u Jeruzalem. Danas su zapravo i Betanija i Betfaga sastavni dijelovi Jeruzalema; ali u Isusovo vrijeme bila su oba mjesta izvan grada. U Betfagu je došla Marta kad joj je umro brat Lazar i žalila se Spasitelju, kojega je tamo našla, govoreći da njezin brat ne bi bio umro da je Spasitelj bio kod njih.

I tu su nas oci franjevci lijepo primili. Porazgovorili smo se i krenuli dalje automobilom.

Zaustavili smo se pred samostanom klarisa. Imaju crkvu i samostan; samo je crkva zatvorena za vanjski svijet. To je mjesto gdje je Isus učio kako se moli Oče naš. Već na ulazu vidi se na zidu, što okružuje samostan ispisan Oče naš na raznim jezicima svijeta. Prolazim hodnikom i tražim ne bih li našao tekst i na hrvatskom jeziku. Ima i ruski, i češki, i poljski, i bugarski tekst od slavenskih jezika, ali našeg hrvatskog i slovenskog nisam našao. Brat fra Salezije kaže, da je crkva iznutra sva ispisana tekstom molitve Oče naš na raznim jezicima i da unutra sigurno ima i hrvatski i slovenski. No klarise su strogi ženski red i ne smiju ih uznemiravati turisti pa je crkva zaključana. Bilo mi je žao da ne vidim ispisan Oče naš na našem jeziku na onom mjestu gdje je sam Isus učio kako ćemo moliti tu molitvu.

Idemo autom dalje. Zaustavili smo se pred mjestom gdje je Isus uzašao na nebo. Tu je u prvim stoljećima bila krasna velika bazilika. Sada postoje samo njeni donji dijelovi i ogromna postolja za stupove. Ulazimo unutra i plaćamo ulaznicu. Jedan musliman na ulazu stane grliti našeg fra Salezija kao rođenog brata. Njih su dvojica stari prijatelji. Obučen je u bijelu suknju i ima na glavi bijelu maramu. Svakome od nas je poklonio po jednu drvenu krunicu i ogrlicu izrađenu od drveta.

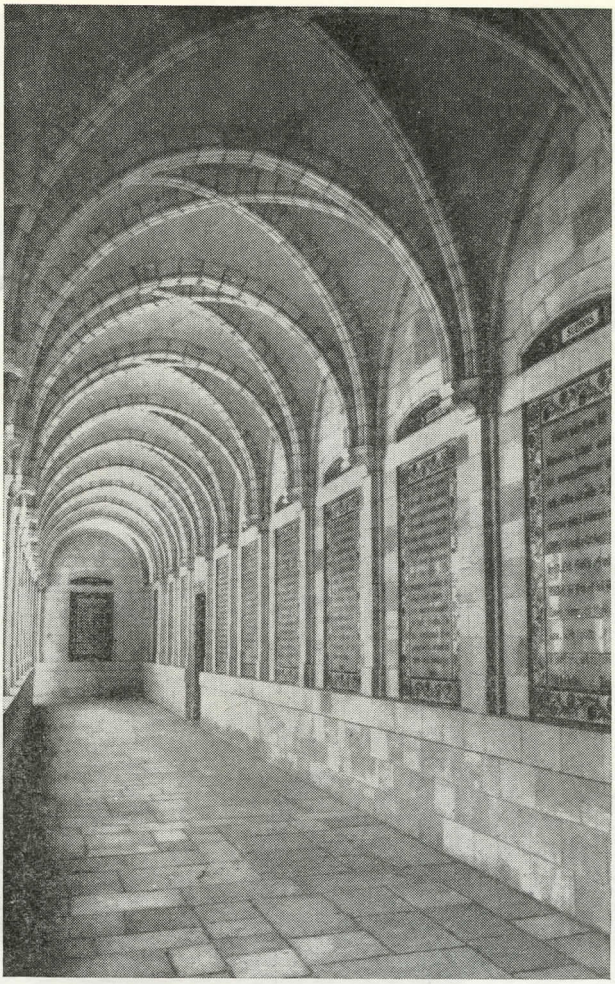

Crkva i samostan na mjestu gdje je Isus učio moliti Oče naš . . .

Mjesto stare bazilike sada se tu nalazi kapela, u kojoj se, na podu, čuva kamen odakle je Isus uzašao na nebo. Napinjem se da vidim stopala na tom kamenu, kao što sam nekad čuo da su ovdje otisnuta. No ne vide se nikakva stopala nego je samo kamen malo ulegnut na svojoj gornjoj površini. Mi se žurimo da idemo dalje, a taj nas musliman prijazno zove na kavu. Nismo se zadržali.

Dalje više ne idemo kolima. Auto se vratio da nas dočeka s druge strane, a mi smo pješke otišli na Maslinsku goru. Vidimo nekoliko maslina, starih po hiljadu godina, a 7 maslina iz Isusova doba, pa i prije Isusa, nalazi se u franjevačkom vrtu i samostanu na mjestu gdje se Isus znojio krvavim znojem. Cijelo Maslinsko brdo nije ni sada nastanjeno. Mi silazimo niz brdo dosta teško, a oni koji se penju sigurno za uvijek zapamte Maslinsko brdo i po težini puta i po strašnom događaju koji se ovdje zbio.

Silazeći razgledasmo u neposrednoj blizini židovsko groblje, sa stotinama židovskih grobnica. Idemo nešto niže i dođemo na mjesto gdje

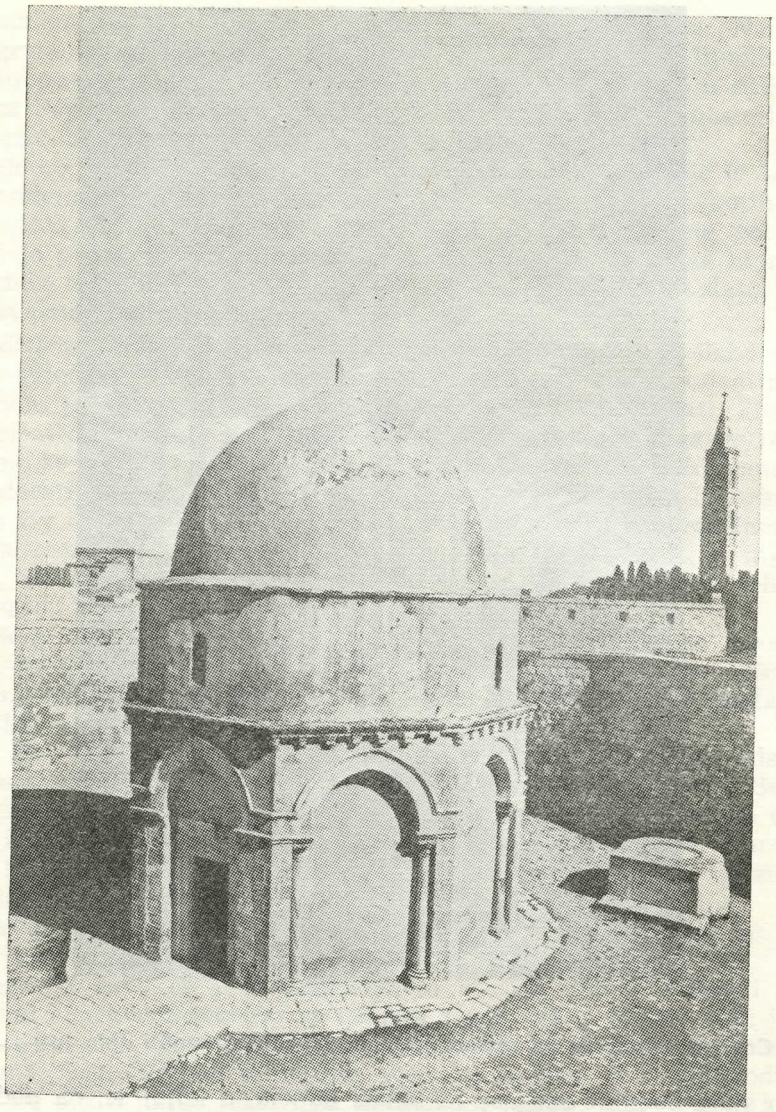

Crkva na mjestu uzašašća Isusova

je Isus plakao nad Jeruzalemom i prorekao mu njegovu propast. S tog se mjesta lijepo vidio grad i židovski hram u njemu. Sve što smo dosad vidjeli — i Betaniju, i Betfagu, i mjesto gdje je Isus učio Oče naš, i mjesto gdje je uzašao na nebo, sve je to obuhvaćeno u sam Jeruzalem. I Maslinsko brdo je sastavni dio tog grada. Nekad je Jeruzalem bio samo među gradskim zidinama, koje i danas postaje; ali se novi Jeruzalem proširio daleko izvan gradskih zidina i obuhvatio sva ta sveta mjesta.

Na mjestu gdje je Isus plakao nad Jeruzalemom nalazi se sada prekrasna kapela. Izgradili su je Meksikanci. Odavde lijepo vidimo ugao gradskog zida (Pinnaculum), visok oko 20 metara. Odavde su Židovi bacili sv. Jakova apostola.

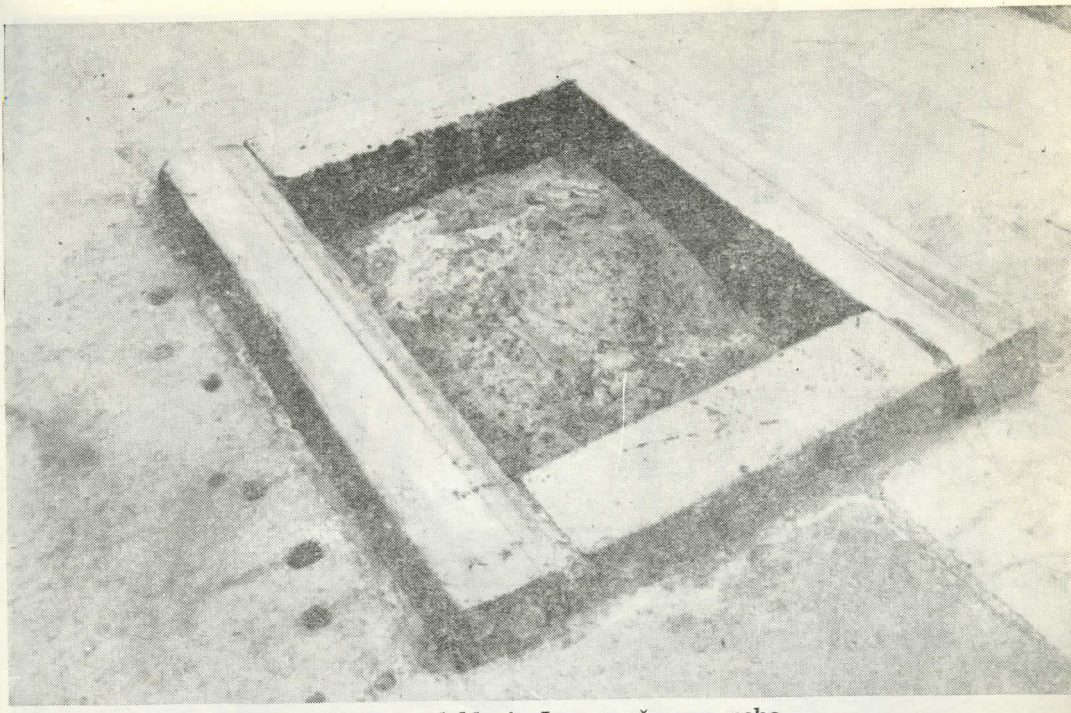

Kamen odakle je Isus uzašao na nebo

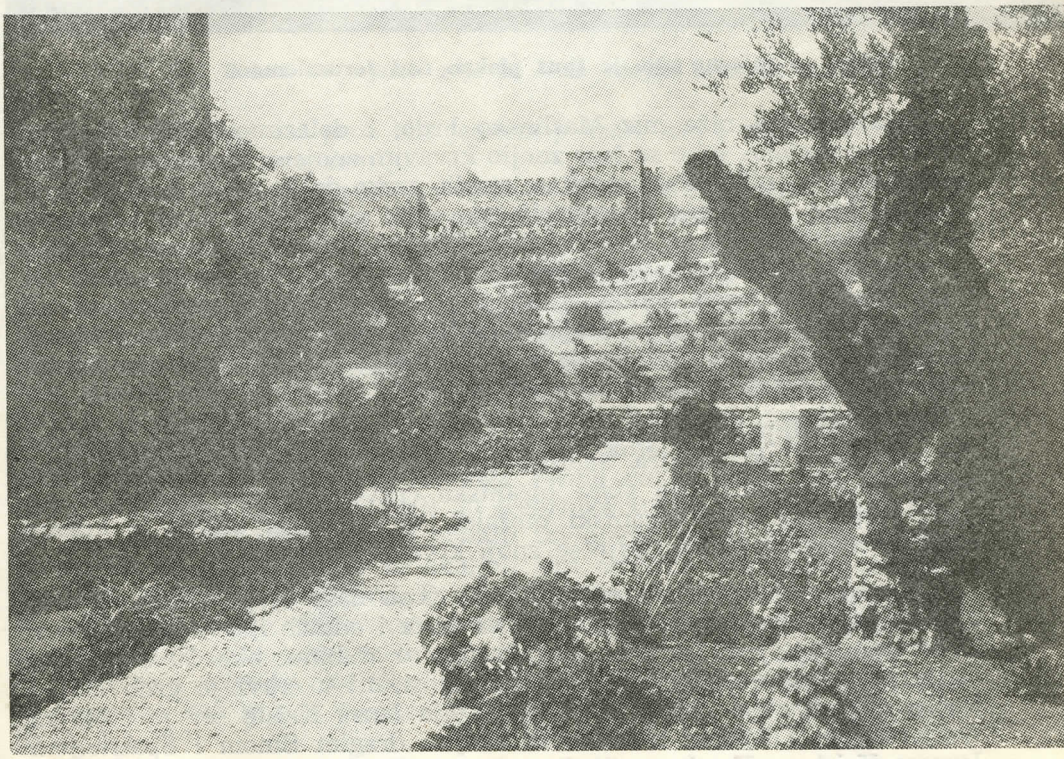

Maslinsko brdo (Getsemanski vrt)

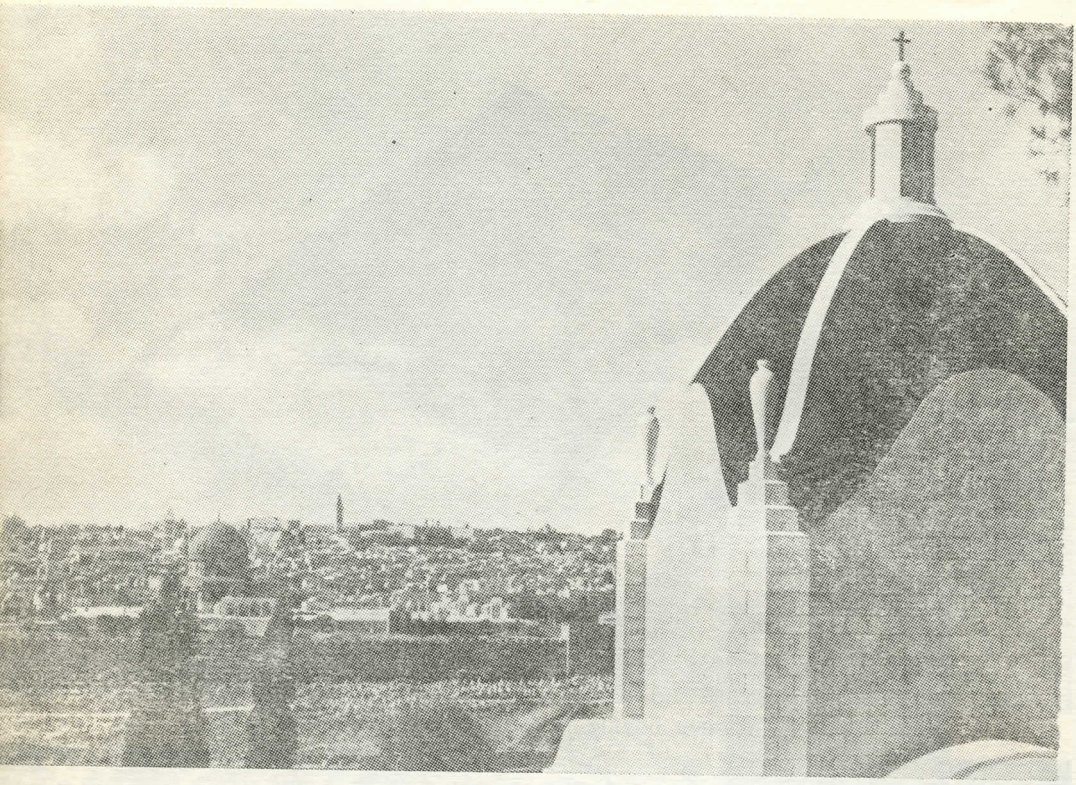

Crkva na mjestu gdje je Isus plakao nad Jeruzalemom

Silazimo još niže, niz Maslinsko brdo, i dolazimo do franjevačke crkve i samostana, gdje se Isus znojio krvavim znojem. U vrtu samostana sada gledamo onih sedam maslina, starih preko dvije tisuće godina, koje bi nam, kad bi mogle progovoriti, govorile o strašnoj muci i krvavu znoju Spasitelja. To su živi svjedoci Njegove pregorke muke. Ulazimo u prekrasnu crkvu, u kojoj je gotovo potpun mrak. Tek kad nam se oči malo priuče na tamu, vidimo pred sobom ograđenu stijenu kamena na kojoj je Isus klečao kad se znojio krvavim znojem. Sva je crkva s tamno islikanim prozorima. Oni brane prodor svjetla jer je mjesto do kojega smo došli svjedok strašnih Isusovih muka.

Za izgradnju te veličanstvene crkve dalo je svoj prinos petnaest država. Među ostalim fra Salezije spominje Mađarsku i Poljsku. Pod crkve je točna imitacija stare bizantske crkve. Na više mjesta su na podu ostavljeni stari bizantski mozaici. Na glavnom oltaru je krasna slika (u mozaiku) Isusa, gdje se znoji krvavim znojem.

U neposrednoj blizini posjetili smo grob naše drage Gospe. Njezin grob čuvaju grkoistočnjaci. Ulazi se sa ceste i odmah ide niza stepenice. Dobivamo zapaljenu svijeću jer silazimo u dubinu, oko 50 stepenica. Dolje je pravoslavna crkva, a na desnoj strani u crkvi je grob Majke Božje. Prazan je, kao i grob Spasitelja Isusa Krista jer je i Majka Božja dušom i tijelom u nebu, sa svojim dragim Sinom i Spasiteljem Isusom Kristom. Kratko se molimo i na grobu Gospinu. Nada nam na-

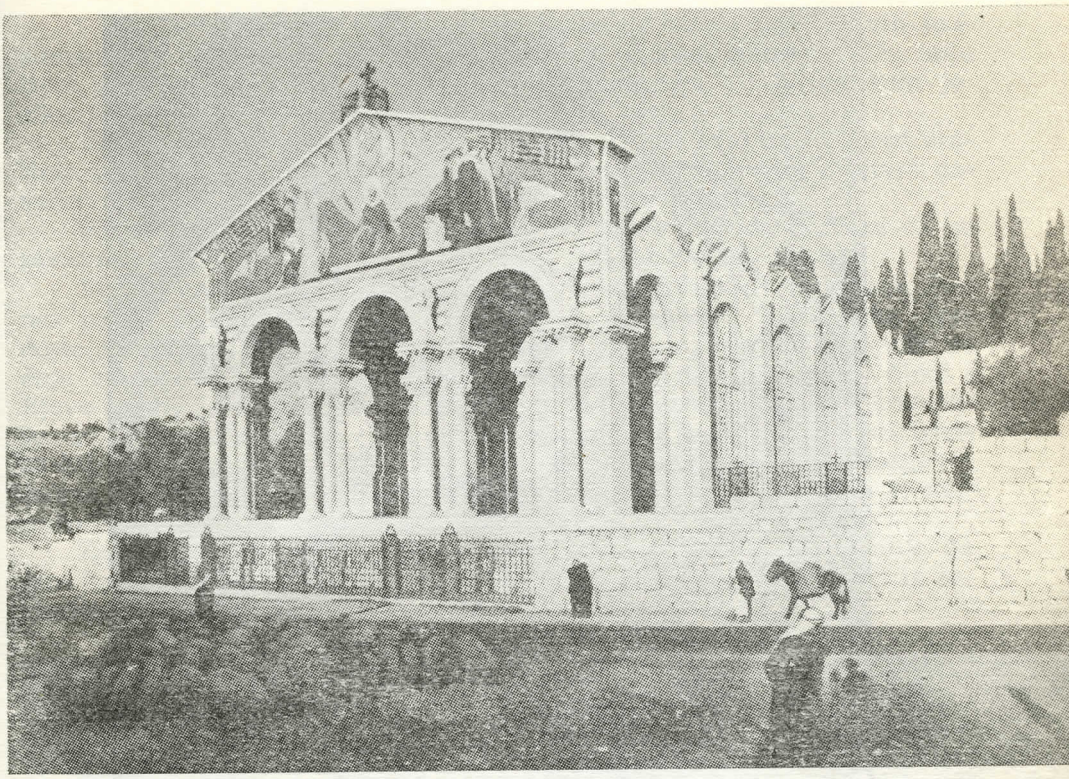

Crkva na mjestu gdje se Isus znojio krvavim znojem

punja dušu da će i naš grob biti jednom prazan, kad i mi, na Sudnji dan, zauvijek ostavimo ovu zemlju.

Uzlazimo opet uz mnoštvo stepenica. Već nas čeka auto koji nas je ostavio na vrhu Maslinskog brda i sišao okolo da nas primi pred ulazom u grob naše drage Gospe.

Nismo mogli propustiti a da ne vidimo još crkvu i mjesto gdje je pijetao zapjevao, kad je Petar zatajio Isusa. Na tom je mjestu sada francuska crkva, novijeg datuma. Bila je zatvorena, pa nismo mogli ući. Popesmo se nešto iznad crkve. Tu su sačuvane stepenice po kojima je Isus silazio kad je išao iz dvorane Zadnje večere u Getsemanski vrt. Odavle je divan pogled na gotovo sva mjesta koja smo dosada posjetili.

Lijepo se vidi i Hakeldama, tj. mjesto koje je bilo određeno za groblje strancima. Znamo iz Svetoga Pisma da je Juda, kad je izdao Isusa, očajavao i otišao da vrati 30 srebrnika što ih je dobio za izdaju. No kad poglavari nijesu htjeli primiti taj novac, on ga baci u židovski hram. Da se poglavari ne bi okaljali tim novcem, odrede da se kupi zemljište za groblje strancima. To je ta Hakeldama, mjesto za ukopavanje stranaca. Odavde se vidi mnogo grobova stranaca. Mjesto je i danas napušteno i u blizini nema nikakvih zgrada.

Vidi se i zelenilo oko ribnjaka Siloe. Onamo je Isus poslao slijepca da se opere kad mu je namazao oči blatom i učinio čudo da progleda. (Ivan 9, 1-38.)

Poslije podne sam odredio za odmor, ali mi dođe brat fra Salezije

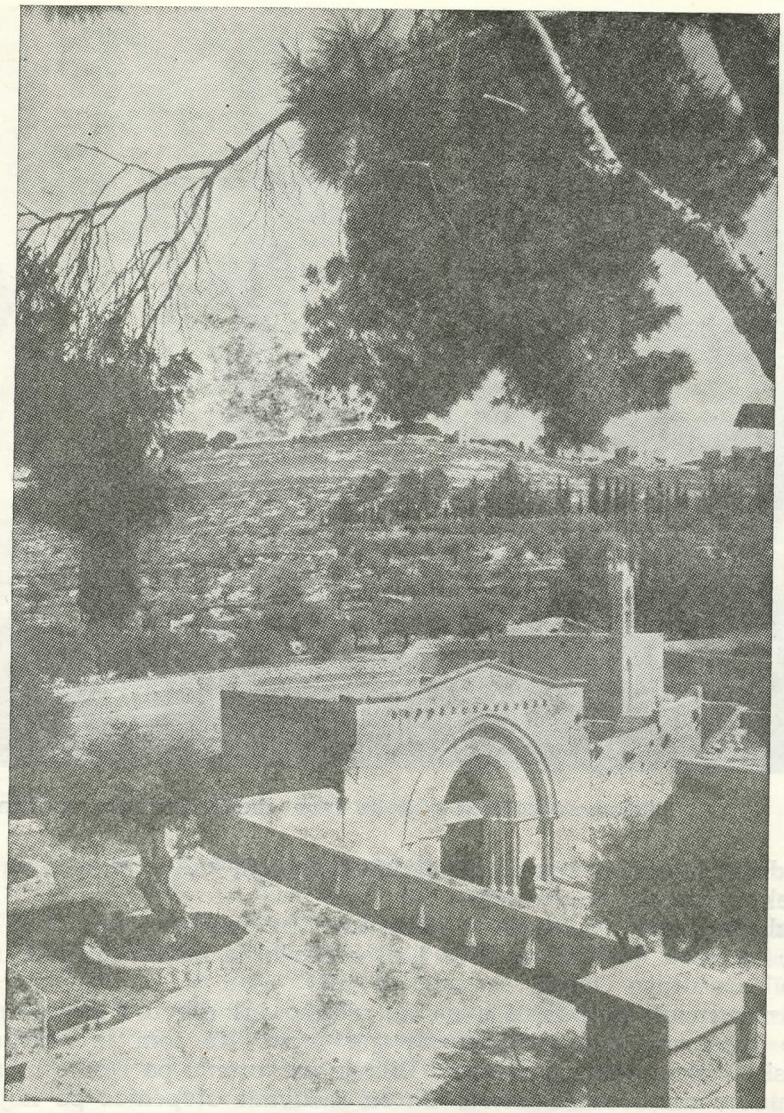

Gospin grob

da nas opet povede u grad. Vodio nas je da vidimo crkvu na mjestu gdje su odsjekli glavu apostolu Jakovu mlađemu. Starijega apostola Jakova su bacili iz tvrđave, a mlađemu su odsjekli glavu. Došli smo pred crkvu, ali je nedjeljom poslije podne ona zatvorena.

Prolazili smo najstarijim dijelom grada i došli do Davidove tvrđave. Sada je unutra vojska. Ta tvrđava i nije bila Davidova u onom obliku kakav ima sada. Ona prava tvrđava je najdonja, sada u zemlji, a to što se vidi nadograđeno je za vrijeme križarskih vojni i kasnije opet popravljeno i nadodavano.

U gradu vidimo dosta vojske. Pa već i od granice, čim smo prešli na jordansku stranu, vidjeli su se puni kamioni vojske. Jordan i Izrael su stalno u napetom i neprijateljskom stanju.

I opet prolazimo ulicom kroz muslimanski bazar. Ima učtivih muslimana, pa nas lijepo pozdravljaju, ali neki dječaci izazovno viču koju riječ na engleskom, ili njemačkom, ili francuskom, ili talijanskom jeziku jer vide da smo stranci.

Tako smo došli do bazilike Božjeg Groba. Opet smo unišli. Pred vratima već čeka musliman koji će zatvoriti baziliku u sedam i četvrt navečer. To je za ljetno vrijeme, a zimi zatvara u 6 sati.

Pazio sam da zapamtim kako ću sutra lakše doći do bazilike da ne zakasnim na misu koju ću, ako Bog da, imati na Božjem Grobu.

Vratili smo se nešto prije 7. Blagovaonica je bila gotovo puna. Ima nas preko stotinu. Došlo je hodočašće iz Amerike i Španjolske. Ima dosta svećenika i franjevaca, a ostalo su civili hodočasnici. Najviše se čuje razgovor na engleskom, francuskom i talijanskom jeziku. Meni s lijeve strane je engleski svećenik, a s desne talijanski svećenik konventualac. S protivne strane stola sjedi jedan mladić iz Egipta (govori francuski), uz njega opet jedan Francuz itd. Tu je odlična prilika za razgovor onima koji poznaju više jezika. Gotovo svaki znade reći ono što je najnužnije i najpotrebnije.

Za sutra je program da odemo taksijem u Jerihon. Spominje ga Isus kad nam u Evanđelju govori kako je jedan Samaritanac idući iz Jeruzalema u taj grad pao među razbojnike.

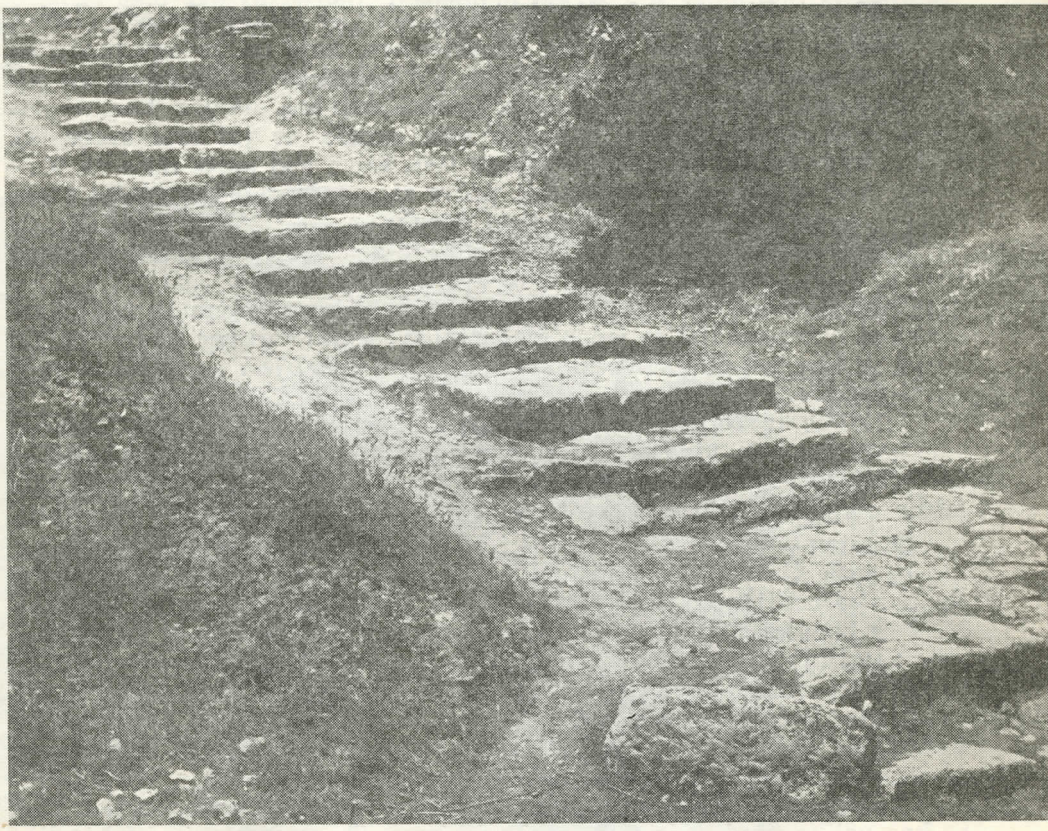

Stepenice po kojima je Isus išao iz dvorane Zadnje Večere u Getsemanski vrt

27. VI 1966. — Ponedjeljak

Sinoć sam prije spavanja otišao u kućnu kapelicu Casa Nova. Bilo mi je drago kad sam vidio kako se lijepo mole jedan svećenik crnac i jedan svećenik Japanac. Mole svoju svećeničku molitvu — Brevijar. Ima i nekoliko časnih sestara. Kasnije smo ležeći dugo razgovarali slovački svećenik Andrej Đ. i ja. Njemu je najlakše govoriti na latinskom.

Ustao sam u 5 sati. Spremio se i požurio u baziliku Božjeg Groba. Ovaj put sam bolje pogodio kuda treba da idem do Bazilike. Vidim pred sobom crnca svećenika. I on ide u Baziliku. Pomalo se snalazi. Ja mu pokažem da ide lijevo. Sačekao me je. Upitam ga odakle je došao. Veli mi da je došao iz Rima, a rodom je iz Ugande (Afrika). Studirao je u Rimu, na Lateranskom sveučilištu. Lako smo se sporazumjeli, jer govorimo talijanski. Pred ulazom u Baziliku zamolio me da mi može posluživati kod svete mise. Vrlo rado!

Pođemo u Baziliku i neko se vrijeme molimo pred Božjim Grobom. Približi nam se jedan muškarac u civilu, i upita me da li ću ja imati sv. misu na Božjem Grobu. Kad sam mu pokazao cedulju, reče mi da idemo u sakristiju. Mogu se odmah obući.

Na Božjem Grobu, na samom ulazu, gdje stoji dio kamena koji je bio navaljen na Božji Grob, postavljena su dva pomoćna oltara. A unutra u samom grobu, široka je daska u visini stola za oltar (jer je grob visok svega 50 cm). Bio sam određen da imam misu na samom Božjem Grobu.

Posebno sam ganut Božjim dopuštenjem, koje mi je omogućilo da misim na samom Grobu Njegova Sina, a i posebnom prilikom da mi poslužuje svetu misu crnac iz Ugande. Unutra smo nas dvojica. I on se pričestio pod mojom misom. (Kasnije sam saznao da još nije svećenik). Pod svetom misom opet sam se sjetio svih kao i kod svete mise na Kalvariji. Već ujutro, čim sam ustao, počeo sam nabrajati sva imena i sve nakane na koje ću prikazati tu svetu misu.

Poslije me taj dobri crnac — bogoslov zamolio da mu dadem svoju adresu; a i on mi velikodušno dade svoju.

Već oko 8 sati evo fra Salezija. Kaže da se brzo spremimo, jer idemo taksijem u Jerihon. Ići će jedan mađarski svećenik, koji već 20 godina živi i radi u Americi, dva slovačka svećenika, fra Salezije i ja. Taksi je uzeo mađarski svećenik.

Silazimo iz Jeruzalema asfaltnom cestom prema Jerihonu. Tek što smo izišli iz grada, vide se na sve strane pustinjska brda. Na cesti je označeno mjesto gdje je Samaritanac upao među razbojnike. Ispod naše asfaltne ceste ostala je stara cesta koja je vodila iz Jeruzalema u Jerihon.

Spuštamo se sve niže. Jerihon je 290 metara ispod razine morske. Što se više spuštamo, sve je toplije. Vruć nas vjetar i opet zapljuskuje. Jerihon je udaljen od Jeruzalema 36 km. Prolazi se kroz samu pustinju. Vide se beduini s ovcama i kozama i oni tipični natkrovljeni šatori, pod koje zatjeraju ovce u tim danima velike vrućine. U zimi i proljeće nađe se po koja zelena travka i u toj pustinji; ali sada je upravo čudo kako ostaju živi ti čopori ovaca, i koza — na tom golom kamenu. Zato beduini uvijek idu dalje i nemaju nigdje svog trajnog boravka jer zbog ispaše svojega stada ne mogu ostati na jednom mjestu.

Ulazimo u Jerihon. Sa strane s koje mi dolazimo prema gradu vidi se kao veliko predgrađe s jednakim kućama. Tu su nastanjeni izbjeglice iz Palestine (izraelske države), koji su izbjegli kad su Židovi osnovali

svoju državu. Kasnije smo vidjeli da su i s druge strane Jerihona izbjeglička naselja. Ima oko 80.000 ljudi, uglavnom sve muslimani. Jordan je uopće pretežno nastanjen muslimanima — 95%.

Grad Jerihon ima oko 11.000 stanovnika. Lijep gradić, sav u zelenilu. Visoke palme, krošnjati limuni i naranče, rascvjetana akacija u crvenoj i žutoj boji; sve to daje posebno obilježje ovom lijepom gradiću.

Stali smo pred franjevačkim samostanom. Osnovao ga je godine 1925. hrvatski franjevac Jeronim Mihalić, koji je umro 1960. godine. Franjevci ga puno hvale da je bio vrijedan i okretan i da je puno dobra uradio za Svetu Zemlju.

Fra Salezije nas vodi u njihov veliki vrt. Tu ima svakakvog voća. Prvi put sam vidio plodove datule, na visokim palmama od 20 metara. Svako stablo palme nosi po 50 i više kilograma datula. Ima velikih lješnjaka i neka vrsta voća, koja izgleda kao tikvice, na stablima. Upitam što je to. Fra Salezije odgovori da su to papaji. Dalje pitam: kakav je to plod, da li se jede? »Vidjet ćete kasnije«, reče fra Salezije. U vrtu je toliko narandži, toliko stabala limuna, da mi izgleda kao veliki voćnjak. Kroz cijeli vrt je izvedena kanalizacija za natapanje vrta. Pitam: odakle voda za toliki vrt? Fra Salezije mi tumači da je ovdje u Jerihonu samo jedan izvor dostatan za sav grad i za sve bašče. To je, veli, stari izvor proroka Elizeja iz Starog Zavjeta.

Kad smo sve razgledali, pođemo u crkvu i u samostan. Gvardijan je bio zauzet pa nas je fra Salezije sam poslužio kao da je ovdje do-

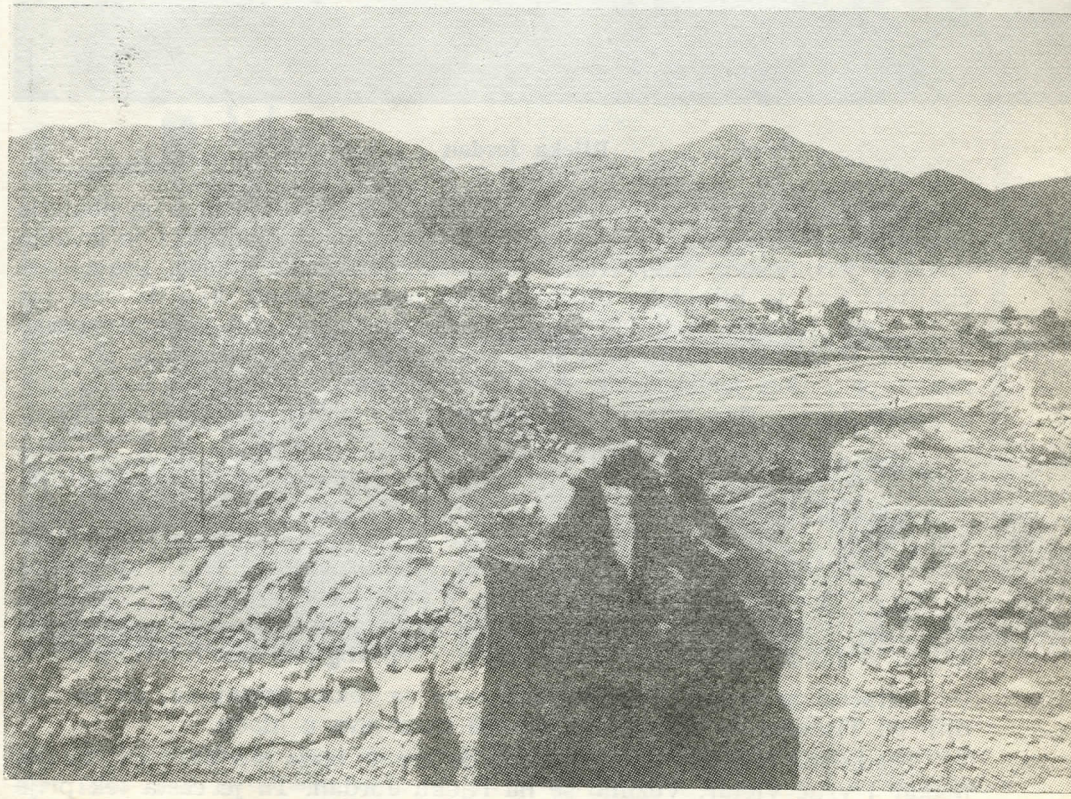

Iskopine blizu Jerihona — u pozadini brdo gdje je Isus bio napastovan

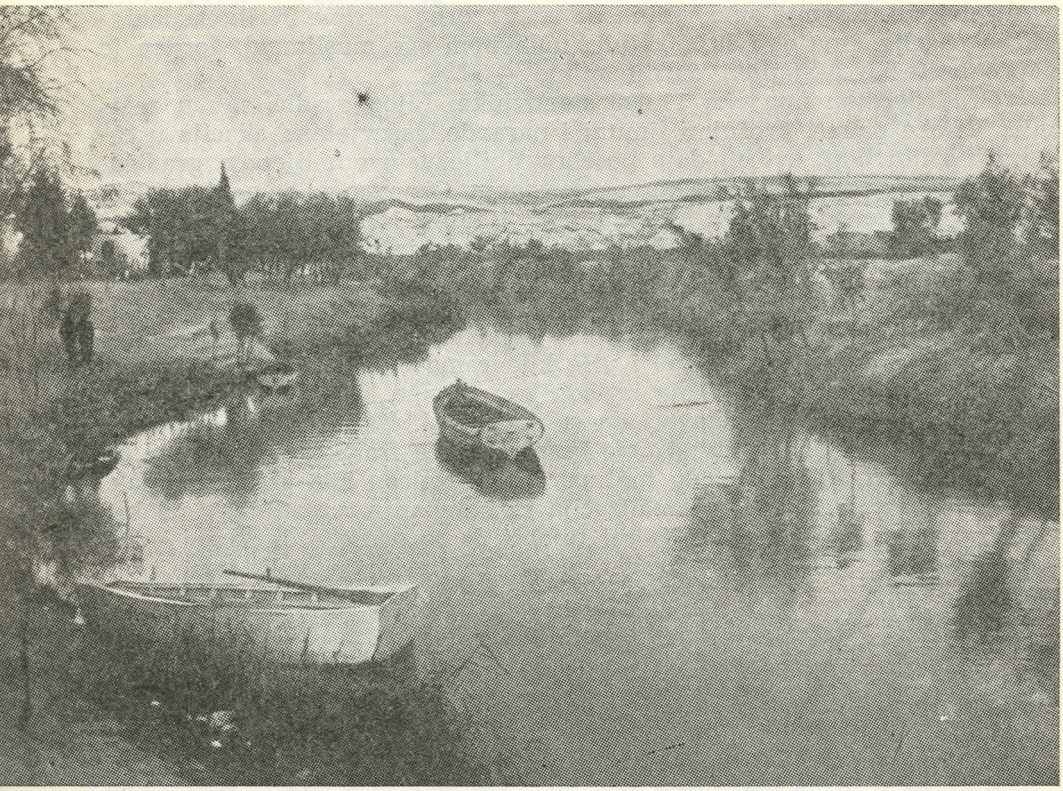

Rijeka Jordan

maćin. Poveo nas je u blagovaonicu i iznenadio nas kad nam je ponudio papaje — ono voće za koje sam se ja interesirao. Iz hladnjaka je izvadio hladnog jerihonskog vina. Našao je i neke jordanske kolače. Pravi specijalitet! Sve je bilo tako domaće, tako nenamješteno, kao da smo svi iz te kuće. Kasnije je došao i brat franjevac vrtlar koji vodi sav posao u bašči. Prije nego ćemo poći, evo i oca gvardijana. Ispričao se što nije mogao prije doći jer su došle dvije časne sestre pa je morao s njima razgovarati. Lijepo smo se zahvalili, oprostili se i pošli.

Uspeli smo se malo iznad grada Jerihona, na Elizejev izvor. Tu smo našli vojnike koji su punili tri kamiona (cisterne) vode za pustinju. Iznad samog Elizejeva izvora su iskopine, što nas vode u razdoblje oko 8.000 godina prije Isusa. Tu se odvijao onaj prvi, najprimitivniji život čovjeka. Od iskopina nemamo baš što osobito vidjeti. Nekoliko zidova od 5 do 7 metara, nekoliko prostorija, i to je sve; ali je i to puno, kad se uzme u obzir toliko hiljada godina. U pozadini promatramo brdo na kojem je đavao napastovao Isusa, poslije njegovog četrdesetdnevnog posta.

Strašno je vruće. U samostanu nam je rekao gvardijan, da je kod njih od Tijelova do sada svaki dan 46 stupnjeva u hladu.

Sjednemo u kola i jedva čekamo da krene; onda nas bar zapljuskuje, makar i vruć vjetar. Vozimo se na rijeku Jordan. Ta je cesta tek prije nekoliko godina asfaltirana. Oko 4 km.

Došli smo na mjesto na rijeci Jordanu gdje je označeno da se ovdje Isus krstio. Putem sam već pitao fra Salezija hoću li se moći okupati u rijeci Jordan. »Pa to se razumije«, odgovori mi on i doda: »Jučer sam rekao da pripravite sve za kupanje«.

Na obali Jordana nađemo dosta turista i hodočasnika. Najprije sam fotografirao rijeku i mjesto na kojem je sv. Ivan Krstitelj krstio Isusa. Fotografirajući, već vidim da se neke ženske kupaju iz pobožna zavjeta. Za vrijeme kupanja krste se na pravoslavni način i mole.

Pošao sam i ja da potražim zgodno mjesto za svlačenje. Uđem u rijeku i zaplivam. Voda je divna, ugodna kao topla kupelj. Nekoliko puta sam preplivao širinu rijeke. Otplivao sam i na samo mjesto Isusova krštenja. Tu je Jordan širok oko 6, a dubok 2 — 3 metra.

S toga mjesta brzo odjurismo prema Mrtvom moru. Opet je strašno vruće, ali ja sam se iza kupanja osjećao prilično svježe. Fra Salezije nam priča u autu da je Mrtvo more jako slano i da u sebi ima klora i magnezija. Zasićenost solju je 25%. Zbog toga u njemu ne može biti ništa živo. Nema ni riba, ni biljaka, ni ikojeg drugog života. Zato je i dobilo naziv mrtvo — bez života.

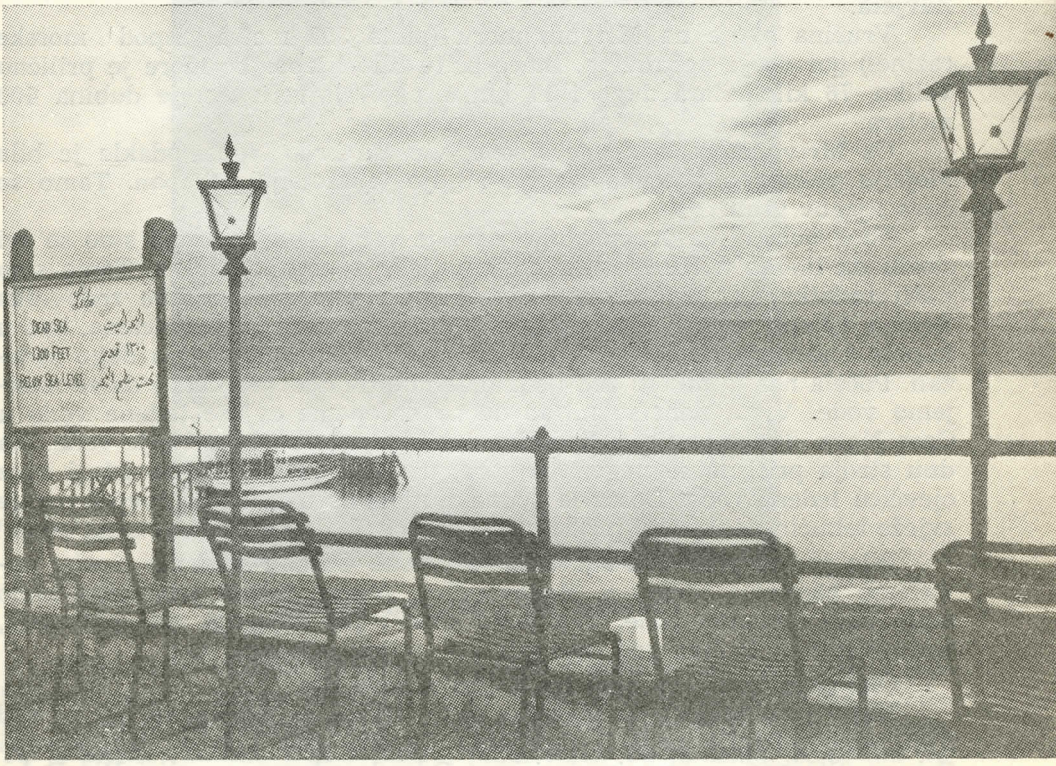

Mrtvo more

Približujemo se. Ima tu lijepih hotela. Izlazim iz auta i dobro čuvam ono pola litre jordanske vode da mi se ne prolije. Dobri je fra Salezije naime uzeo na Jordanu za svakog od nas po jednu bocu i natočio nam

jordanske vode da je ponesemo kući. Na sve je mislio tako dobri i vrijedni fra Salezije!

Najprije snimim nekoliko fotografija Mrtvog mora. Zatim odem u svlačionicu pa brzo u vodu. Pijesak je tako vruć da jedva idem. Sve kao po žeravici. Pred ulazom u vodu sve se bijeli. To je zaostala so na obali kad se voda povuče. U more vodi neki dugačak most. Veselio sam se da ću odmah skočiti i zaroniti, ali ništa od toga. Voda je i tamo plitka. Uđem dublje i odmah osjetim strašnu sol; usta kao da gore od nje. Čuvao sam, koliko sam mogao, da mi voda ne uđe u oči. Tako sam se kupao nekih 5 minuta. Voda je prevruća. Nepažnjom uđe mi ipak u oči. One me peku kao žara te odmah odletim pod tuš da skinem sol s očiju. I voda u tušu je vruća, kao kad mi ugrijemo sebi vodu za kupanje. Brzo se obučem.

Ostali su već sjedili za stolom. Čekao me je veliki sendvič i ledeno pivo. Fra Salezije kaže da ćemo doći kasno kući pa treba nešto i pojesti. Pa taj njihov sendvič i jest dobar ručak. Razgovarajući kod stola, zaželi svećenik Mađar rev. Alfonz C. da pođemo u Kumran, mjesto blizu Mrtvog mora gdje su nekoć bili židovski redovnici Esseni. Oni su živjeli strogo i pobožno i očekivali Mesiju. Prije par godina (1957) našli su u jednom brdu njihovu biblioteku i odlomke iz Svetoga Pisma Staroga Zavjeta.

Vrućina ovdje na Mrtvom moru (puna 392 metra ispod morske razine!) gotovo je neizdrživa. Inače bi tu bilo lijepo. To more je prilično veliko, 76 kilometara dugo i 17 km široko. Najveća mu je dubina 400 metara.

Uz Mrtvo more, s druge strane, vidi se brdo Nebo, odakle je bila Mojsiju pokazana obećana zemlja i gdje je Mojsije pokopan. Tamo se čuva njegov grob.

Zbog neizdržive vrućine bilo nam je već svega dosta ali smo se svi složili da idemo u Kumran, kako je zaželio svećenik Alfonz. Tamo smo našli radnike baš pri iskopavanju. Vidjeli smo zidove sobe redovnika Essena. Lijepo se vidi krstionica, u koju su ulazili po stepenicama, kao u kupelj, i zaronjavanjem obavljali krštavanje. Nismo se tamo dugo zadržali. Počela nas je mučiti žeđ i samo želimo da dođemo kući i da se napijemo vode. Vrzla nam se misao da se dočepamo svježe ledene vode u Casa Nova. Tamo imaju u hodniku dva stroja za rashlađivanje vode. Na dnu stroja pritisne se nogom, a gore, u visini jednog metra izlazi kroz cjevčicu ledena voda. Dosta je primaknuti samo usta da se čovjek napije svježe tekućine. Sve zubi protrnu od studeni. E, da nam je ona sada ovdje!

Bilo je već pola dva kad smo se vratili. Odmah skidamo cipele, navučemo papuče i idemo u blagovaonicu. Nismo željeli jela nego samo malo vina i hladne vode. Tek malo supe i par zalogaja, pa opet vodu, vodu, vodu... Koliko god smo pili, još uvijek osjećamo žeđ.

Oko pola četiri evo opet fra Salezija, zove nas.

Najprije u samostanu uzmemo nešto sličica za uspomenu, jer je kod njih puno jeftinije nego u radnjama. Prošli smo i kroz franjevačku tiskaru. Štampa se na svim jezicima. Odande odosmo po ulici Via Dolorosa (Žalostan put Križa) i spustimo se kraj Antonijeve tvrđe. Sada je visoka oko 10 metara, a da se vidi u svoj svojoj starini, trebalo bi kopati još 10 metara. Cilj nam je da dođemo do ribnjaka Betsaida gdje je Isus izliječio uzetog čovjeka, koji se nije mogao otisnuti u ribnjak. Onaj koji bi prvi ušao u ribnjak kad se voda uskomešala taj bi ozdravio. Isus upita

tog čovjeka što čeka. Odgovori mu da nema nikoga tko bi mu pomogao da prvi uđe u vodu. Isus mu reče: Uzmi svoj krevet i idi kući, ali nemoj više griješiti. I čovjek ustade zdrav i ode kući. (Ivan 5, 2-17.)

Sada je to mjesto u posjedu francuskih bijelih otaca. Francuska ga je otkupila od Turaka.

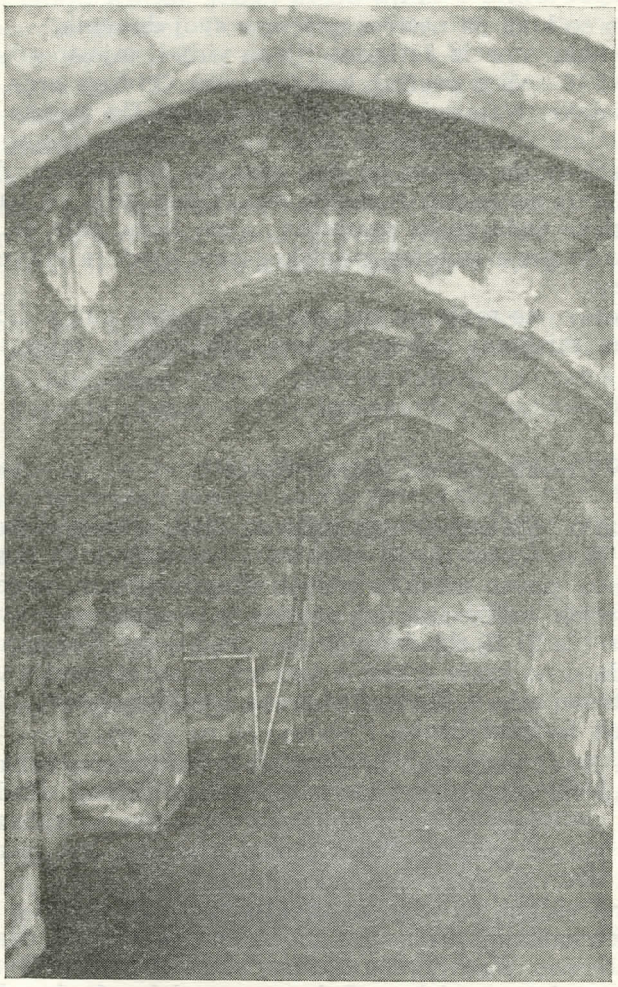

Ribnjak Betsajda s pet trijemova

U dvorištu vidimo iskopine. Silazimo stepenicama. Na nekih 8 metara ulazimo u tamnu prostoriju. Fra Salezije kaže da je na dnu voda. Ne vjerujem pa silazim dalje po stepenicama. One vode ravno u vodu. Ta je prostorija, oko 7 sa 3 metra, puna vode. To je samo jedan dio tog ribnjaka.

Izađemo napolje. Na kraju dvorišta vidimo kako oci u bijelim reverendama izlaze iz rupa gdje se iskapa. Oni i dalje traže i kopaju. To je ogroman posao. Dođe mi misao kako čovjek nikada ne miruje. Jedni hoće na mjesec, a drugi hoće da otkopavaju ono što su stoljeća zakopala.

Uđemo u crkvu bijelih otaca. Lijepo je obnovljena, ali je bez slika i uresa. Samo jedan oltar i nekoliko svijećnjaka na njemu.

Vraćamo se kući, i opet kroz ulicu Via Dolorosa, te obavljamo Križni put, jer baš tim putem i moramo ići kući. Vidi se kako se on strmo diže i kako je težak za nas koji smo umorni. A kako li je bio težak za Isusa, koji je bio gotovo polumrtav?!

Žurio sam se kući da nešto napišem u svoj dnevnik.
Sjetio sam se kako smo iz Jerihona lijepo vidjeli mjesto gdje je Isus boravio 40 dana i 40 noći u pustinji kad je postio. Od toga brda nismo bili ni 200 metara daleko. Napravio sam lijep snimak. Uz mjesto gdje je Isus boravio u pustinji ima i brdo na koje ga je uzeo đavao te mu pokazao sav svijet obećavši da će mu ga dati ako mu se pokloni. A Isus otjera đavla, i pristupili su anđeli i služili mu. Tamo gdje je Isus boravio u pustinji nalazi se sada ruski samostan; a na brdu gdje je đavao kušao Isusa započeta je prije zadnjeg svjetskog rata gradnja crkve, ali do sada nije nastavljena.

Čovjek gotovo ne može da sve ono što je jedan dan vidio i promatrao sredi u svojim mislima; ali su utisci tih svetih mjesta trajni i neizbrisivi...

28. VI 1966. — Utorak uoči sv. Petra i Pavla

Danas sam u pola sedam opet imao sv. misu u bazilici Božjega Groba, na Kalvariji. Ministrirao mi je neki stari hodočasnik iz Francuske. Kad sam svršio misu, poveo me u sakristiju drugim putem, negoli smo pošli. Sada sam tek vidio koliko ima još prostorija ta ogromna crkva — bazilika, Santo sepolcro (Božji Grob), koju je dao graditi car Konstantin u IV stoljeću. Misliš da si na kraju crkve, a ono tek silaze stepenice u drugu lađu, u drugu prostranu crkvu. Kad se ta divna bazilika obnovi, bit će veličanstven spomenik Božjem Grobu.

Oko pola deset pošli smo iz Casa Nove da vidimo veliku Omar-džamiju, sazidanu na temeljima starog židovskog hrama. Kad se izdaleka gleda, dobiva se dojam da je to židovska sinagoga, jer nema minareta, a kupola joj se sja od pozlate. Treba platiti ulaznicu. Svi se moramo pred vratima izuti.

Već izvana vidimo da je to remek-djelo. Svi su zidovi s vanjske strane obloženi keramičnim ukrasnim pločicama. Vanjština džamije djeluje lijepo i harmonično. Kad uđemo unutra, stane nam dah. Sva je kupola i svi zidovi u zlatnim mozaicima. Svi su prozori izrađeni u divnim skladnim bojama. Unutra je fotografiranje zabranjeno. No dok sam to saznao, već sam bio uzeo jedan snimak.

Zgrada je građena u obliku oktogona (osam kuteva). To je bila stara bizantinska bazilika, a muslimani su je prepravili u džamiju. U sredini, u samoj džamiji, ograđeno je kamenje, kao neko naravno brdo. To je ostatak židovskog hrama. Na tom su se mjestu palile židovske žrtve što su ih prinosili u hramu.

Džamija je ogromna, a prema opisu židovski je hram bio deset puta veći. Bile su to razne prostorije za klanje volova i ovaca, prostorije za čišćenje, prostorije za škropljenje krvlju od zaklane žrtve, prostorije samo za svećenike itd.

Izlazimo i oblačimo cipele. To je ovdje sasvim obično i naravno. Kojih 100 metara dalje evo druga veličanstvena džamija. Ona kao da se nastavlja na onu prvu. Veliki bijeli mramorni stupovi dijele džamiju u sedam lađa. Mogla bi biti divna veličanstvena bazilika. U svakoj su lađi stropovi s posebnom ornamentikom.

Na kraju džamije sjede desetorica muslimana. Pred sobom imaju male stoliće i čitaju Kuran. Jedan među njima i pjeva. Kako pjeva, tako neprestano pomiče glavom. Drugi je približio knjigu sasvim blizu očiju, valjda više dobro ne vidi. Onaj do njega sjedi i blaženo spava. Tamo dalje, kod jednoga stupa opet je neki dječak s velikom knjigom. I on uči Kuran. Pred njim je drugi mlađi čovjek skinuo kaput od vrućine pa se klanja. Kako je i u džamiji dosta vruće, već se uznojio klanjajući.

Ne da mi se izaći. Fra Salezije nam priča da su obje džamije i sav taj ogroman prostor puni muslimana na njihove svetkovine.

I tu džamiju obnavljaju. Sadašnji kralj Husein hoće da se sve obnovi. Obnova se provodi iz dva razloga: da se dade poštovanje Bogu i da se jače privuku turisti.

Uspeli smo se na zidine što okružuju taj ogroman prostor tog nekadašnjeg židovskog hrama. Sedamdesete godine poslije Krista razvalio je rimski car Tito Jeruzalem i hram. Tako od židovskog hrama nije do danas ostalo ništa. Krist je plakao nad Jeruzalemom i prorekao mu je njegovu propast.

Popeli smo se na mjesto odakle su Židovi bacili apostola Jakova starijeg. I sada je strašan pogled odavle prema dolje; a još treba zamisliti barem 20 metara dublje, kako je onda izgledalo. To mjesto, na zidinama, zove se Pinnaculum. Ovamo je i đavao Isusa uzeo kad ga je kušao, iza posta od 40 dana, i rekao mu da se baci dolje.

Prošle su već gotovo dvije hiljade godina od tih događaja i još uvijek je ovdje ne samo ta uspomena tako živa nego je sve tako vidljivo i opipljivo...

Idemo kući i opet odviše umorni. Dogovorili smo se da ćemo poslije podne ostati kod kuće da se odmorimo i da se svaki od nas stigne javiti kojom razglednicom svojima u domovini. No ipak smo i poslije podne izašli automobilom na periferiju Jeruzalema, prema izraelskoj strani. S one strane grada vide se velike zgrade, sve novi blokovi kuća.

Sutra ćemo, ako Bog da, otići u Betlehem. Već smo se ovdje u Jeruzalemu upisali i dobili cedulje da možemo sutra govoriti svete mise na mjestu gdje se rodio Spasitelj Isus Krist.

29. VI 1966. — Srijeda, sv. Petar i Pavao

Već u pola sedam pošli smo taksijem u Betlehem. Bili smo i opet nas trojica: dva svećenika Slovaka: vlč. Andrej G., Ferdinand V. i ja. Tu u Jeruzalemu je lako uzeti auto-taksi. Ima u gradu dosta određenih mjesta, gdje oni čekaju za vožnju u raznim pravcima.

Dan je prilično oblačan, ali se nitko ne boji kiše. To su oblaci od isparivanja rijeke Nila, no kiše nema.

Putem imamo i neprilika. Arapin koji sjedi preda mnom češće otvara prozor i pljucka kroza nj. Izgleda slab, kao da ima sušicu. I njegova je žena slaba. Pljuvanje kroz prozor za vrijeme vožnje vrlo je ne-

ugodno; pogotovo za one koji sjede otraga. Mi se cijelim putem branimo tako da svaki put stavljamo šešir pred lice.

Put od Jeruzalema do Betlehema nije dalek — 13 km. Iza nekoliko brda opazili smo Betlehem. Lijep je to gradić sa oko 25.000 stanovnika. Izgleda gotovo ljepši nego Jeruzalem.

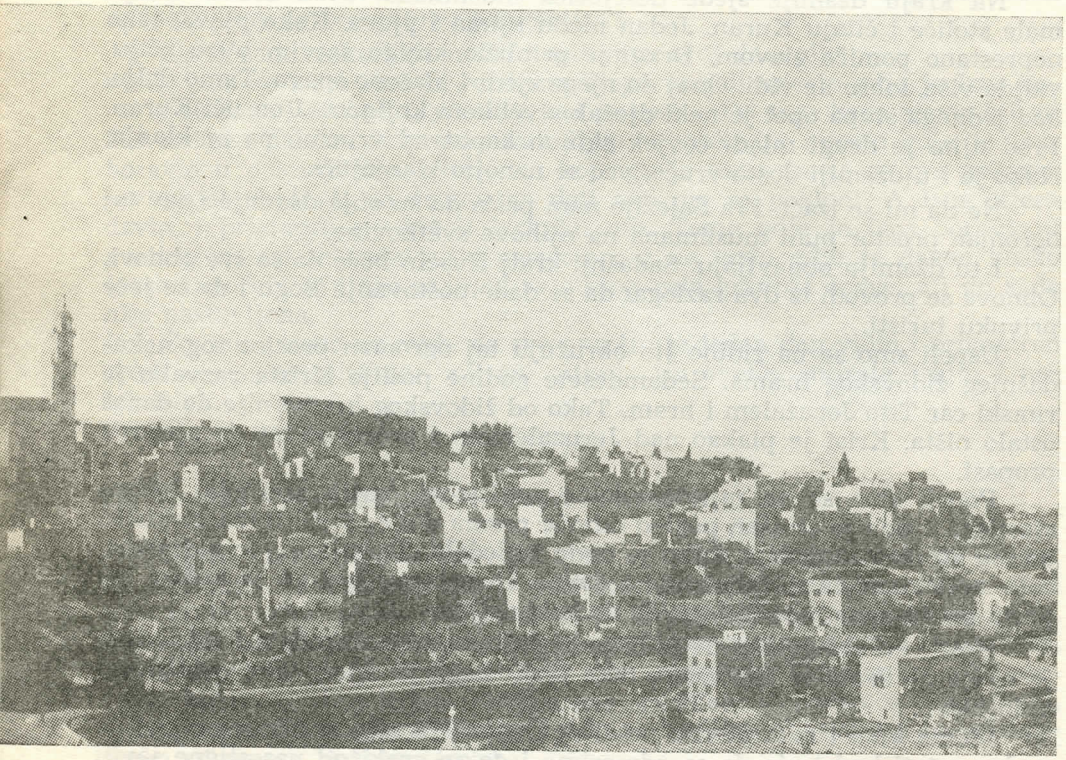

Betlehem

Taksi se zaustavi odmah na ulazu. Pitamo gdje je bazilika Porođenja Isusova. Šofer nam pokaže rukom. Nije bilo ni 50 metara od nas.

Pođemo prema bazilici. Pred ulazom stoji jedan franjevac, baš kao da nas očekuje. Svećenici Slovaci se poveseliše jer su mislili da je to njihov zemljak, fra Romano. Upitaju ga za ime, no to nije on. Ništa ne smeta. »Izvolite odmah reći mise. Bolje da imate odmah, jer je sada prazno«, reče redovnik.

Tako je i bilo. Prvi je misio monsinjor i dekan Andrej G., drugi franjevac Ferdinand, a treći ja.

Svete smo mise imali u špilji gdje se Isus rodio. Tamo su dva oltara: jedan je na samom mjestu, gdje se rodio Isus, a drugi je ondje gdje su bile jaslice. Mi smo govorili mise na oltaru gdje su bile jaslice; jer oltar gdje se rodio Isus imaju grkoistočnjaci (pravoslavni). I opet je nemoguće opisati ona divna čuvstva i zadovoljstvo što ga svećenik osjeća pri čitanju svete mise na tom svetom mjestu. Kao da mali Isus ponovo dolazi u betlehemsku štalicu i ponovo se rađa na oltaru . . .

Kad smo svršili svete mise, došao je i fra Salezije s nekim slovačkim hodočasnikom i njegovom gospođom. Sada smo svi zajedno razgle-

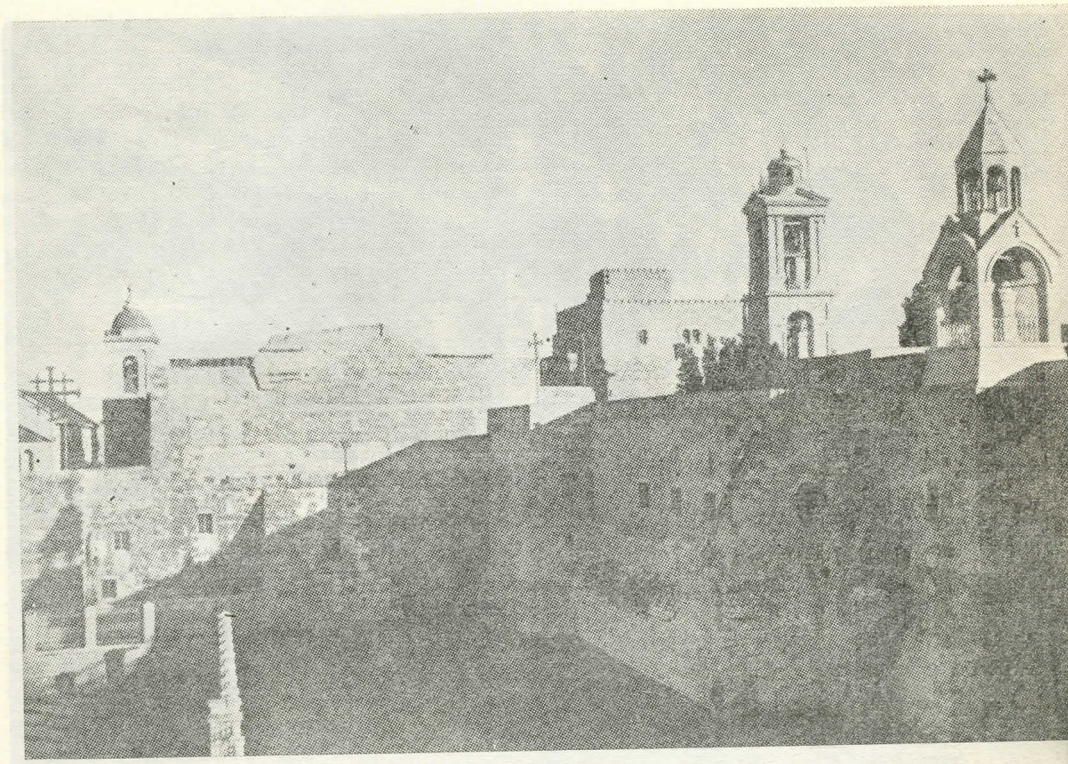

Bazilika Porođenja Isusova

dali najprije baziliku pravoslavnih. Ona je iz vremena Konstantinova. Ima tri lađe. Iz bazilike se prēko dvadeset stepenica silazi u špilju Porođenja Isusova. Svi smo vrlo uzbuđeni. Zrak je prilično težak i vruć. Špilja je podijeljena tako da grkoistočnjaci imaju pola i katolici pola. Grkoistočnjaci imaju oltar na samom mjestu, gdje se Isus rodio, a katolici tamo gdje su bile jaslice i gdje su došla tri kralja ili tri mudraca da se poklone Isusu. Tamo gdje su bile jaslice vidi se kao valov za ovce. Sada je sve to u mramoru. Tako je mramor i na mjestu ispod oltara gdje se Isus rodio. Na mramoru je velika zlatna zvijezda i na njoj latinski natpis: »Ovdje se rodio Isus, Spasitelj svijeta«. Strop je potpuno ravan, kao u naravnoj špilji, samo je malo pocrnio od dima jer unutra nema nikakvih prozora. Na zidu je postavljen ventilator za osvježenje zraka. Bilo mi je krivo što su sa strane obložili zidove svilom. To je talijanski običaj da cijelu crkvu obuku u crvenu ili bijelu svilu, već prema liturgijskom danu. Šteta! Mi bismo svi htjeli naći sva sveta mjesta u što naravnijem obliku; ali pobožnost prema takvim mjestima dodaje štošta po svojem ukusu.

I ovdje sam se, pod svetom misom, sjetio svih svojih iz domovine. Molitva je ovdje tako laka i tako pobožna.

Izašli smo na drugu stranu, gdje je crkva svete Katarine djevice. Ona se neposredno nastavlja na baziliku pravoslavnih. Kako je malo mjesta u samoj špilji gdje se Isus rodio, bilo je nužno da franjevci sazidaju veću crkvu za vjernike. Crkva je lijepa, zračna i prostrana. S lijeve

Špilja Porođenja Isusova

Kip maloga Isusa

strane glavnog oltara, u samom zidu, nalazi se dijete Isus, koje o Božiću odnose u špilju Porođenja Isusova. Zatvara se velikim staklenim prozorom. Kip je mio i drag kao da gledaš malo nevino dijete. U sakristiji je također kip Maloga Isusa. To je malo dijete Isus ili, kako Talijani kažu, Bambino. I taj je kip zatvoren staklenim prozorom, ali je slučajno bio ključić u njemu, pa sam otvorio i pozdravio se s Isusom. S lijeve strane u crkvi je na samome zidu kip svetoga Jurja, mučenika, u naravnoj veličini: sveti Juraj i konj. Čudio sam se, kako ta težina kipa može stajati na zidu i zaželio: kamo sreće da ga mogu prenijeti u našu crkvu sv. Jurja u Derventi.

Iz te franjevačke crkve sv. Katarine silazi se u špilje, gdje je boravio sv. Jeronim kad je prevodio Sveto pismo s grčkoga na latinski (njegovim se latinskim prijevodom i danas Crkva služi). Jedna je prostorija kao spavaonica s kamenim krevetom. Sačuvane su i stepenice kuda je prolazio sv. Jeronim kad je silazio u špilju. Te su iskopine otvorene tek prošle godine.

I ovdje je, kao i u Jeruzalemu, odmah uz sveta mjesta Casa Nova — hotel za svećenike i hodočasnike; a u neposrednoj blizini je franjevački samostan.

Pošto smo sve ovdje pregledali, otišli smo na mjesto gdje su pastiri čuvali ovce kad im je anđeo javio da se rodio Isus. To se zove Pastirsko polje (Il campo dei pastori). Udaljeno je 2—3 km od bazilike Porođenja Isusova. Na tom je mjestu sazidana lijepa mala crkva. Najnovijeg je datuma. Ima unutra lijepe fresko-slike, koje nam obnavljaju spomen na

Crkva na mjestu gdje su pastiri čuvali ovce

pastire. Naslikao ih je slikar Noti iz Trsta. Ovdje je boravio tri mjeseca da bi što bolje proučio cijelu okolinu i običaje. U neposrednoj blizini vide se i sada velike špilje, u koje bi pastiri tjerali svoje ovce kad bi bilo nevrijeme. Uđem u špilju. Htio sam okom izmjeriti njezinu veličinu. Čini mi se da ima 30 metara u dužinu i 15 metara u širinu, a oko dva i po u visinu. Potpuno naravna špilja. Nema nijednog stupa da zadržava teret tog masivnog kamena.

Dok sam se naokolo sâm kretao opazim ostale kako dosta podaleko nešto razgledavaju. Odem i ja onamo. Tu su iskopine starog bizantskog samostana. Vide se zidovi soba i blagovaonice i zidovi njihove crkve. Vratismo se odande i pođosmo auto-taksijem do crkve koja se zove Ecclesia lactis. Latinska riječ lac znači mlijeko. Ta nas, dakle, crkva podsjeća kako je Gospa pojila mlijekom dijete Isusa. Crkva je sva u špiljama. Tu smo u samostanu kraj crkve našli i fra Romana. Dvojica slovačkih svećenika ostali su s njime u razgovoru. Fra Salezije se odmah vratio u Jeruzalem s onim Slovakom i njegovom gospođom, a ja sam otišao da uzmem po koju razglednicu Betlehema.

Malo zatim vratili smo se svi u Jeruzalem. Dvojica Slovaka svećenika, na koje će mi biti uvijek drago sjećanje, već se spremaju za odlazak kući. Oni će sutra ujutro poći u Bejrut, a odande, nakon tri dana, avionom u Prag. Tako ću ja neko vrijeme ostati sam, jer je Alessandro još uvijek spriječen da hoda sa mnom i da mi pokazuje sveta mjesta.

Upisao sam se u uredu za svetu misu sutra na ulazu u Grob Isusov, gdje je anđeo rekao ženama da Isus više nije u grobu, nego da je uskrsnuo i neka to jave apostolima, posebno Petru. Neka idu u Galileju, tamo će Ga vidjeti. Odmah sam se upisao i za prekosutra za sv. misu na oltaru Gospe Žalosne; to je na Kalvariji, gdje je Gospa stajala pod križem.

Poslije podne sam razgledao hotel Casa Nova. Prije nisam išao dalje od prizemlja. Tu je na broju 26, bila i naša soba i kapela i blagovaonica, pa nisam imao potrebe da idem gore u katove.

Hotel ima tri kata. Krasno je uređen. Htio sam poći na terasu, odakle je sigurno krasan pogled na Jeruzalem, ali mi portir reče, da je terasa iznad kuće zatvorena i da se ne može ići onamo jer Židovi odmah pucaju. U samoj neposrednoj blizini Casa Nova su same straže. Više puta se dogodilo da su Židovi iz izraelske države pucali ovamo na jordansku stranu. Hotel ima oko 140 soba, s dva i više kreveta. Čistoća i posluga u hotelu, kao i hrana, odlični su.

Popodne mi je prošlo u odmoru, pisanju i molitvi.

30. VI 1966. — Četvrtak — Obraćenje sv. Pavla

Ujutro sam u pola sedam imao svetu misu pred ulazom u Božji Grob, gdje se anđeo javio ženama. Opet me je onaj dobri crnac — bogoslov iz Ugande zamolio da mi može posluživati. Vrlo je pobožan.

Naša dva svećenika Slovaka su već u 6 sati ujutro otišli taksijem u Bejrut. Vozit će se cijeli dan. Lijepo smo se rastali, kao rođena braća. Zovu me da dogodine svakako dođem k njima, da vidim kako je u Češkoj i Slovačkoj. Ja ostah sam. Otišao sam se informirati, kako ću otići u Izrael i onda preko te države kući. Nijedan konzulat ne zastupa Jugoslaviju za izdavanje vize u Izrael. Bio sam na francuskom, španjolskom, grčkom i talijanskom konzulatu, ali svi kažu da oni ne zastupaju Jugo-

slaviju. Na talijanskom konzulatu uputili su me da tražim vizu za Izrael preko Apostolskog Nuncija. Kako je danas državni blagdan u Jordanu, a u petak ne rade zbog petka (jer su stanovnici Jordana pretežno muslimani), to moram sve ostaviti za subotu.

Grad je pun jordanskih zastava (crno-bijelo-zelenih; a s gornje strane crveni trokut s bijelom zvijezdom). Po gradu obilazi i svira vojnička glazba, a djeca i besposleni ljudi idu za njom.

Prolazeći gradom opazim gdje prema meni ide moj kolega Talijan Alessandro G., kao od Boga poslan. Htio je ići na talijanski konzulat, pa smo se tako sastali. (Svi su konzulati nekako u blizini).

Opet smo se izgrlili ko braća. Odmah me uzeo u kola pa zajedno pođosmo na talijanski konzulat. Konzul je njegov veliki prijatelj. Nismo se dugo zadržali. Odande odosmo u Casa Nova.

Poslije podne smo zajedno otišli u Emaus, udaljen od Jeruzalema oko 22 km. Onamo su pošla dva Isusova učenika, koji su se bojali da im se što ne dogodi u one dane kad su Židovi Isusa raspeli na križ.

Putem mi je Alessandro pokazao Herodovu tvrđavu na prilično udaljenom brdu, zatim Saulovo, pa Salamonovo brdo. To su najstarije postojbine iz Svetoga Pisma Staroga Zavjeta.

Na izlazu iz Jeruzalema prema Emausu ima brdo koje se zove Monte Scopio. (Skopein znači na grčkom gledati.) Iz toga je brda križarska vojska prvi put ugledala grad Jeruzelam.

Blizu Emausa sastali smo franjevačke đake, koji su pošli na šetnju. Pozdravili smo se s njima i njihovim prefektom te ušli u samostan. Na velikim ulaznim vratima piše: »Mane nobiscum Domine« — »Ostani s

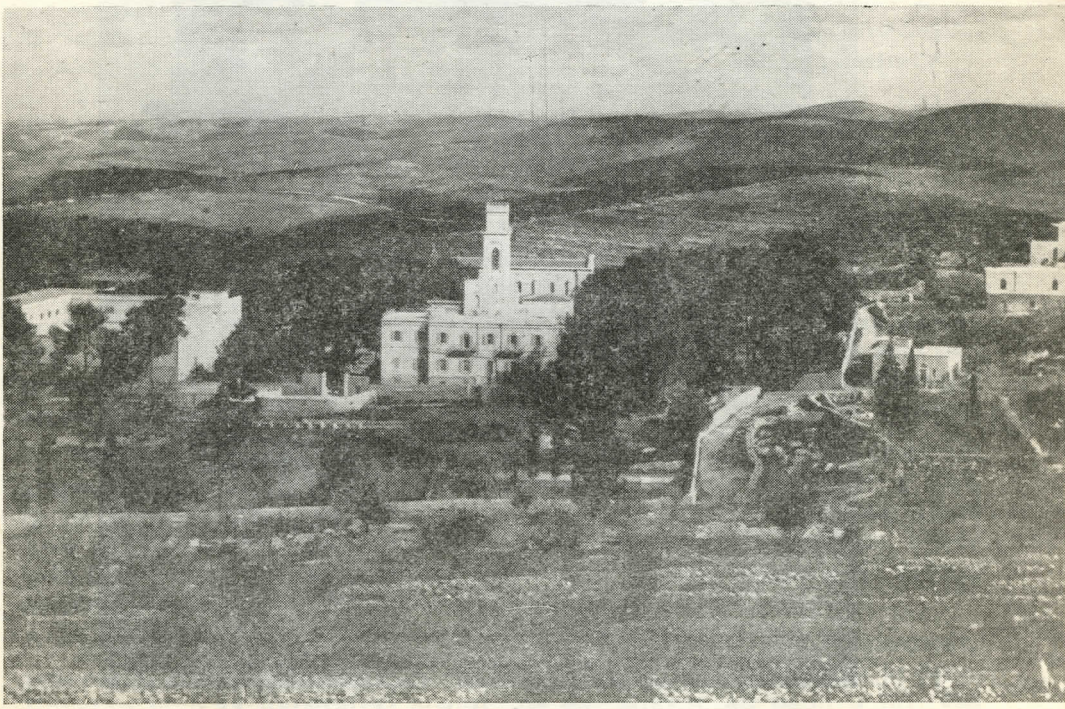

Emaus

nama Gospodine«, kao što su rekla ona dvojica učenika kad su prepoznali Isusa na večeri pri lomljenju kruha.

Crkva je sazidana na samim temeljima Kleofine kuće, jednog od Isusovih učenika. Vrlo je lijepa. Na glavnom oltaru je reljef — slika: Isus sjedi s dvojicom učenika za večerom. Na podu crkve su ostavljeni temelji za koje predaja kaže da su temelji Kleofine kuće.

U dvorištu samostana ima još i sada jedan dio puta koji je vodio iz Jeruzalema u Emaus kojim su išla dvojica učenika. To su tipične, velike kamene ploče od kakvih su Rimljani običavali praviti ceste.

Snimili smo i nekoliko fotografija. I kad smo sve obišli i vidjeli, potražili smo superiora kuće. Našli smo ga gdje vježba đake za predstavu,

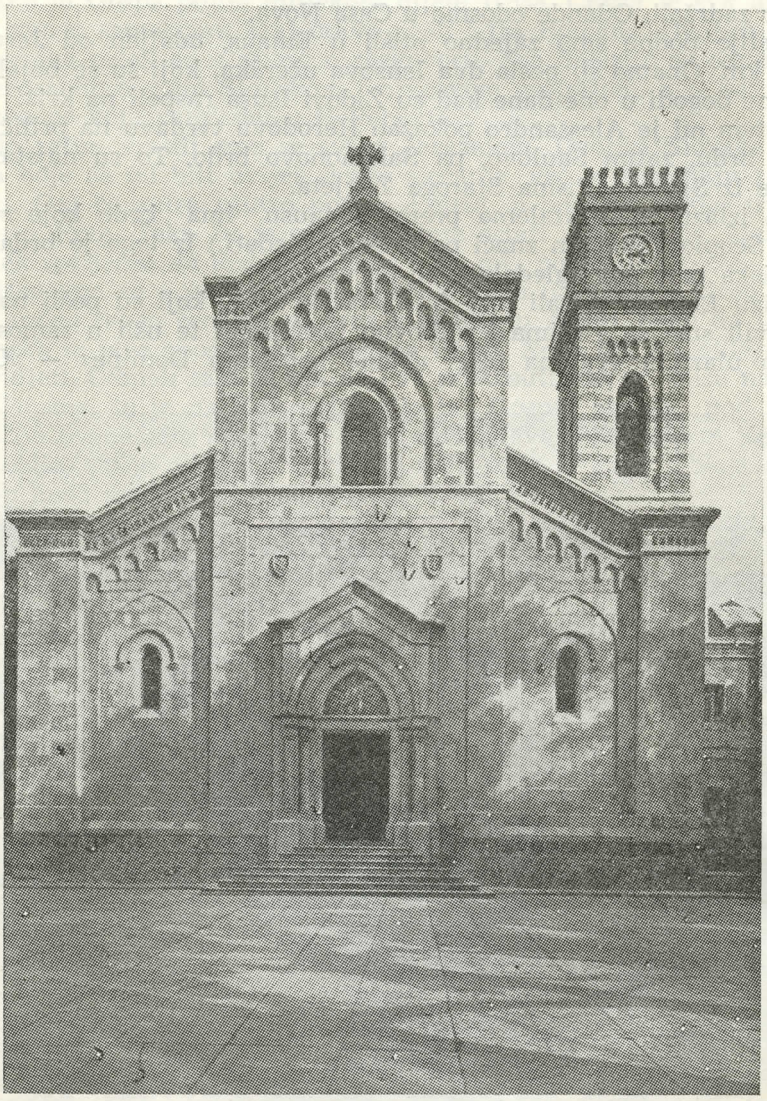

Crkva u Emausu

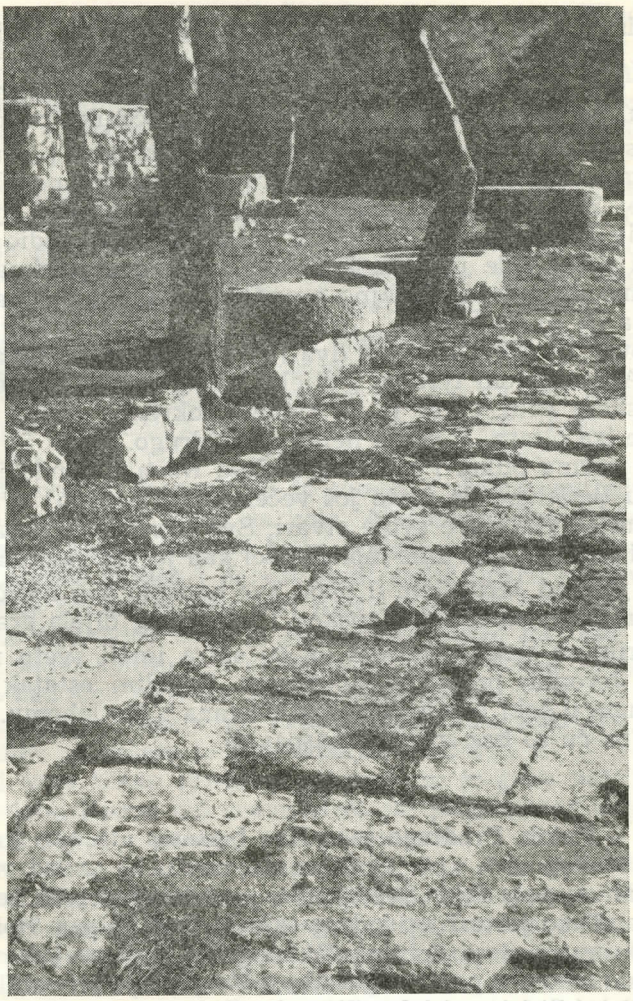

Dio rimske ceste koja vodi u Emaus

koja će biti sutra u čast jednom mladomisniku, koji je zaređen za svećenika na Petrovo. Sjetio sam se svojih lijepih školskih dana, kad smo napamet učili i pripremali predstave. Htio sam vidjeti kako to uvježbavaju, ali su se đaci zastidjeli i odmah prekinuli, pa superior pođe s nama.

Razgovarali smo o teškoći odgoja budućih svećenika s obzirom na arapski mentalitet. Arapi općenito nemaju mnogo volje za rad, a nisu ni iskreni. Nikad ne možeš biti siguran za nekoga da sav trud oko njega neće biti uzaludan. Neki dan (na Petrovo) bila su zaređena dvojica, a trebalo ih je biti šestorica. Četvorica su već kao đakoni odstupili. Na zvanja utječu i roditelji, koji određuju svojoj djeci smjer i cilj u životu.

Franjevci imaju u dvorištu mali zoološki vrt: mlade košute, paunove, zečeve. Krasan zeleni paun širi svoja krila i pokazuje nam kako je lijep. Uhvatim brzo za fotografski aparat da ga slikam, ali paun u taj čas spusti rep.

U dvorištu sjedi nekoliko starih otaca franjevaca, koji su odslužili bitku života pa čekaju odlikovanje i nagradu. I s njima smo se upoznali, no odmah i oprostili. Za nama je ostao velik natpis na latinskom s velikim slovima, na samoj crkvi: Isti dan dvojica učenika pođoše u Emaus.

Vratili smo se u Jeruzalem nekako oko 6 sati posli podne. Trebalo je da u samostanu francuskih časnih sestara uzmemo još nekoliko dijapozitiva o Svetoj Zemlji. Nisam prije ni znao da je baš kod njih tako znamenit pločnik Litostrotos ili Gabata, s kojega je Pilat sudio Isusu. U kamenu se na podu vide ucrtane križaljke za igru vojnicima. Bilo mi je drago što smo se gotovo slučajno navratili ovamo i da nisam otišao iz Jeruzalema a da to ne vidim.

U njihovoj su crkvi uzidana dva (od tri) Herodova luka koji su bili povezani s Antonijevom tvrđom i dijelili ulicu. Crkva je lijepa u novom, poslijesaborskom stilu. Oltar je od kamena, okrenut prema puku, a svetohranište je iza oltara. U crkvi nema ništa drugo. Inače je ovdje rijetko vidjeti oltar prema puku. Pošli smo u Casa Nova. Odande je Alessandro telefonirao u Betlehem da ćemo još večeras doći onamo.

Brzo sam spremio sve svoje stvari. Sve sam samo nabacao u putnu torbu. Žurili smo se. Ipak smo morali poći kad je već zamračilo.

Krasan je grad Jeruzalem u noći. Sve naokolo kao načičkana svjetla. Sada nema razlike između jordanskog i izraelskog dijela grada.

Dogovorim se s Alessandrom da ću sutra imati svetu misu u špilji gdje je sv. Jeronim prevodio Sv. Pismo. Izmolim ostatak Brevijara, i umoran legnem u sobi franjevačkog samostana u Betlehemu. Sada ću biti sam u sobi, pa ću se bez smetnje naspavati.

1. VII 1966. — Petak, Predragocjena Krv Isusova

Ustao sam u pola šest. Svetu misu sam imao u pola sedam u špilji sv. Jeronima. Tako je to lijep i drag osjećaj, kao da sam došao u posjete svetom Jeronimu, našem dobrom Dalmatincu, koji se tako žarko kajao, lupajući se kamenom u prsa: »Oprosti mi Gospodine, jer sam Dalmatinac.« Sveci su uvijek bili iskreni i familijarni s Bogom ...

Alessandro treba da pođe u Aman. Imao je prije mjesec dana operaciju na prstu. Bila je to neka izraslina, kao neki mali tumor, i sada mora ići na zračenje. Svaki put mora prevaliti preko 100 km do Amana i isto toliko natrag do Betlehema.

Najprije je sam htio otići do podne u Aman, a poslije podne sa mnom do Jakovljeva izvora, gdje je Isus sjedio na zdencu i tražio da mu žena Samaritanka dade vode. Apostoli su tada bili otišli u grad da kupe nešto jela, a Isus je umoran sjedio na zdencu.

No Alessandro nije mogao tako otputovati jer već u 5 sati poslije podne mora biti kod kuće, da bi ispitivao đake iz matematike. Zato je odlučio da pođemo zajedno u Aman, pa da odande krenemo u Samariju do Sikena, gdje je izvor patrijarhe Jakova iz Staroga Zavjeta.

Žurili smo se. U Aman smo stigli u pola jedanaest. Odmah su ga primili na zračenje prsta. Časna sestra bolničarka još se uvijek boji da mu se ta, na oko mala stvar, ne razvije u rak, pa će morati sjeći srednji prst desne ruke. Alessandro se tome smije i veli da valjda neće doći do toga. Još mora doći na tri zračenja.

Vozi me kroz grad Aman i pokazuje iskopine stare Filadelfije; tako se Aman zvao u starini. U samom centru grada su iskopine kazališta iz rimskog doba. Dobro je sačuvan. Alessandro veli da se u Amanu inače nema što drugo znamenito vidjeti. Sve je kuća do kuće, kao neki golubinjak za ljude. I ovdje ima dosta naseljenih izbjeglica iz izraelske države.

Zađemo cestom u Samariju. Ona ima ipak bar nešto zelenila. Nije kao Judejska pustinja, kojom smo išli do podne u Aman. Cijelu uvalu Samarije, koja se zove Jakovljeva uvala (po patrijarhu Jakovu), natapa Jakovljev izvor. Vožnja je mnogo ugodnija, bar za oči, kad ima nešto zeleno, ali je zrak jednako vruć, kao i u Judejskoj pustinji.

Prolazimo novim mostom preko rijeke Jordana. Sada mi je rijeka dobro poznata jer sam se u njoj i okupao.

Već je 2 po podne, a mi imamo prevaliti još 12 km. Alessandro kaže da ćemo se par kilometara dalje odavde zaustaviti. Tamo je kao neka oaza. Ima vode i hlada, pa svi putnici ondje rado otpočinu.

Stigli smo do tog mjesta. Tu je mnogo i drugih automobila. Jedva nađosmo malo mjesta u hladu za kola. Alessandro uzme jelo iz njih pa se popnemo pred jednu arapsku kuću. Valjda je to nešto kao gostionica. Arapin nam pokaže stolice i donese mali stolić pokriven novinama. Sile su nam već bile pri kraju (bar kod mene). Upravo je dobro došlo ono malo bosanske šljivovice koju je Alessandro dobio na dar i čuvao već dvije godine; malo konzerve i svakom po jedna kokta. Arapinov dječačić se veselio kad smo i njemu ostavili dosta jela.

Pošli smo dalje. Nisam ni kazao Alessandru kako se veselim što ću vidjeti bunar na kojem je Isus umoran sjedio.

Prolazeći kroz Siken (Sichen) pokazao mi je grob patrijarha Josipa iz Starog Zavjeta. Nismo išli posve blizu jer je gospodar toga groba musliman, koji ne dopušta prilaz.

Jakovljev bunar je u samostanu, koji sada drže grkoistočni (pravoslavni) monasi. Na ulazu treba pozvoniti na ručno zvonce. Ulaz je dopušten od 8 do 12 i od 2 do 7. Došli smo nešto iza dva pa su nam odmah otvorili. Otvorio je monah s dugom bradom i dugom kosom, koju je otraga povezao. Plava mu je monaška mantija.

Idemo dvorištem punim cvijeća. Obazirem se i gledam gdje je bunar. U dvorištu je započeta gradnja crkve. Započeli su je graditi Rusi, ali je nisu dovršili. Trebalo ju je još samo staviti pod krov. Ta divna građevina od kamena stoji tako i dalje. U njoj su kao dvije plave stražarnice. To su ulazi za Jakovljev zdenac. Silazeći po stepenicama dođosmo do samoga zdenca. Isti je, manje-više, kao što ih i mi imamo mnogo. Naokolo je kamena ograda u visini 60 cm. Ima i uže kojim se izvlači voda. Upitamo monaha smijemo li izvući vodu. Kimnuo je glavom. Bio sam žedan i popio tri čaše vode. Nije baš bila hladna. Bunar je dubok, koliko sam ja prosudio, oko 8 metara. Kupio sam dvije fotografije jer je ovdje slikanje zabranjeno (valjda da monasi lakše prodaju svoje fotografije). Vani nije zabranjeno slikanje, pa sam snimio ulaz do bunara. Bili smo umorni od vožnje pa smo se sjetili kako je tek patrijarh Jakov morao biti umoran kad je došao ovamo sa čitavim svojim stadom, jašući na magaretu. A Spasitelj Isus došao je ovamo pješke i sjeo od umora. On nije tražio plodno polje kao patrijarh Jakov, nego je htio u dušama zasijati sjeme riječi Božje. Neumorno je tražio duše. Ovdje je našao ženu, koja je imala sedam muževa, a rekla mu je da nema nijednoga. S njom je poveo raz-

Jakovljev bunar

govor o vječnom životu. Za taj život nije ništa ni daleko, ni teško, ni nemoguće.

Uspinjemo se prema Jeruzalemu. Neprestano moram upozoravati Alessandra da vozi sporije. Usput smo se zaustavili na mjestu gdje su sveti Josip i blažena Djevica Marija opazili da nema Isusa kad su se vraćali iz Jeruzalema. Tamo je i sada izvor kod kojega se zaustavljaju ljudi da se okrijepe vodom i da napoje stoku.

U Betlehem smo stigli malo iza 4 sata poslije podne. Kako je bilo vruće, uzeo sam hladan tuš i sjeo da bar letimično opišem i taj tako lijep dan, s tako lijepim uspomenama.

Danas smo proveli gotovo cijeli dan na putu. Od 9 ujutro do 4 po podne, u neprestanoj brzoj vožnji; osim svega možda jednog sata mirovanja.

2. VII 1966. — Subota, pohod Blažene Djevice Marije

Opet sam imao u pola sedam svetu misu u špilji svetog Jeronima.

Oko 8 sati pošao sam s Alessandrom u Jeruzalem. Morao sam si pribaviti vizu u turskoj ambasadi. Išlo je lako. Trebao sam platiti oko 37 pjasti (nešto oko pola dolara).

Zbog vize za državu Izrael otišli smo u Apostolsku delegaciju. Oni će mi dati prolaznu vizu za Izrael jer kako sam već napomenuo, nijedan konzulat neće uzeti na sebe da izda vizu putnicima iz Jugoslavije koji bi htjeli otići u Izrael. Tako bi se, naime, zamjerili jordanskoj vladi, koja neće ni da čuje da netko ide u Izrael. Između njih je takvo neprijateljstvo da se onaj tko iz Jordana ili iz koje druge arapske države ode u Izrael više ne može vratiti ni u koju arapsku zemlju.

U Apostolskoj delegaciji sam sve brzo obavio tako da ću, ako Bog da, u ponedjeljak oko pola deset prijeći granicu Mandelburn i ući u Izrael.

Kad sam izlazio iz čekaonice u Apostolskoj delegaciji, opazio sam da je u zgradi, na kraju hodnika, neki oltar. Upitao sam smijem li posjetiti kapelicu. Pođemo onamo. U kapelici s desne strane vidim odmah hrvatski natpis iznad oltara blaženoga Nikole Tavilića. Tekst glasi: »Bl. Nikola Taviliću, moli za hrvatski narod!« Ispod natpisa je krasan kip blaženog Nikole Tavilića. Na oltaru je latinski natpis: »Martyri Jerosolymitano Beato Nicolao Tavilić, Croatae, coelesti patrono Suo Natio Croatarum dedicat 1391—1936.« S desne strane latinskog natpisa uklesan je hrvatski grb, a s lijeve strane natpisa je grb Frankopana. Taj je oltar posvetio 1937. pokojni nadbiskup - kardinal Alojzije Stepinac. (Prijevod natpisa na oltaru: Jeruzalemskom mučeniku blaženom Nikoli Taviliću, Hrvatu, svome nebeskom zaštitniku posvećuje narod hrvatski.)

Kad je Sv. Otac Papa Pavao VI godine 1964. došao u Jeruzalem, posjetio je apostolskog delegata i dugo se molio u ovoj kapeli. Ostalo je klecalo i stolica gdje je Sv. Otac Papa klečao pred Presvetim Sakramentom.

Kapela je krasna. Na glavnom oltaru su kipovi svetog Ćirila i Metoda, u naravnoj veličini. Oko oltara su prozori s izrađenim slikama slavenskih svetaca u mat-staklu.

Alessandro mi je priredio još jedno ugodno iznenađenje. Rekao je svojem prijatelju, talijanskom konzulu, da me u ponedjeljak, kad ide u Izrael, povede sa sobom u svojim kolima. On je pristao i rekao da bi me danas odvezao i u Haifu, lučki grad Izraela, da sam pošao.

Poslije podne razgovarao sam s Alessandrom o svojem daljem putovanju. Dogovarali smo se gdje ćemo se sastati kasnije, kad ja pogledam sva sveta mjesta u Izraelu. Odredili smo da ja pođem avionom iz Jeruzalema do Ankare, glavnog grada Turske, jer se iz Izraela ne mogu vratiti ni u koju arapsku državu, a on bi trebao da u međuvremenu prijeđe kolima cijeli Jordan i Siriju i jedan dio Turske, do Ankare. Ondje bismo se sastali druge nedjelje, pa bismo daljnje putovanje nastavili njegovim automobilom, sve do Dervente. To je naš program, a dragi Bog neka nam pomogne da to tako bude, pa da sve sretno ostvarimo i da se opet vratimo svaki svojoj kući.

Alessandro je opet oko 4 sata poslije podne otišao u Aman, na zračenje prsta. Već mu je to dojadilo. Kako i neće! Petnaestak puta morao je poći ovamo i svaki puta prevaliti preko 200 km tamo i natrag, kroz Sirijsku pustinju, da bi nekoliko minuta zračio prst. Jedno zračenje će obaviti danas, a jedno sutra ujutro. Sutra je nedjelja, ali ću ga ja zamijeniti ovdje u Betlehemu i imati sv. misu mjesto njega. Tako mu ostaje još jedno zračenje, koje će obaviti usput, kada pođe iz Betlehema kući. To će, ako Bog da, biti u ponedjeljak 4. VII. On će se sutra vratiti iz Amana, valjda već do podne; pa ćemo poslije podne spremiti stvari za daleki

put. Ja ću u Izrael ponijeti samo najnužnije, a ostalo će on staviti u svoja kola. On bi toliko volio da odmah pođemo zajedno, ali onda ja ne bih vidio sveta mjesta koja se nalaze u Izraelu. A kad odem onamo, ne možemo se sastati prije Ankare. Sutra će biti više dan odmora i priprave za drugi dio putovanja.

Podvečer sam se uspeo na kućnu terasu u Betlehemu. Terasa je iznad cijelog samostana. Divan je pogled na grad. Bilo je oko 7 sati naveče. Već je sunce zašlo. Uto se oglasi i mujezin. Džamija je udaljena od bazilike Porođenja oko 50 metara. Jaki zvučnici prodorno raznose mujezinov glas. Kad sam se prvog jutra probudio u Betlehemu, oko 4 sata, nisam znao odakle tako strašno i prodorno pjevanje. Sada vidim da su to zvučnici s minareta obližnje džamije. Kad je mujezin svršio, javila su se zvona na bazilici. Imaju divnu harmoniju. Na trgu, ispred bazilike, upalili su na jednom visokom stupu veliku zvijezdu, u promjeru od 70 cm. Osvijetljena zvijezda je znak porođenja Spasitelja Isusa Krista.

Iza bazilike već sja pun mjesec i svojom mirnoćom daje spokojstvo čitavom tom kraju.

Kroz cijeli se dan u Betlehemu najviše čuju sirene automobila, koji kroz te uske ulice neprestano trube. Ovdje, kao i u Jeruzalemu, treba da čovjek bude dobar vozač da bi mogao proći kroz uske ulice. Ovdašnji šoferi to čine tako spretno kao da drukčije ne bi moglo biti.

Na terasi sam molio krunicu i gledao kako se pomalo pale svjetla. Najprije po ulicama, a onda i po kućama. Sav je Betlehem odjedanput izgledao kao da će sada biti Božić . . .

Sišao sam s terase. Htio sam ući u baziliku, ali je već bila zatvorena, pa sam malo prošetao gradom. Sve vrvi od djece. Stariji prebrojavaju u radnjama novac od dnevnog prometa. U njima ima svega, kao i u Jeruzalemu. Ulice su uske i zamazane. Naiđem na lijepu crkvu. Pred njom na velikoj ploči piše na engleskom i arapskom da je sirsko-istočna crkva. Idem dalje. Na kojih 30 metara opet crkva, i opet velika ploča s oznakom da se radi o evangeličkoj crkvi Porođenja Isusova. Idem još jedan komad ulicom, a onda se vraćam.

Superior me obavijestio da ću sutra imati sv. misu u špilji Porođenja Isusova u 7 sati.

3. VII 1966. — Nedjelja

Nisam mogao imati svetu misu u špilji Porođenja Isusova u određeno vrijeme. Grkoistočnjaci su imali liturgiju pa sam čekao do pola osam. Bila je prisutna grupa Talijana, koji su lijepo latinski odgovarali i zajedno molili. I ovdje u Betlehemu, kao i u Jeruzalemu, nije još došlo do nekog zbližavanja između grkoistočnjaka i katolika. Zato je šteta da oni imaju na Kalvariji oltar baš ondje gdje je bio usađen Spasiteljev križ, a mi tamo uopće nemamo mise. I ovdje u Betlehemu imaju grkoistočnjaci oltar na mjestu samog Porođenja Spasitelja, a mi ne govorimo mise tamo, nego u neposrednoj blizini, gdje je Isus bio položen u jaslice. Sada, u poslijekoncilsko vrijeme, trebalo bi urediti da mi služimo misu, a grkoistočnjaci liturgiju na istim svetim mjestima.

Do podne sam se nekoliko puta navraćao u franjevačku crkvu svete Katarine. To je župska crkva za cijeli Betlehem. Lijepa je i prostrana i ima dosta klupa za vjernike. I opet se divim velikom kipu sv. Jurja, mu-

čenika, koji jaši na konju. Sve je u prirodnoj veličini. Kao da gledaš naravnog jakog konja i sv. Jurja na njemu. Kip je utvrđen u zidu crkve, u visini od 3 metra.

Hodočasnici se najviše zadržavaju kod Djeteta Isusa, s lijeve strane glavnog oltara, i kod onoga Malog Isusa u sakristiji. Kao da gledaš živo dijete, gdje se ljupko smije. Kao da sa smiješkom rješava sve probleme svijeta. Čini ti se da bi u svijetu sve bilo lako kad bi ljudi htjeli primiti Njegovu ljubav i dobrotu i u sebi je ostvariti.

Kasnije sam napisao nekoliko razglednica i poslao pozdrave iz Betlehema, jer sutra ostavljam to mjesto možda zauvijek. Bit će mi žao. To je tako lijep grad, a pogotovo po svom mesijsko-historijskom značenju.

Poslije podne pošao sam s Alessandrom u Jeruzalem. On je imao u tom gradu svoga posla, a ja sam ponio ono što sam kupio za uspomenu

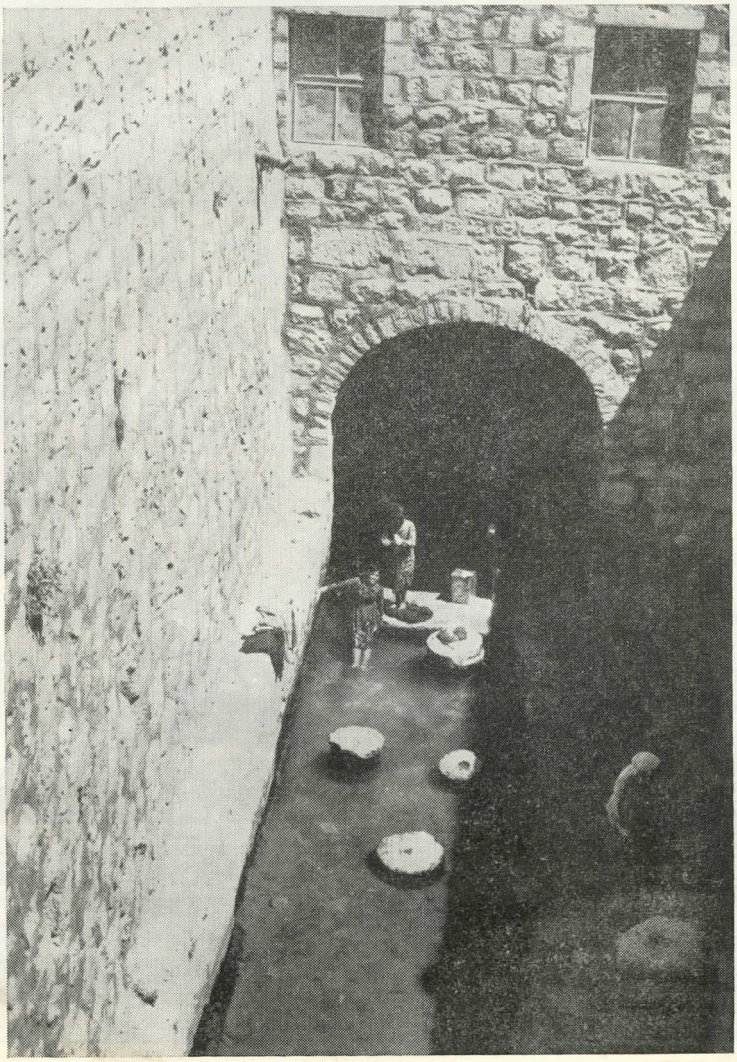

Ribnjak Siloe

da položim na sveta mjesta u Jeruzalemu i da zamolim da mi ih blagoslove. Prije negoli ću poći s Alessandrom u Jeruzalem, otišao sam u špilju Porođenja Isusova i stavio sve kupljene uspomene na mjesto Isusova porođenja i u jaslice. Onda sam otišao u sakristiju u Betlehemu gdje mi je to blagoslovio jedan franjevac Španjolac, otac Francisko. Dao mi je i potvrdu o obavljenom blagoslovu, gdje su označeni potpuni oprosti pridržani uz blagoslov. Zatim smo pošli u Jeruzalem.

U Jeruzalemu smo najprije pogledali ribnjak Siloe. Izvor vode izlazi ispod same stijene jeruzalemske, Kad su Židove opsjedali neprijatelji, iskopali su duboko u zemlju do tog izvora i grabili sebi vodu. Ribnjak Siloe je sada kojih 5 metara dugačak i 3 metra širok. Dalje su

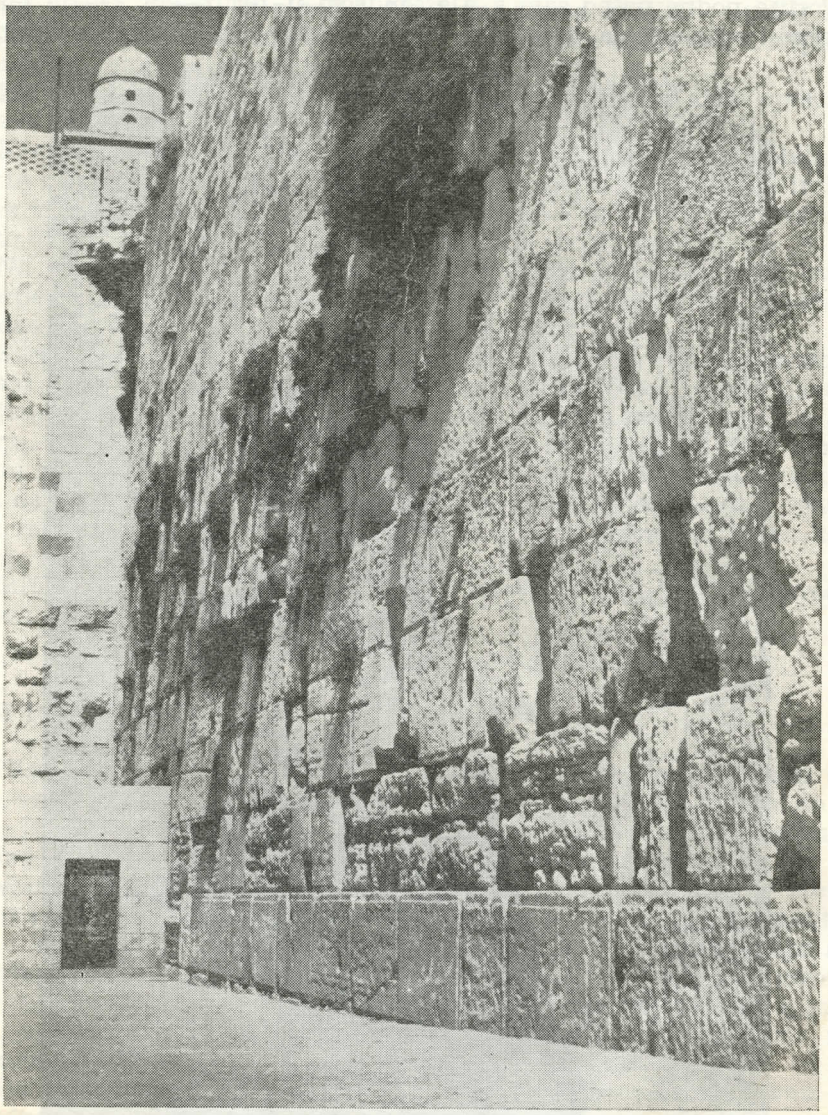

Zid gdje su židovi dolazili plakati

bašče i voćnjaci. U blizini je i Salamonov vrt. Sada ima u njemu mnoštvo stabala smokava.

Idemo ispod starog židovskog groblja, ispod Absalomonove grobnice, i nastavljamo put do zida židovskog plača (Il mur del pianto). To je stari židovski zid, kamo su Židovi dolazili svake subote i plakali naslonjeni na taj zid, pošto im je bio srušen divan židovski hram. Mala djevojčica Arapkinja se naslonila na zid da nam pokaže kako su to Židovi radili. Kad smo se vraćali od zida plača, okupilo se oko nas dosta djece. Svi viču doslovno: bakšiš. Naučili su da im se nešto dade.

Prošlo je već 6 sati poslije podne kad sam mogao otići u baziliku Božjeg Groba u Jeruzalemu. U Božjem Grobu nije bilo nikoga, pa sam otišao unutra i stavio nabavljene uspomene na sam Grob. Zatim sam otišao u sakristiju i dao ih blagosloviti. Otišao sam i na Kalvariju i stavio ih tamo gdje je Isus bio raspet. Tom zgodom zavukao sam i ruku u onaj kamen gdje je bio uspravljen Isusov križ. (Nalazi se na dnu grkoistočnog oltara.) Tako sam učinio sve da nam te male, ali drage uspomene iz Svete Zemlje budu što više na poticaj u našem duhovnom životu i da nas dovedu u vječna sveta mjesta.

Žurio sam se da do pola osam stignem na gradska vrata što vode u Damask (La porta del Damasco), jer je Alessandro rekao, da ćemo se tamo sastati. Tako je i bilo. Došli smo kući u Betlehem u 8 sati. Ležeći u krevetu, još uvijek mislim kako ću sutra proći na granici, kod prelaza u izraelsku državu.

NAŠI LJUDI U SVETOJ ZEMLJI

4. VII 1966. — Ponedjeljak

Sinoć sam se s Alessandrom dogovorio da pođemo u 8 ujutro iz Betlehema u Jeruzalem. Trebalo je najprije u jordanskom uredu potvrditi izlaz iz Jordana i dobiti od Nuncijature provizornu vizu.

Sve smo lijepo svršili i u pola jedanaest htjeli poći do talijanskog konzula da s njim pođem u Izrael. Kad dođosmo do automobila — prazna guma. Sreća da je tu odmah bila i automehaničarska radionica. Tako je za pola sata opet bilo sve u redu. Alessandro je telefonirao konzulu da ćemo zbog te male nezgode doći nešto kasnije.

Konzul nas je čekao. On sam vozi svoj Fiat - 1300. Malo ga sačekam i pođemo. Pozdravio sam se s Alessandrom i rekao mu neka me ne ostavi negdje na po puta.

Došli smo na jordansku granicu. Službenici ništa ne govore, i odviše su ozbiljni. Njima je krivo ako netko ide u Izrael, jer za njih ta zemlja ne postoji. Kad moraju nešto napisati o njoj, stavljaju uvijek Izrael pod navodnike. Službenik nešto upiše u knjigu, nešto precrta i vrati mi putnu ispravu.

Pođemo dalje nekih 50 metara. Na izraelskoj smo granici. Izađem opet i uputim se prema uredu. Kako mi prije rekoše, pokazao sam samo provizornu vizu iz Nuncijature. Nisam htio pokazati putne isprave; jer sam prije bio upozoren, da se ne prevarim, pa da to učinim. Ali dvojica židovskih službenika upitaju: »Gdje ti je pasoš? Ti moraš imati putnu ispravu, jer dolaziš iz Jugoslavije, a ne samo iz Jordana.« Ja stojim pred njima kao ukamenjen. Ne znam što da radim. Natrag ne mogu, a naprijed mi ne dopuštaju. Službenici počnu na mene sve više vikati i zahtijevati da ih dadnem pasoš; već ne znam što ću i odlučim se da izvadim pasoš pa što god bilo. Bio sam spreman da me i zatvore. Pokazao sam im pasoš i rekao zašto sam zatražio provizornu vizu u Nuncijaturi: jer nijedan konzulat nije htio zastupati Jugoslaviju u izdavanju vize. Počelo je telefoniranje i traženje informacija. Najzad im netko pametan reče neka me puste, jer drukčije nisam mogao doći do izraelske granice. Službenik se malo udobrovoljio, ispuni mi vizu za Izrael i prilijepi je na pasoš. Upozorio me da tu vizu pokažem pri izlazu iz Izraela. Nisu puno ispitivali nosim li što sa sobom.

Talijanski konzul me odveo do franjevačke kuće Terra Santa — Sveta Zemlja. To je ogromna kuća, koja je prije bila Kolegij za djecu, a sada je iznajmljena za izraelske svećenike.

Ovdje tri franjevca obavljaju župničke i druge poslove. Dva su odsutna, a treći nema volje za hodočasnike. Prvi put sam se osjetio u tuđem domu...

Odem na Agenciju po avionsku kartu za Ankaru. Sve je već zauzeto, u ovoj i u slijedećoj sedmici. Što ću sada? S Alessandrom sam se dogovorio da se sastanemo u Ankari, a sada... Srećom upitam, ima li avionska karta za Istambul. »Ima jedna za nedjelju«, odgovori mi službenica. Bio sam prisiljen uzeti bar to što ima. Tumači mi da je karta za nedjelju 10. VII iz Lyde (60 km od Jeruzalema) u 7 ujutro. Avion stiže u Istambul u 9.30. Dva i pol sata vožnje.

Sada je samo problem kako ću se s Alessandrom dogovoriti, da se ne ćemo sastati u subotu u Ankari, nego u nedjelju u Istambulu. I opet sreća da se talijanski konzul zadržao taj dan u izraelskom dijelu Jeruzalema do 6 sati po podne, pa sam po njemu mogao poslati obavijest Alessandru, neka dođe na aerodrom u Istambulu u nedjelju u 9,30, i neka mi sutra javi ovamo adresu gdje ćemo se moći sastati u Istambulu ako on ne stigne na vrijeme, ili ako bude možda spriječen zbog dugog putovanja.

Razmišljam što da učinim i kako da napravim program za posjet svetim mjestima u izraelskoj državi. Časne sestre mi rekoše da je najbolje da odmah sutra odem na Tiberijadsko jezero pa da odande, koliko stignem do nedjelje, razgledam ostala sveta mjesta. Za grad Tiberijadu ima direktna i jeftina autobusna veza iz Jeruzalema; a da idem odmah u Nazaret, trebalo bi mi dva puta presjedati. Nazaret je blizu Tiberijade, pa ću, ako Bog da, odande već nekako stići i u Nazaret.

Tako uzmem autobus broj 15 i pođem po kartu za Tiberijadu. Dobio sam je. Polazim u 7 ujutro. Treba da budem na stanici četvrt sata prije.

Po podne sam još pogledao dvoranu Zadnje večere, koja se nalazi ovdje u izraelskom dijelu Jeruzalema. Nalazi se tik uz granicu jordansku i izraelsku. To je na voltu građena prostorija; kao naše veće starinske sakristije. Dvorana je sada potpuno napuštena. Nema ni kakav natpis, niti putokaz do nje. Kao da nije vrijedna spomena, a nama je to tako drago mjesto! Iz te dvorane Posljednje večere širi se po čitavom svijetu euharistijska snaga i moć našega Spasitelja Isusa Krista. Zadnja večera dala nam je žive oltare, sa živim Isusom Kristom.

Malo dalje od dvorane Posljednje večere nalazi se crkva nazvana Crkva Smrti Gospine. To je benediktinska crkva. Izvana je sva prošarana mecima. Na zvoniku su vreće pijeska, za zaštitu od metaka. Ulazim unutra. Crkva je sva u mozaicima, ali u njoj nema Presvetog Sakramenta. Treba sići po stepenicama — tamo je ispod druga crkva, a u sredini velik Gospin kip. Kao da ona leži na odru. Dvije su svijeće zapaljene sa strane. Taj prizor čini na čovjeka dubok dojam. Na tom je mjestu ona umrla, a pokopana je bila u grobu, blizu Maslinske gore (kao što smo prije vidjeli). Ovdje u ovoj donjoj crkvi je na glavnom oltaru Presveti Sakramenat. Gornja krasna crkva služi benediktincima kao kor, u kojem mole zajednički svoj svećenički Časoslov.

Ovdje klečim i molim se za cijelu našu župu da nitko ne umre bez svetih sakramenata. Naša Gospa je blaženo u Gospodinu usnula pa neka izmoli svim ljudima da umru u prijateljstvu s Bogom.

Vratim se u gornju crkvu. Benediktinci se skupljaju da mole vespere — večernju (dio Brevijara). Ima sedam svećenika i šestoro braće laika.

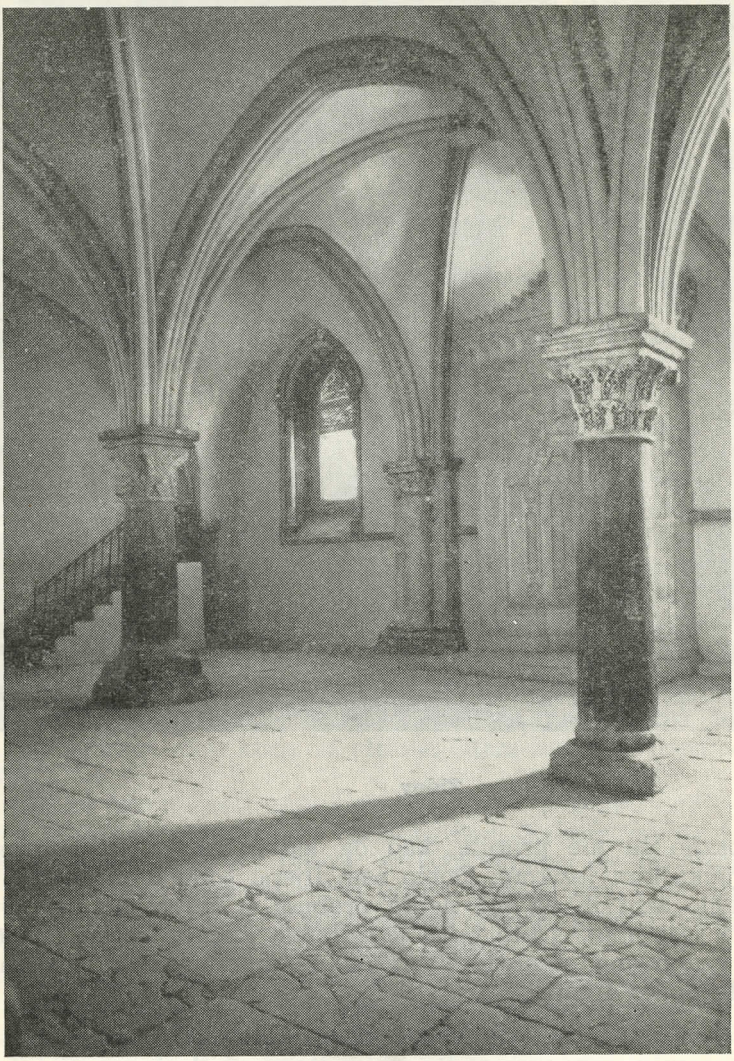

Dvorana Zadnje Večere

Izađem iz crkve. U neposrednoj blizini je grob Davidov. O tome govore veliki natpisi i strelice. Na Davidov grob dolaze Židovi sa svih strana. Ima svakakvih brada, a i kose dugačke, koju spuštaju u pletenicama niz lice. Kasnije sam vidio po gradu i mladiće obučene u crno odijelo, s uvojcima niz obraze. Valjda je to rabinska škola. Jednom takvom mladiću skinuo je vjetar njegov šešir, širok i velik, sličan onima što ih nose svećenici u Italiji. Na glavi mu je ostala još crna kapica, koju nose ispod šešira.

Nekako sam danas pomalo nezadovoljan. Raspitao sam se za njemačke časne sestre i otišao k njima s autobusom broj 4. One drže ovdje u izraelskom dijelu Jeruzalema hospicij (hotel) za svećenike i hodočasnike.

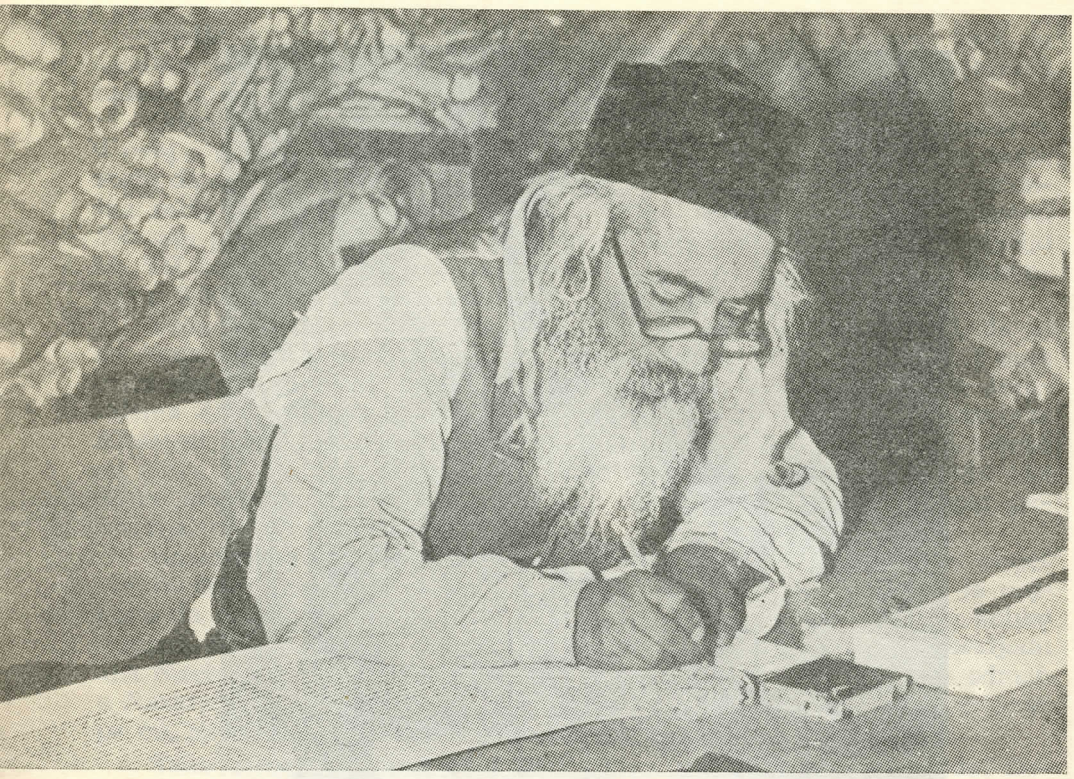

Židov

Ljubazno su me primile, kao da jedva čekaju da im netko progovori njemačkim jezikom. Dobio sam lijepu sobu u prizemlju.

Zamolio sam ih da me netko probudi u četvrt do pet ujutro, jer ću u pola šest imati svetu misu u njihovoj kućnoj kapeli. Iza 6 sati ću poći na autobusnu stanicu. Vozit ću se autobusom iz Jeruzalema do Tiberijade preko 4 sata.

5. VII 1966. — Utorak

Ustao sam u pola pet. Misu sam imao u sestarskoj kapeli. Već su sve časne sestre bile u crkvi i molile svoj Časoslov.

Otišao sam autobusom broj 6 na autobusni kolodvor. Tamo su već neki putnici čekali. Vidim dvije časne sestre i pitam ih da li taj autobus pred kojim čekaju ide u Tiberijadu. Obje su Francuskinje. Kažu mi da i one idu onamo. Pet minuta prije sedam pustio nas je šofer da uđemo. Bez guranja sjeo je svatko kako je došao. Bio sam u prvoj trećini autobusa. Šofer je krenuo točno na otkucaj znaka.

Čim smo krenuli iz autobusne stanice, odmah smo izašli iz Jeruzalema; jer je sama stanica na kraju grada. Zanima me kakva će biti priroda u izraelskoj državi, koja je zaposjela nekadašnju Galileju. Iznenadio sam se kad nas je neprestano pratilo zelenilo. Opaža se da su Židovi

upravo nastojali da gdje god se može odgoje ili kakav šumarak, ili voćku, ili povrće. Na nekim se mjestima vide grupe kuća s krovom. Zaključio sam da su to novosagrađene kuće, od Židova pridošlica ili izbjeglica s jordanske strane. Naišli smo i na jednu tvornicu. Bit će valjda tvornica cementa.

Pred sobom nailazimo na dosta kamiona, natovarenih sladornom repom. Sigurno voze u tvornicu, tu negdje blizu. Nailazimo na čitave predjele suncokreta, pa na prostrane ravnice, gdje je već požežena pšenica. Čini se da ovdje sve rade strojevi jer se po polju vidi prešana slama.

Ima dosta vinograda, maslina, narandži i limuna. Ponekad se dobije dojam kao da prolazimo našim ubavim Hrvatskim zagorjem. Svuda se u polju vide štrcaljke za navodnjavanje polja; i ovdje, osim problema da se očisti teren od kamena, postoji i veći problem: da se dovede voda za navodnjavanje. Ni tu nema kiše od trećeg do jedanaestog mjeseca.

Autobus je pun. Prilično je vruće. Svi uglavnom šute. Negdje na po puta ušli su novi putnici. Jedni su našli mjesta otraga u autobusu, drugi stoje naprijed. Ušle su i tri žene s malom djecom. Djeca se neprestano dozivaju i raznose jedni drugima oguljene krastavce i jedu.

Došli smo do raskršća, gdje strelica pokazuje na jednoj strani put prema gradu Tiberijadi, a na drugoj strani put prema Nazaretu. Mi se spuštamo prema Tiberijadi. Već se vidi plavo Tiberijadsko jezero. Kako mi je bilo drago kad sam ga ugledao! Ta baš na tome jezeru je Spasitelj Isus najčešće propovijedao. Tu je pozvao apostole da ostave svoje mreže i da odsada budu apostoli, koji će privoditi ljude Bogu. Tu u Galileji, na Tiberijadskom jezeru, pokazao im se i poslije uskrsnuća.

Kružimo nekom uskom ulicom. Vidim da pred nama ima dosta autobusa. Na jednom zidu kuće, sa strane, čitam natpis: Tiberijades Exit. Dakle izlaz.

Požurim za časnim sestrama i upitam ih da li znadu gdje je ovdje Casa Nova (hotel za svećenike i hodočasnike). Rekoše mi da i one idu tamo. Idemo pješke sve do jezera. U sebi mislim da ih nisam dobro razumio pa ih nanovo upitam. »Evo kuće«, pokaže sestra na ulaz. Iznad ulaza je pisalo Terra Santa, a ispod pisma ucrtan je križ Svete Zemlje (veliki križ, a u četiri polja četiri mala križa).

Pozvonimo na vrata. Dođe čovjek u civilu. Upitam ga mogu li ovdje odsjesti. Za stanovanje da; a za jelo treba telefonirati časnim sestrama franjevkama. Uđoše i dvije francuske sestre. Htjele bi prisustvovati svetoj misi. Pitaju me da li ću imati misu: ali ja sam rano ujutro misio u Jeruzalemu. Upitam ih da li se žele bar pričestiti. Bile su mi prezahvalne kad sam odmah otišao u sakristiju, našao neku reverendu, kotu i štolu i otišao da ih pričestim. Iza svete pričesti dugo su se molile. One će naći svoju prijateljicu i u brodiću obaći cijelo Tiberijadsko jezero.

Upitao sam čovjeka koji mi je otvorio gdje je fra Jozafat. On je, naime, superior ovoga samostana, a rodom je iz Slovenije. Kaže mi da je preko Italije i Austrije otišao u Jugoslaviju. Upitao sam i za fra Jeronima Brizića, našega hrvatskog benediktinca. Reče mi da je on u Tabgi (Tabgha). Tamo je benediktinski samostan. Pošli smo odmah da ga telefonski nazovemo, ali ga nismo mogli dobiti. Ponovno sam telefonirao oko pola jedan. Javio se! Pozdravio sam ga na hrvatskom. Obećao mi je da će doći k meni danas poslije podne, oko 5 sati.

U 1 sat treba da budem kod časnih sestara franjevki, talijanske provincije. Njihov je samostan udaljen kojih 10 minuta.

Onamo sam pošao umoran, iznemogao i ožednio. Do časnih sestara se valja popeti uz šezdeset stepenica. Sestrama je drago kad mogu razgovarati talijanski. Opažam da u kući imaju dosta svojih starica, koje, valjda, žive od usluga hodočasnicima.

Tiberijada i Tiberijadsko jezero

Poslije podne sam legao i onako umoran zaspao. Probudio sam se sav u znoju. Ovdje je vrućina, možda još veća nego u Damasku. Čekao sam fra Đirolama (Jeronima).

Došao je oko pola šest. Sjeli smo uz obalu Tiberijadskog (Genezaretskog) jezera. Fra Đirolamo ima 45 godina. Rodom je s otoka Brača. Veseljak, snalažljiv i nadasve radin. Vozi kućni automobil. Već prije sam čuo da je mnogo zauzet poslom, a to mi i sam kaže. Sad je u punom jeku prešanje grožđa i spremanje vina pa mora svuda biti prisutan. Kod njih je već davno prošla berba. Već prije dva mjeseca su imali grožđa. Ipak mi je obećao da će doći sutra oko 3 sata i odvesti me autom u Kafarnaum i okolicu. Rekao mi je da posjet Nazaretu ostavim za drugi put. Može biti da će se i on nekako izvući od posla pa će me i tamo odvesti. Ako ne, poći ću sam autobusom.

6. VII 1966. — Srijeda

Ustao sam u pola šest. I opet sam se probudio sav u znoju. Gotovo je jednako vruće i po danu i po noći. I ovdje je redovito temperatura

iznad 40 stupnjeva, u hladu. Čim sam ustao, uzeo sam torbu i kupaći pribor i otišao na jezero. Upravo su ribari vadili ribe iz svojih čamaca. Bilo ih je i od 60 cm. Sve su bijele i krupne. Ima i manjih vrsta, pa i sitnih riba. Svaki ribar vadi po nekoliko sanduka. Drugi opet sastavljaju svoje mreže. Gotovo kao u vrijeme Isusovo...

Odem malo dalje od njih, brzo se svučem i zaplivam. Voda je divna! Kupam se i plivam u Tiberijadskom jezeru!

Svetu sam misu imao u franjevačkoj crkvi, na mjestu gdje je Isus postavio sv. Petra da upravlja Njegovom lađom — Crkvom Kristovom. U sakristiji sam se upisao u spomen-knjigu. Ima imena svećenika iz svih krajeva svijeta, ali iz naših krajeva ne mogu naći nikoga. Obašao sam i prostor oko samostana i oko kuće Casa Nova. Začudilo me da je ovdje, oko samostana, sve porušeno; kao da smo još uvijek nakon rata. Upitao sam zašto to nisu očistili i nanovo zazidali kuće. Kažu mi da to nije ostatak rata, nego da je neka američka firma kupila veći kompleks zemljišta uz more i da su dinamitom srušili dosadašnje kuće. Prijašnjim stanovnicima su povoljno isplatili za njihove stare kuće. Američka firma je uzela taj prostor uz obalu za četiri miliona dolara.

Do podne sam uglavnom proveo u kupanju i sunčanju na Tiberijadskom jezeru. Sada vidim da je bolje kazati Tiberijadsko jezero, po gradu Tiberijadi, ili Genezaretsko jezero po dolini Genezaret negoli reći Galilejsko more, po pokrajini Galileji. More je obično slano, a ovo je slatka voda, kao u svakom jezeru. U Tiberijadsko jezero utječe rijeka Jordan s jedne strane, a istječe s druge strane jezera. Kako čujem, to jezero, koje Židovi zovu Jam-Kinneret, dugo je 21 km, a široko najviše 11 km. Dubina mu je do 45 metara; a nalazi se 212 metara pod morskom ravninom.

Poslije podne sam čekao fra Đirolama Brizića. Rekao je doći oko 3 po podne. Već je bilo 4, ali ga nema. Ponovno mu telefoniram. Veli da će stići za 15 minuta. Čekam ga. Došao je oko 5 sati.

Pošli smo zajedno u njihovu »Karavanu«. Usput mi je pokazao gdje je nekoć bila Magdala; odatle je bila Marija Magdalena. Sada nema tomu mjestu ni traga. Ipak se točno zna gdje je to bilo. Putem je pričao zašto je zakasnio. Veli da je došao u Tiberijadu, zaustavio auto i požurio se da u mesnici nabavi nešto mesa za njihov samostan. U brzini i žurbi nije zakočio kola pa su ona sama počela silaziti niz ulicu. Niže dolje bio je drugi auto i čovjek ispod njega, koji ga je nešto popravljao. Malo da se desio i težak slučaj, čovjek je jedva uspio prije pobjeći. Njegov je auto udario u onaj drugi i razbio svjetla na jednome i drugome. Milicija je odmah napravila zapisnik i da nije tako poznat, ne bi bio možda nikako ni došao. Bilo mi je žao što se to desilo gotovo samo zbog mene. Fra Đirolamo je toliko duhovan i tako umrtven da ga ovo nije previše zbunilo.

Došli smo na Brdo Blaženstva, gdje je Isus izrekao osam blaženstava. To je duhovni program za sve one vjerne duše, koje žele postići vječno blaženstvo. Na tom mjestu imaju talijanske časne sestre lijepu modernu crkvu. U kupoli crkve su na prozorima ispisana blaženstva. Kupola sja u zlatnom mozaiku.

U blizini crkve drže časne sestre kuću za hodočasnike. Sada nema nikoga. Ovdje su, na izraelskoj strani, uopće slabo zapaženi hodočasnici i turisti. Svuda, pa i u Tiberijadi, svi su hoteli gotovo prazni. Nema ni deseti dio zaposjednutih stolova. Časna sestra nam je dala ključ od crkve, i na kraju smo joj lijepo zahvalili.

Idemo dalje u Kafarnaum. Prije sam uvijek mislio, da taj gradić i sada postoji. U nj je Isus tako rado dolazio te su govorili da je Njegov grad. Danas postoje od Kafarnauma samo iskopine. Najljepši su ostaci stare židovske sinagoge, u koju je i Isus zalazio, i ostaci grčke bazilike, koja je bila sagrađena na temelju kuće svetoga Petra. Vidjeli smo i ručni žrvanj za mljevenje brašna i spravu za prešanje maslina, kao što se upotrebljavalo u Isusovo vrijeme. Uz te starine postoji danas samo franjevačka kuća — Terra Santa. Tu su dva franjevca kao čuvari svetih mjesta. Kad smo mi došli, obojica su pecali ribu na obali Tiberijadskog jezera. Snimio sam nekoliko fotografija, popili smo limunadu i pošli dalje u Tabgu (Tabgha).

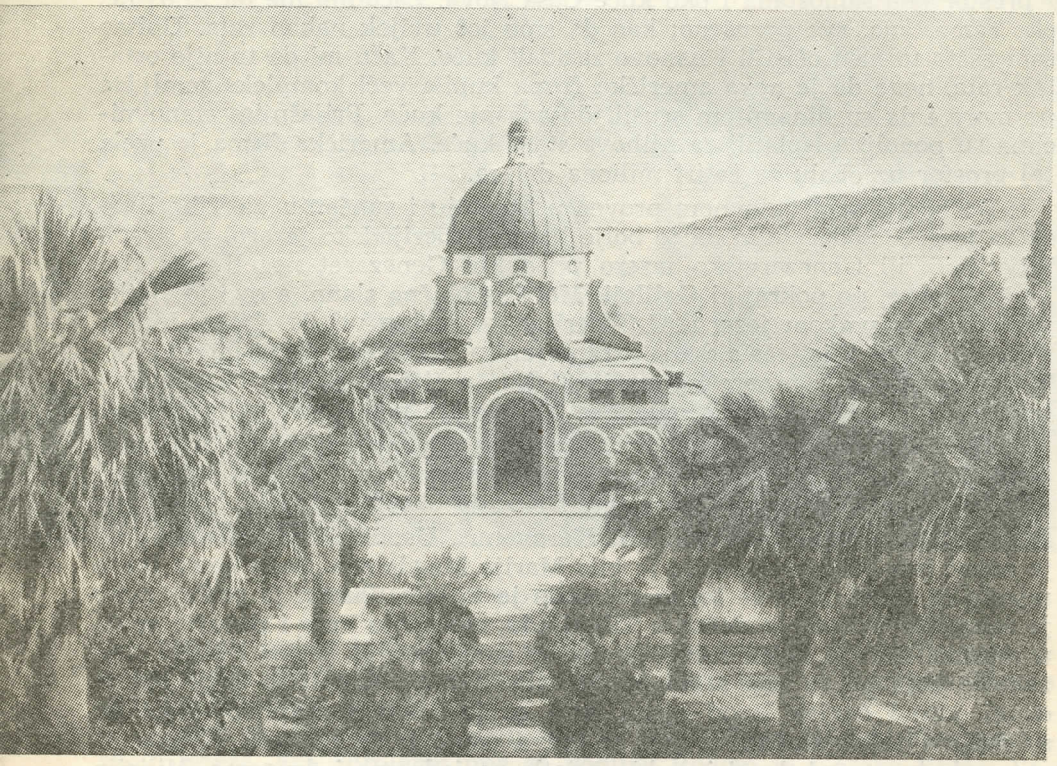

Crkva na Brdu Blaženstva

U Tabgi su benediktinci i naš dobri fra Đirolamo (Jeronim) Brizić.

Najprije fotografiram crkvu i stepenice sa strane crkve, po kojima je sišao Papa Pavao VI i rukom se dotaknuo Tiberijadskog jezera. Unutra u crkvi ima pred oltarom čitava jedna stijena od kamena. Taj je kamen poljubio Sveti Otac Papa kad je došao u tu crkvu. Ona je na mjestu gdje se Isus ukazao apostolima poslije uskrsnuća. U crkvi gledamo fotografiju, kako Sveti Otac Papa Pavao VI ljubi Svetu Zemlju — baš taj kamen — stijenu, pred kojom sada stojimo. Pristupio sam i ja i pobožno je poljubio uz kratku molitvu, da Ga i mi ugledamo u Njegovoj uskrsnoj slavi.

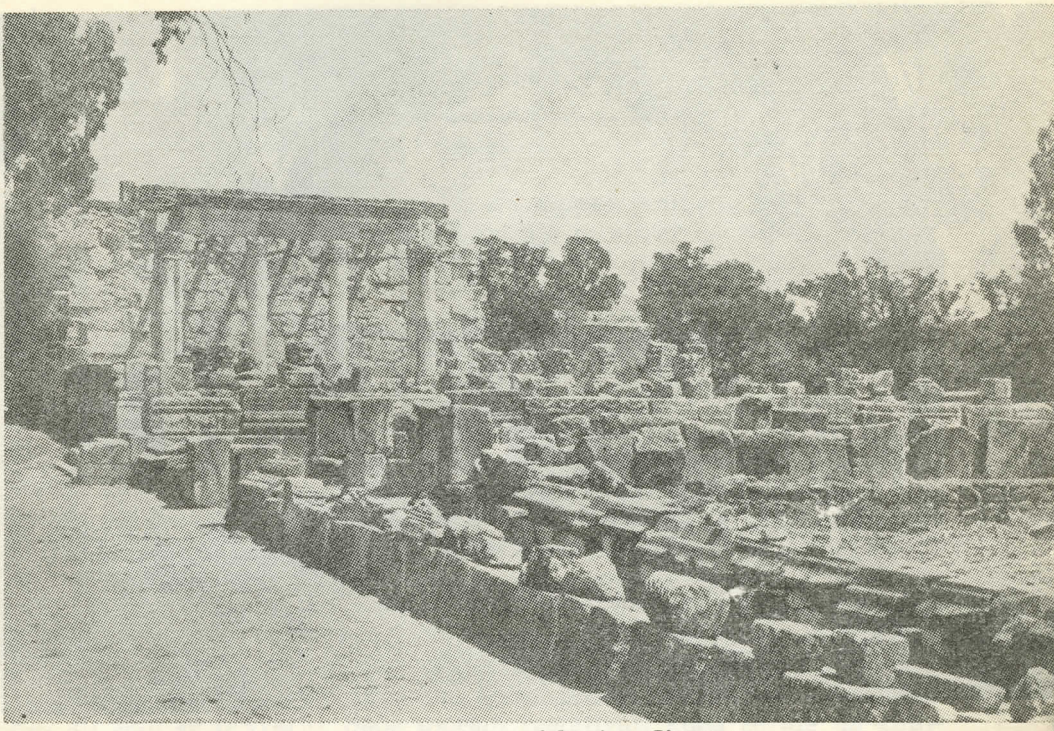

Kafarnaum — iskopine Sinagoge

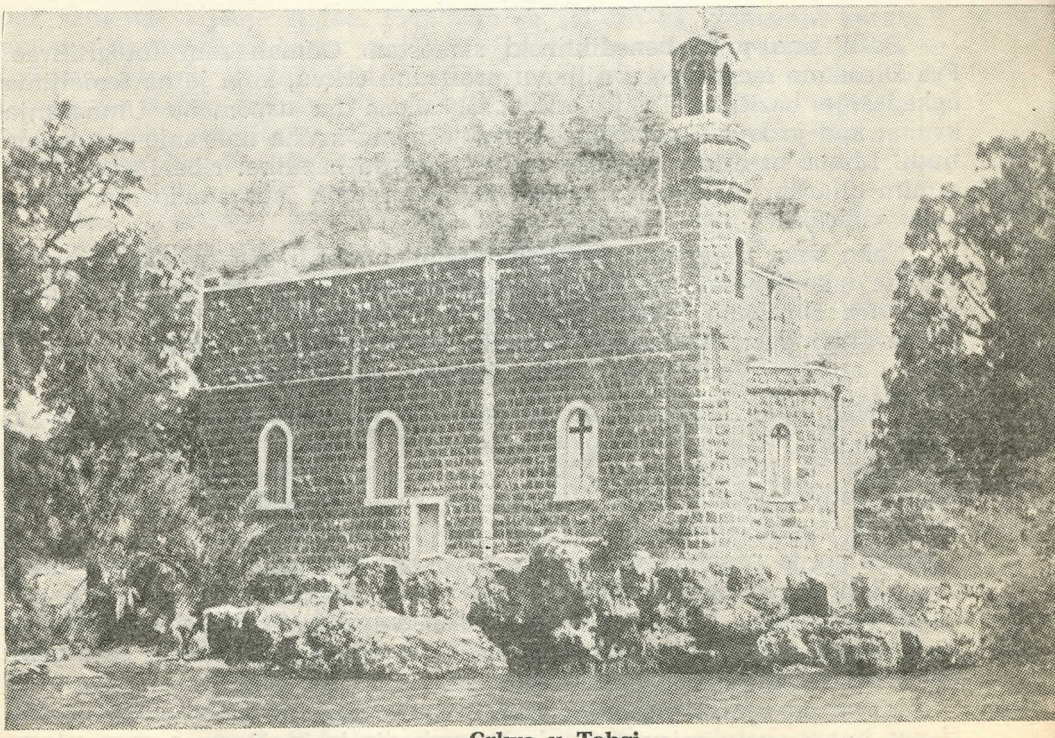

Crkva u Tabgi

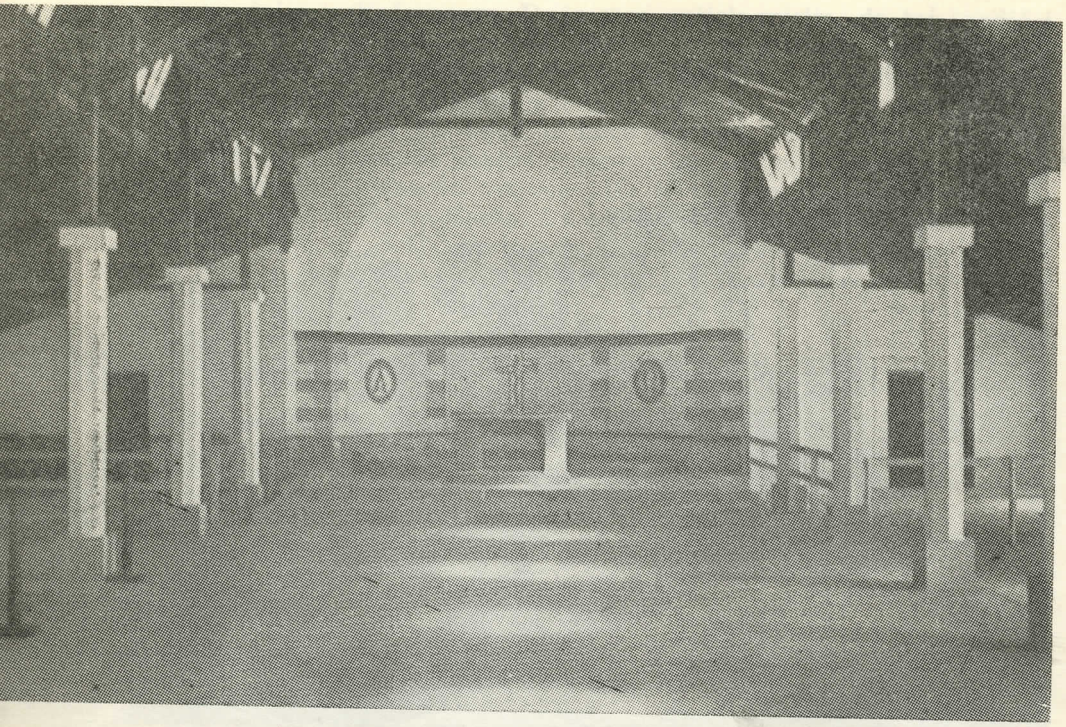

Crkva na mjestu umnažanja kruha — iznutra

Pošli smo pred benediktinski samostan. Odmah sam fotografirao. Fra Đirolamo me odveo u njihovu prostranu crkvu, koja je na temeljima nekadašnje bazilike. Ta je crkva sagrađena na uspomenu Umnažanja kruha: kad je Isus s pet ribica i dva ječmena kruha nahranio pet tisuća ljudi. Lijepi su ostaci mozaika od nekadašnje bazilike: ribe i kruh. Pod samim oltarom je kamen, na koji je, po predaji, Isus stavio dva kruha i pet ribica.

Tako smo, u prilično kratkom vremenu obišli sva ta sveta mjesta. Bilo je lako jer smo se vozili automobilom i jer je bio sa mnom tako dobri fra Đirolamo. Vratio me kući u Tiberijadu oko 7 sati. Poklonio mi je lijep dar: dvadesetak snimaka za dijapozitiv, nekoliko mapa — slike i knjigu »Vodič kroz Svetu Zemlju« na talijanskom jeziku.

Nisam imao hrabrosti da ga zamolim da sutra pođe sa mnom u Nazaret. No on ima dobro oko pa je vidio da sam u neprilici. Uputio me kako ću otići na brdo Tabor i u Nazaret, rekao mi je kako ću u daljini vidjeti gradić Naim, uputio me kako da otiđem u Haifu, pa iz Haife na Stella Maris (tako se zove Karmelsko brdo).

Mislim ja u sebi: sve je lako za onoga tko zna i tko je već tamo bio, ali prvi put sve to obići za jedan dan, neće biti baš lako. Za put mi je dao prilično lijepu svotu funti. Veli da neću sve ni potrošiti. Možda će još sutra navečer doći da se pozdravimo. Šteta što ne može sa mnom. Rastanak mi je bio prilično težak.

Morat ću ujutro vrlo rano ustati. Rekao sam da me probude oko 4. U pet imam svetu misu pa onda što prije iz kuće. Danas sam se dosta

ispekao na suncu te se bojim da ću slabo spavati. Po danu nisam još ništa osjećao, ali sada već sve gorim od vatre.

7. VII 1966. — Četvrtak, sv. Ćiril i Metod

Sinoć sam se bojao, da neću spavati, a opet sam, hvala Bogu, lijepo prospavao noć. Zamjenik superiora kuće me je ujutro na vrijeme probudio i sam sve spremio za svetu misu. Služio sam je bez ministranta i bez ijednog slušaoca u crkvi svetoga Petra. Ovdje u Tiberijadi nema katolika, osim pet časnih sestara, koje spremaju jelo za hodočasnike, i redovito dva do tri franjevca, od kojih je sada u samostanu samo zamjenik superiora.

Iznad oltara je reljef — slika svetoga Petra kako vesla u lađi i ide na ribarenje ljudi za kraljevstvo Kristovo. Još uvijek je i te kako suvremeno poslanje Isusovo: »Idite po svemu svijetu i propovijedajte Evanđelje svakome stvoru...« Najteži mi je bio osjećaj kad sam se na kraju svete mise okrenuo i dao blagoslov a nikoga nije bilo u crkvi. Inače se sveta misa ne smije govoriti ako nema nikoga u crkvi, ali ovdje imaju franjevci povlasticu da govore svete mise i bez poslužitelja.

Požurio sam se da što prije stignem na autobusnu stanicu. Kad sam prekjučer došao u Tiberijadu, nisam puno gledao gdje se nalazi autobusna stanica, jer sam išao s časnim sestrama, koje su znale gdje je Casa Nova. Ujutro sam mislio da idem onim putem kojim smo prekjučer došli; ali sam se prevario. Sada moram raspitivati kuda se ide na autobusnu stanicu. Pitajući i tražeći put, izgubio sam više od četvrt sata. Ipak sam na vrijeme stigao. Približim se šalteru za izdavanje karata i zamolim da mi dadu kartu za Kanu. Izdavač karata ne razumije što je to Kana. Što ću jadan? Kad, srećom, jedan od ljudi koji su kupovali karte kaže Kafer—Kana. Otkuda bih ja znao da nije dosta reći Kana, nego da treba reći Kafer—Kana? Nitko me nije prije upozorio na to. Kasnije sam čuo da neki izgovaraju Kufer — Kana i mislim u sebi: nek je kufer ili kafer, samo neka sam dobio kartu.

Uđem u autobus. Nije nas bilo puno. Krenuo je u 7 sati. Zamolio sam šofera da me upozori, kad dođe Kafer—Kana.

Čim smo se popeli na prvo brdo, iznad grada Tiberijade, ugledao sam u daljini brdo Tabor, gdje se Isus pred Petrom, Ivanom i Jakovom preobrazio. Lice mu je sjalo kao sunce, a haljine su mu bile bijele kao snijeg. Lijepo se vidi bazilika na vrhu samoga brda.

Zaustavili smo se u Kafer—Kani. Siđem. Gledam nakolo i ugledam jednu crkvu. Pođem ulicom prema njoj. Iz druge ulice nadolazi skupina dječaka od kojih 10 godina i nešto viču. Jedan nosi neki sanduk; kao za čišćenje cipela. U drugoj ulici vidim skupinu ženske djece. I oni nešto raspravljaju. Koga ću što upitati i kako ću upitati? Ovdje ne pomažu ni svi evropski jezici. Superior mi je prije rekao da se crkva nalazi na mjestu čuda u Kani Galilejskoj. Mislio sam da mi je to dosta i sada tražim crkvu. Vidim da ona ima kupolu i dođem do nje. Na ulazu, u dvorištu crkve velika su željezna vrata i na njima veliki križ. Baš izađe neka žena kroz vrata na ulicu. Ja ulazim slobodno, kao da sam točno pogodio, a žena ide za mnom. Pred crkvom, na lijevoj strani je neka zgrada i sve pomišljam: to je sigurno franjevački samostan. Idem tamo u nadi da ću naći kojega franjevca. Ali žena ode naprijed i zove.

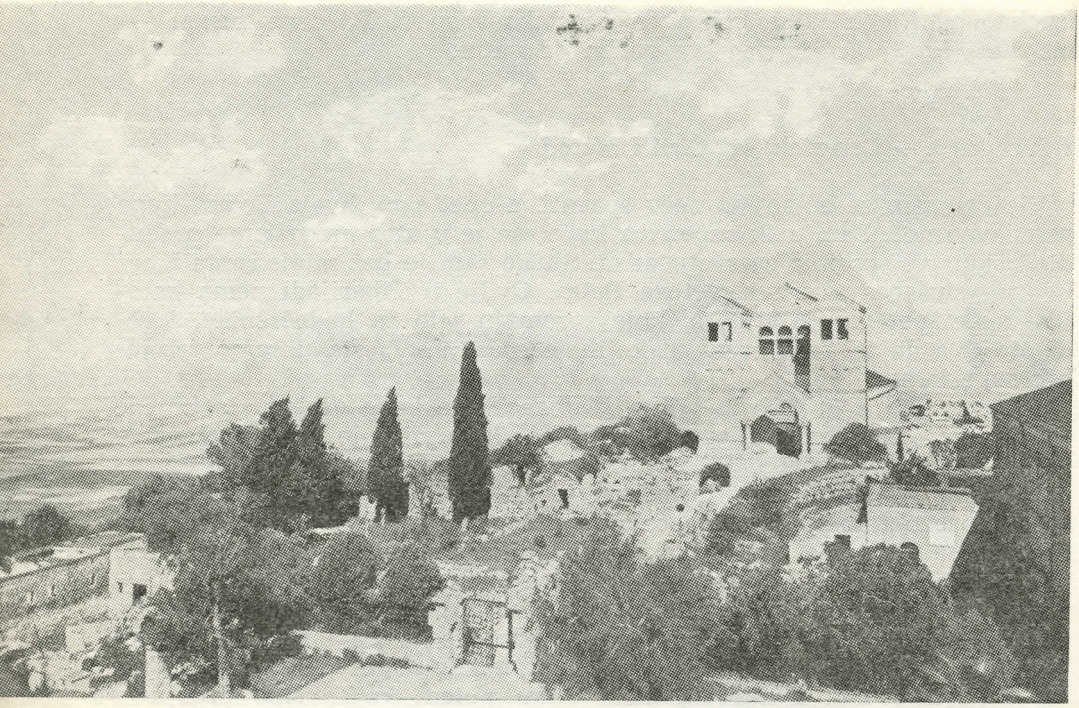

Brdo Tabor — bazilika

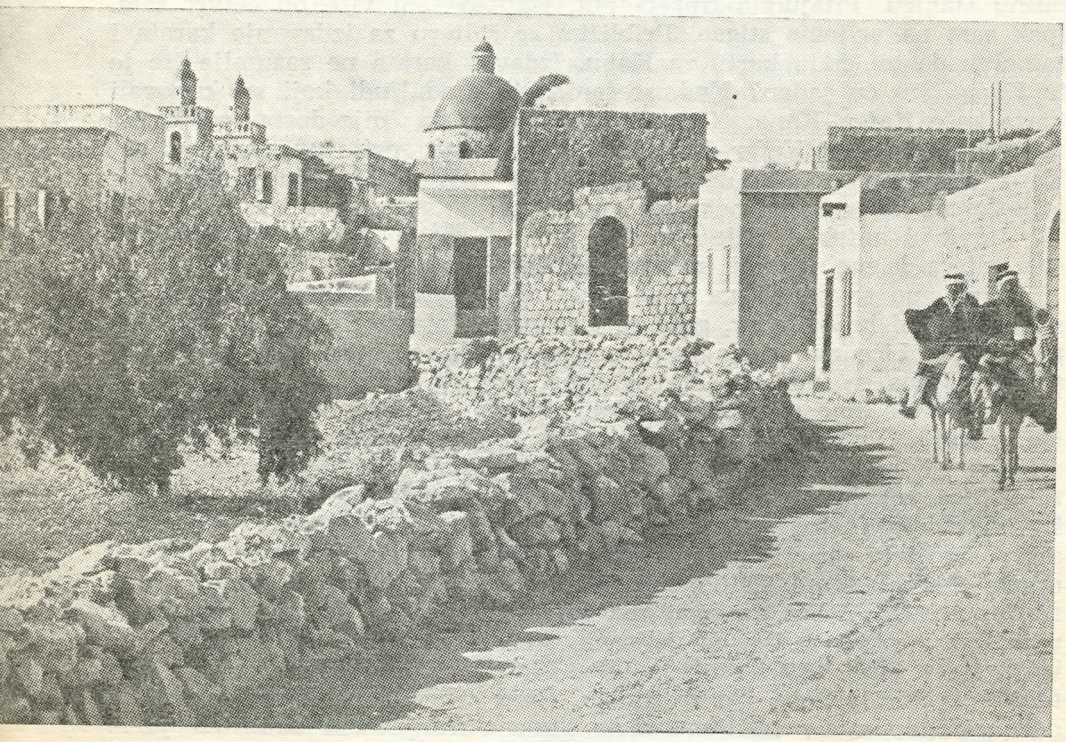

Kana Galilejska

Došao je grkoistočni svećenik. Bio je u bašći. Govori francuski. Upitam ga za katoličku crkvu, a on mi veli da moram ići još naprijed. Zamolim ga, kad sam već tu, da vidim njihovu crkvu. Jednostavna je. Svećenik ode da zapali kandila. Zahvalim mu se i odem.

Nastavio sam put u istom smjeru i opazio časne sestre, gdje rade u bašči. Nagovorim ih talijanski. Jedna odmah dođe i uvede me u svoj samostan. Lijepo su me primile. Druga mi časna sestra donese ledenu limunadu. Pomislim u sebi: Bog im dao svako dobro, kad tako pogađaju da sam i odviše žedan. Već su mi se usta osušila.

Časne sestre imaju ovdje školu za malu djecu i ambulantu za najnužniju pomoć. I sada u ambulanti čeka nekoliko žena i djece da im sestre pruže prvu pomoć. Zamolim da koja časna sestra, ako može, pođe sa mnom da mi pokaže crkvu, na mjestu gdje je Isus pretvorio vodu u vino, na svadbi ovdje u Kani. Poglavarica kuće je odmah spremna da ide sa mnom. I sreća! Da nije pošla ne bih ništa vidio. Nema kod kuće u samostanu ni jednog franjevca, a momak Arapin, koji je ostao u kući, ne zna nijednog evropskog jezika.

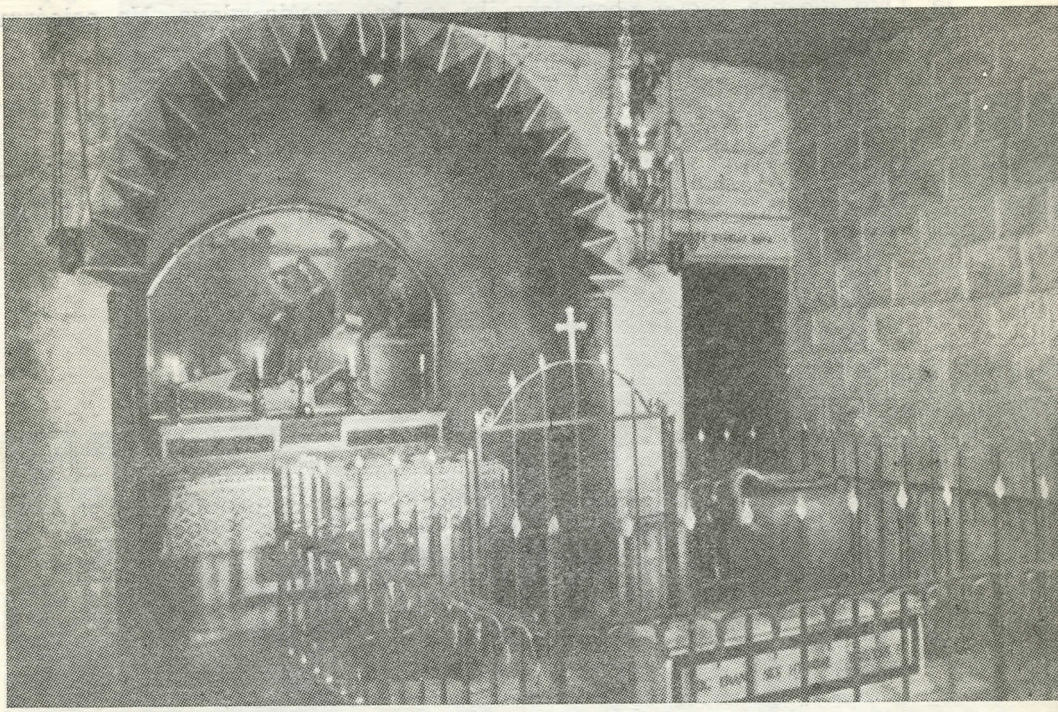

Crkva na mjestu pretvorbe vode u vino — iznutra

Poglavarica mi pokaže crkvu. Sa strane glavnog oltara siđem dolje, na mjesto Pretvorbe vode u vino. Mjesto je ograđeno željeznom ogradom, a u sredini je amfora (sud za vodu), veličine i oblika kao što je bilo onih šest koje je Isus dao napuniti vodom. I ovdje molim Oče Naš, Zdravo Marijo i Slava Ocu, da bih dobio potpun oprost.

Kasnije mi poglavarica pokazuje mali muzej u sakristiji crkve: stari novac i razne posudice i drugo što je nađeno ovdje, na ovom mjestu.

Šteta što je ovdje crkva sazidana na brzinu a da nisu prije napravili sve iskopine. Poglavarica kaže da to rade sada i da se nadaju da će ovdje, na ovom mjestu pod crkvom, naći dragocjenih stvari za crkvenu povijest.

Izrazim želju da kupim nekoliko razglednica i dijapozitiva za projekciju. Poglavarica napomene momku da mi donese čašu vina. Veli da je to običaj na uspomenu prvog Isusovog čuda. Momak donese crno vino. Popijem čašu. Odviše je toplo.

Još malo razgledam crkvu i fotografiram. Iznad glavnog oltara je lijepa slika gozbe u Kani.

Poglavarica me otprati jedan dio puta prema stanici autobusa. Kad ugleda autobus, kaže mi da upravo on vozi za Nazaret i neka požurim. Odmah stanem trčati da mi vozilo ne uteče. Imao sam pred sobom još mnogo toga da danas obađem, pa mi je dragocjena svaka minuta. Autobus je udaljen oko 50 metara i ja trčim. Na po puta se sjetim da se nisam oprostio s časnom sestrom poglavaricom i okrenem se da joj mahnem na pozdrav. U isti čas spotakne mi se noga. Nakrenuo sam je u zglobu. Trčim dalje šepajući i jedva uđem u autobus. Zamolim kartu za Nazaret i gledam da što prije sjednem. Noga me strašno boli. Opipam je. Oko gležnja lijeve noge izbočilo se kao dječja glava. Ne osjećam da sam prebio kost ali me strašno boli.

Nazaret — sa desne strane bazilika Navještenja — u produženju crkva sv. Josipa

Kad smo stigli u Nazaret, potražio sam najprije Casa Nova (hotel za svećenike i hodočasnike) i odmah zamolio dobre franjevce, da mi

dadu vinsko sirće da metnem obloge na nogu. Smjesta odem i previjem nogu. Od gležnja do prstiju sva je crna.

Kad sam previo nogu, otišao sam u crkvu Navještenja Marijina. To je divna velika bazilika, koju su počeli graditi prije četiri godine i još je uvijek grade. Donji dio crkve (kripta) ima ograđeno mjesto oko prostorije gdje je anđeo Gabrijel pozdravio Gospu i javio joj radosnu vijest da će začeti i roditi Sina Božjega, koji će se zvati Isus, Spasitelj svijeta. Sa strane tog ograđenog mjesta ulazi se u samu špilju ili, bolje, prostoriju u kojoj je boravila blažena Djevica Marija kad joj je anđeo donio tu veselu vijest. Na tom je mjestu oltar, ispod kojega piše: »Ovdje

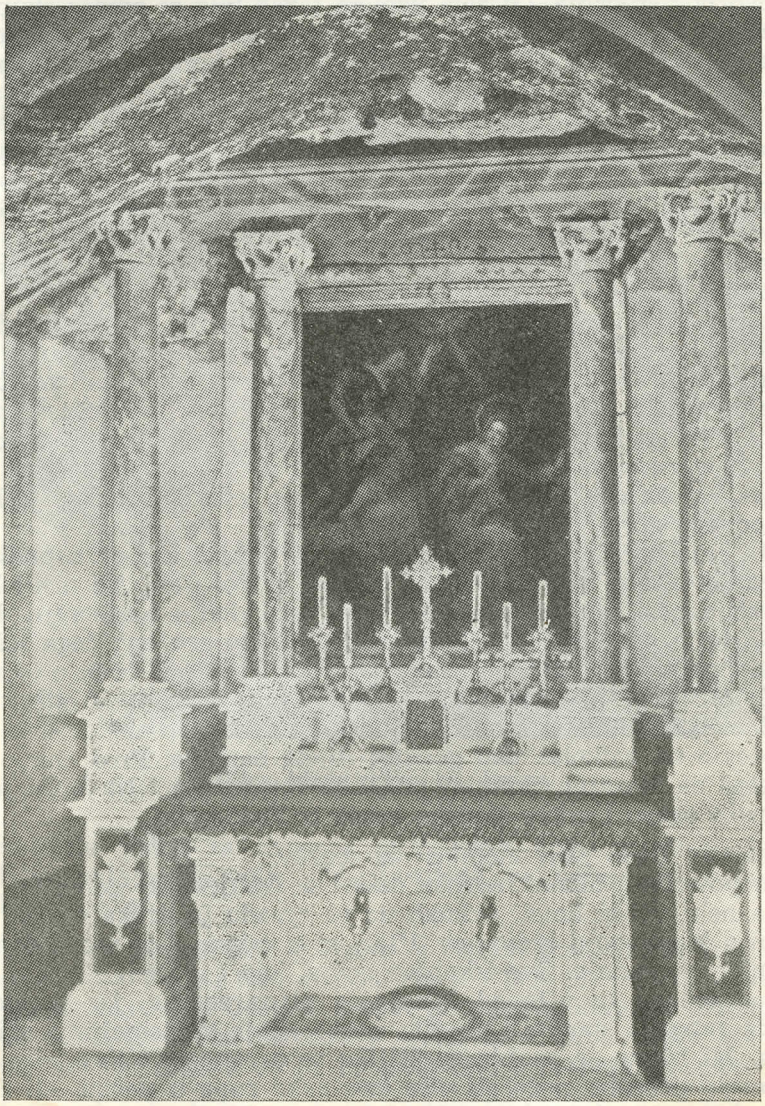

Oltar na mjestu Navještenja B. D. M.

je mjesto gdje je anđeo Gabrijel navijestio Mariji da će začeti i roditi dijete koje će se zvati Isus — Spasitelj«.

Bilo mi je žao što sam u Tiberijadi imao svetu misu. Ovdje je bila prekrasna prilika za to. Brat sakristan je baš spremao oltar i pitao me da li želim misiti. Usrdno sam se molio pred ovim mjestom gdje je početak našega spasenja. U to naiđe jedan otac franjevac. Brat sakristan me preporuči njemu da mi tumači. On je jutros oko 8 sati došao iz bazilike na brdu Taboru, gdje je stalno sa službom. Pokazao mi je iskopine ispod bazilike i veli da su još 1954. bili u sumnji, jer nisu imali dovoljno dokaza da je baš to mjesto navještenja; ali s novim iskopinama nestalo je i najmanje sumnje. I on radi već 20 godina na tom poslu. Rekao sam mu da sam želio otići na brdo Tabor ali da sada nemam zgodnog prevoznog sredstva. Da sam uzmem taksi, bilo bi odviše skupo. Reče mi da mogu ići s njim poslije podne i tamo prespavati pa se opet drugi dan vratiti u Nazaret. Nisam mogao prihvatiti ponudu jer su mi stvari ostale u Tiberijadi. Ja se moram bezuvjetno još danas vratiti u taj grad, a sutra ujutro u 7 sati poći autobusom u Jeruzalem. Moram se već u petak vratiti onamo da bih u nedjelju otputovao avionom iz Jeruzalema u Istambul; jer u subotu ovdje ne radi nijedan autobus. Židovi tako drže subotu da su svi državni uredi i sve agencije zatvoreni, pa nema ni prevoznog sredstva. Uostalom, brdo Tabor se lijepo vidi na putu iz Tiberijade u Nazaret. Vidio bih samo iz bliza prekrasnu baziliku, koja je na mjestu Isusova Preobraženja.

Divim se toj veličanstvenoj bazilici Navještenja Isusova. Kad je dovrše, bit će sigurno najljepša bazilika u Svetoj Zemlji. Iznutra će biti sva obložena mramorom. Na ulici pred crkvom su bezbrojni sanduci puni mramornih ploča. Na gradnji bazilike rade i dva franjevca inženjera. Odem do jednoga i upitam ga da li bih mogao vidjeti gornji dio bazilike. On me upozorava da se to ne dopušta da se ne dogodi kakva nesreća jer je još uvijek sve u gradnji. Ipak pozove jednog momka i rekne mu da me odvede gore.

Pošli smo bočnim stepenicama. Koje li ljepote kad se uspneš! Nema još nijednog oltara, nema ni poda. Zidovi su još goli. Ali arhitektonska konstrukcija bazilike sama po sebi daje tako divnu harmoniju da je se ne može dosta nagledati. Maštom nadopunjujem sve ono čega još nema. Kad budu svi zidovi obloženi mramorom, kad i sav pod bude u tom kamenu, to će biti veličanstvena hvala — Deo gratias — Bogu za milost Navještenja Mariji i za milost spasenja ljudskoga roda.

Izađemo na balkone, oko gornjeg dijela bazilike. Pred nama je krasan pogled na Nazaret. Snimim nekoliko fotografija. Na brdu je lijepa salezijanska crkva i crkva školske braće iz Francuske.

Silazimo. Rado sam momku dao bakšiš.

U neposrednoj blizini bazilike nalazi se franjevački samostan. Više je nalik na neki veliki hotel. Odmah uz tu zgradu je druga crkva, gdje je sveti Josip imao svoju radionicu. Ulazi se u crkvu, a iz nje u donje prostorije njegove radnje. Sve iskopine ovdje, kao i u Damasku i u drugim mjestima, mnogo su niže od današnjeg plana zemlje, jer su stoljeća i tisućljeća zatrpala starinu i gradila novogradnje na temeljima starih postojbina. Mi bismo se možda čudili što te prostorije i radionice sv. Josipa nemaju prozora, nego su više kao neke rupe u pećini, ali čim izađemo i gledamo sadašnje trgovine i bazare, vidimo da svi redom imaju samo velika vrata bez prozora. Katkada se tako nadovezuju i po dvije

Ulica blizu crkve sv. Josipa

i tri prostorije jedna za drugom, a nijedna nema prozora. Tako su ovdje dvije radnje ili, bolje, dva prostora za radnje odijeljeni samo zidom, kao i nekoć.

Kao da sada gledam svetog Josipa, s dugom bradom kao što je običaj da ovdje svi nose. Tu, na tom mjestu, bio je i Isus jer je, kad je malo odrastao, pomagao svetom Josipu. I opet se molim, samo je vrijeme tako kratko za molitvu. Treba iskoristiti svaku minutu, a ovdje bih mogao na svakom svetom mjestu ostati po čitav dan u molitvi i razmatranju.

Otišao sam i u sinagogu, koja postoji iz Isusova vremena. Ona je blizu. Obična prostorija. Prazna. Veličine možda 10 sa 5 metara. Sva je

od kamena, kao i sve građevine ovdje. Tu ima i previše kamena. Sinagoga ima prednji, malo uzdignuti dio za onoga koji poučava, a niži dolje je prostor za slušaoce.

Okolo sinagoge bazar. Radnja do radnje sa svim i svakovrsnim stvarima i majstorijama. Ima: kovača, cipelara, krojača, pekara, tako da sam malo prije jedva našao ulaz u sinagogu.

Iz sinagoge sam otišao da vidim bunar, jedini u vrijeme Svete Obitelji u Nazaretu, kao i danas. Sada, istina, ima vodovod u Nazaretu, ali izvorna voda u gradu jedino je na Marijinu zdencu.

Idem ulicom u smjeru kojim su me prije uputili, ali ne nalazim bunara. Upitam jednog čovjeka. Ovdje je puno lakše nekoga nešto upitati nego što je to bilo u Kani. Trgovci obično znaju po koji evropski jezik. Čovjek mi pokaže rukom. Blizu je!

To je točno na onom mjestu gdje sam izišao iz autobusa kad sam stigao u Nazaret. Ali onda se nisam okretao i gledao što ima ili nema u neposrednoj blizini, nego sam samo, prema kupoli bazilike, išao ulicom da što prije nađem baziliku. Da sam najprije stao i gledao gdje sam došao, vidio bih odmah kako kroz pet kanalčića teče voda. Zdenac je sazidan u polukrugu od kamena, u promjeru 5 metara. Po krovu zdenca igraju se djeca i skližu po kamenu.

Marijin bunar

Približio sam se i napio vode. Ona teče već dvije hiljade godina, otkad imamo vijesti o Svetoj Obitelji. A koliko je hiljada godina tekla još i prije? Taj me bunar sjeća milosti i dobrote Božje, koja prati čovječanstvo od njegova stvaranja.

Kod samog zdenca je dosta prljavo. To je gradski zdenac za javnu upotrebu, ali je nama posebno drago sjećanje na Blaženu Gospu, koja je sigurno svaki dan nosila vodu iz tog bunara.

Uza sam bunar, na kamenoj klupi, sjedi žena u narodnoj nošnji, s malim djetetom u naručaju. Gledam je. Dolazi mi na pamet slika Gospe s djetetom Isusom. Udaljim se da se žena ne čudi što je toliko gledam. I opet se ponovno napijem vode i fotografiram.

Bilo je već pola dvanaest. odem u Casa Nova i uzmem razglednica da napišem nekoliko pozdrava. Svima će biti draga uspomena kad dobiju poštom razglednicu iz Nazareta.

Razgledavam i taj divni hotel za svećenike i hodočasnike. Velik je kao i onaj u Jeruzalemu, ali mi se čini još ljepši. Kad dođu hodočasnici. imaju sve pogodnosti i lijep odmor u njemu. Kroza sve hodnike i sva stubišta su uredni i lijepi sagovi. Sobe su sve čiste i lijepe.

Za stolom nas je bilo malo. Tri časne sestre iz Engleske, jedan hodočasnik i njegova gospođa iz Italije i ja.

U direkciji hotela Casa Nova rekao mi je jedan otac franjevac da bi ocu Ivanu Frankoviću, franjevcu iz Hrvatske, bilo drago da ga posjetim. On je čuvar svetoga mjesta u Seforisu. U direkciji sam se odmah interesirao kada ide autobus prema Seforisu. Dobio sam odgovor da polazi točno u 1,10 i da se vraća u pola tri. Zamolio sam da mi dadu kojeg dječaka da brže nađem autobusnu stanicu i kupim kartu. Za vrijeme ručka rekao sam mladićima koji su nas dvorili da mi je otac franjevac obećao da će jedan od njih poći sa mnom. Mlađi smjesta skine bijeli kaputić i pođe sa mnom. Nije bilo daleko. Ali gle opet nevolje! Ja tražim kartu za Seforis (Sephoris), a službenik na šalteru ne razumije. Drukčiji su naši historijsko-crkveni nazivi, a drukčiji ti sadašnji. Kad, hvala Bogu, opet se nađe netko od putnika, pa kaže Sefuri. Ajde, mislim ja, nek se i furi, samo da dobijem kartu. Dade mi je i veli da će na drugoj strani ulice stići autobus za 7 minuta. Bakšišem sam zahvalio mladiću i bio sretan da odem u Sefuri.

Nailaze autobusi i kojeg god šofera upitam: Sefuri, mahne rukom da ne. Prošlo je već, ne 7 minuta, nego 20. Opazim da se sa strane ulice ljudi guraju u neki autobus i u isti čas vidim da tu blizu prolazi jedan franjevac. Približim mu se i upitam ga da li taj autobus u koji ulaze ljudi polazi za Sefuri. On mi odgovori potvrdno i ode da na arapskom upita šofera da se ne bi prevario. I šofer potvrdi. Dakle uđem. Sada je pitanje gdje ću izaći. Odem do šofera i zamolim ga da mi kaže gdje moram izaći za Sefuri. Pitao sam ga na francuskom pa je srećom čula jedna gospođa koja je sjedila na prvom sjedalu. Ona se prijazno javi i rekne da će mi kazati kada moram izaći. Vozio sam se autobusom oko 20 minuta, kad se gospođa okrene i veli da izađem. Sreća da mi je pokazala rukom smjer kuda treba da idem jer je autobusna stanica na pustom mjestu gdje nema nikakve kuće. Izađem iz autobusa.

Put dalje vodi kroz neko brdo i kamen. Podalje nađem napuštenu kuću. Sve u sebi mislim kako bi lako ovdje čovjek našao i smrt da ga neko napadne. Puteljak vodi dalje i idem još 10 minuta, ali nigdje nema ni žive duše. Niti mogu koga što upitati, niti što saznati. Idem u ime

Božje. I opet se obradujem, kad opazim pred sobom da ima neka kuća. Približim se. Prozori su okovani daskama, a unutra se čuju ljudi kako razgovaraju. Po svemu vidim da je to privatna kuća. Da ih i što upitam ne bih ništa saznao, jer oni sigurno znaju samo arapski ili židovski. Idem dalje i dođem pred željezna vrata. Pozvonim i čekam. Javi se časna sestra. E sada je lako! Znam da sve časne sestre u Svetoj Zemlji govore talijanski, ili francuski, ili njemački. Ovdje su talijanske časne sestre. Imaju sirotište za napuštenu djecu. Uvede me. U sirotištu je 20 djevojčica i 3 časne sestre. U toj se pustinji djeca obraduju kad dođe netko izvana.

Časna sestra mi kaže da otac Ivan Franković ima stan u blizini i da će mi dati ključ od dvorišnih vrata da mogu otići do njega. Pošalje i jednu djevojčicu da me odvede do oca Ivana, koji je u drugom dvorištu.

Djevojčica otključa željezna dvorišna vrata i otrči da pokuca na vratima sobe oca Ivana. Čekao sam tu uzbuđeno neko vrijeme. Sigurno je legao, jer je bilo poslije ručka, pa mi je bilo čisto žao da ga uznemirujem. Malo zatim stupim u sobu i kažem: »Hvaljen Isus!« Dobri starac se polako diže iz kreveta, široko raširenih očiju i gleda gotovo izbezumljeno u mene, kao da ima neko viđenje. »Odakle dolaziš?« Ja kratko odgovorim: »Iz Bosne«. »A, ti si iz Bosne, ja sam mislio da si iz Amerike. Prije par dana bio je ovdje jedan svećenik iz Amerike, pa sam mislio da se opet vratio.« Rekao sam mu da sam došao u Svetu Zemlju i da mi je posebno drago da mogu i njega posjetiti. »Hvala ti, baš ti hvala«. Starcu je bilo do suza drago što ga je posjetio netko iz njegove domovine u tom samotnom kraju. Navršio je već 84 godine. Ove je godine, u sedmom mjesecu, slavio 60-godišnjicu misništva. Još se dobro drži. Naoko mi izgleda krepkog zdravlja. Otvara ormar i vadi šljivovicu. Zna on naš običaj! Ja se branim da je vruće, ali smo ipak popili po jednu čašicu u zdravlje tako dobrog i plemenitog starca. Upitam ga odakle je rodom. Veli mi da je rođen u Oriovcu, blizu Slavonskog Broda, ali da sada nema više nikoga živog od svojih.

Poveo me na mjesto gdje su živjeli Joakim i Ana, roditelji blažene Djevice Marije, i gdje je blažena Djevica Marija provela svoje djetinjstvo. Pokazuje mi ostatke velike bizantske bazilike. Od nje je ostao kameni pod i desetak kamenih stupova. Uz tu nekadašnju baziliku koja je bila prilično velika, sazidana je mala crkvica na mjestu gdje se rodila blažena Djevica Marija.

Ni tu nema katolika. Otac Ivan služi svetu misu svaki dan za časne sestre, u njihovu sirotištu; samo u svečane zgode služi ovdje u ovoj maloj crkvici. Veli da je danas imao ovdje svetu misu, jer danas slavimo svetu braću Ćirila i Metoda, naše slavenske apostole. Otac Ivan Franković ostao je i u Svetoj Zemlji pravi Hrvat, koji se ne stidi svoga roda i poroda. Nije promijenio svoje ime i ne zove se Đovani ili Đon, nego svi drugi svećenici lijepo izgovaraju padre Ivan Franković. Puno ga svi cijene i hvale. Stekao sam utisak da naši misionari u Svetoj Zemlji služe za ponos našem hrvatskom narodu. Za oca Jeronima Brizića rekao mi je jedan građanin da vrijedi za stotinu ljudi. Taj čovjek, kaže, nema vremena ni za jelo. Ako ga hoćete dobiti na telefon, to možete učiniti samo oko podne, jer je po benediktinskom pravilu dužan doći na ručak. Inače je toliko zaposlen da ga ne možemo dobiti ni na telefon.

Šteta što nema više takvih junaka rođenih od hrvatskih majki! Otac Ivan Franković dao mi je jednu sličicu za uspomenu na njegovu

60-godišnjicu misništva. Na jednom ormariću u svojoj sobi s pijetetom čuva fotografiju pok. nadbiskupa i kardinala Alojzija Stepinca. Njemu se puno utiče u zagovor. Bilo je već vrijeme da se požurim na autobusnu stanicu; ali teško mi je odijeliti se od našeg dobrog starca, koji tako blago gleda. Izljubili smo se. On nije imao riječi. Možda je dobri starac pomislio: to je posljednji Hrvat, s kojim sam se vidio i izljubio.

Požurio sam se natrag. Noga me boli, pa šepam. Na autobus je pošlo i nekoliko djevojčica, da otprate svoju učiteljicu, mladu gospođicu. Čekali smo nekih 10 minuta. Nisam mogao stajati, nego sam uz put sjeo na kamen.

Uđemo u kola. Već na slijedećoj stanici ulazi desetak seljaka i seljakinja, radnika. Ima ih slabije obučenih. Vidim da u dvorištu oko njihovih kuća ima dosta krava. Sve mi ipak izgleda prilično slabo. I krave su im slabe.

Oni se među sobom šale. Zadirkuju jednog podebelog seljaka. Putem nailazimo na vojničke patrole, koje krstare tim krajem. Sve idu po tri vojnika zajedno. Na ramenima su im puške, a jedan drži geografsku kartu. Izgleda da su to patrole za čišćenje terena. Neki nose puške i »šmajsere« u ruci, da mogu odmah pucati. Kasnije sam čuo da je bilo pokušaja da se prebace diverzanti iz sirijske države.

Vratio sam se u Nazaret. Ponovo sam obišao baziliku Navještenja i crkvu sv. Josipa u Nazaretu. Ovdje ne postoji kuća Svete Obitelji. Prema predaji tu su kuću prenijeli anđeli, najprije na Trsat, a onda u Loreto (u Italiji).

Opet sam otišao na autobusnu stanicu i uzeo kartu, da se vratim u Tiberijadu. Ovaj put mi je izdavač karata napisao na voznu kartu broj autobusa 431. Tako sam bio bez brige i čekao da dođe broj 431.

Danas nisam obišao sva sveta mjesta prema prijašnjem svome programu, ali sam jako zadovoljan. Nisam otišao samo na brdo Tabor i u Haifu. Brdo Tabor sam vidio i opet ću ga vidjeti kada budem prolazio nedaleko od njega, a Haifa nije toliko ni znamenita. U njoj je sv. Petar imao viđenje po kojem je bio upućen da svi ljudi mogu prihvatiti vjeru Isusa Krista i biti kršteni.

Došao sam kući, u Tiberijadu, oko 6 sati poslije podne. Još je bilo lijepo sunce. Osjetio sam želju da se posljednji put okupam u Tiberijadskom jezeru. Makar umoran od puta i s natečenom nogom, spremim se i odem na obalu. Svučem se, ali... Uhvati me neka groznica, kao da mi je zima. Osjetim slabost od bolova u nozi. Samo se malo umijem u jezeru i obučem. Morao sam se vratiti.

Izmolio sam Brevijar i pošao k časnim sestrama. Morao sam se s njima oprostiti; jer već sutra rano odlazim natrag u Jeruzalem.

Vratim se, spremim na brzinu stvari i legnem. U taj čas mi dođe misao da nisam nikoga zamolio da me probudi ujutro u pola pet. Ustanem i potražim čovjeka, koji je sada jedini čuvar samostana (nema ni zamjenika superiora) da me on probudi. U slučaju da me ne probudi, neću imati svete mise ovdje u Tiberijadi, nego u Jeruzalemu.

8. VII 1966. — Petak

Uzalud sam se jučer brinuo tko će me probuditi u pola pet. Deset minuta prije toga vremena sam sam se probudio. Zahvalio sam dragome

Bogu i na tome i što sam dobro spavao, unatoč jakim bolovima u nozi. I danas će biti prilično naporno, jer treba da proboravim u autobusu više od četiri sata.

Požurio sam se na svetu misu. Misio sam bez ministranata i bez vjernika. Prije mise sam se divio izlazu sunca iznad Tiberijadskog jezera. Sunce se polako diže iza sirijskih brda i već hiljadama godina baca svoje jutarnje rumenilo na taj kraj koji je bio tako drag našem Spasitelju. Sjetio sam se dobrote Božje, koja nam najprije daje zlatne darove svoje milosti, a onda sam Bog dolazi k nama. Za par minuta sunce se već diglo iznad sirijskih brda i opet svom svojom puninom obasjalo Tiberijadsko jezero. Ono je mirno, plave boje. Taj veličanstveni prizor izlaza sunca na jezeru obnavlja se iz dana u dan, hiljadama godina. Kad sam tek došao u Tiberijadu, rekla mi je ona francuska časna sestra koja me je dovela do franjevačkog samostana: »Ustanite u četiri ujutro, pa ćete vidjeti kako je divno.«

I danas se čuju ribari kako izvlače na obalu terete ulovljenih riba; a kamioni i zaprežna kola odmah to odvoze dalje. To su mi zadnji časovi tako velike blizine sv. Petra i njegova prvog susreta sa Spasiteljem Isusom Kristom.

Siđem u crkvu. U toj se crkvi svakog dana u toku cijele godine govori misa kao na blagdan sv. Petra i Pavla. I opet mi je neobično što sam sam u crkvi kod tako velike i svete žrtve Isusa Krista na oltaru. Nikoga nema ni blizu. Što bi se moglo dogoditi kad bi mi slučajno pozlilo? Pa i onaj čovjek koji pazi na samostan ne stanuje ovdje, nego vani. Kad je on došao, ja sam već bio spreman za odlazak. Siđem u dvorište pred crkvom i brzo snimim divan spomenik svetome Petru koji su izradili poljski izbjeglice kad su bili ovdje za vrijeme rata. Popijem malo crne kave, oprostim se s tim vrijednim čovjekom, čuvarom samostana, i odem.

Tješi me misao da sada bar znadem, gdje je autobusna stanica. Prilično šepam. Često se zaustavim i premetnem torbu i tašnu u drugu ruku.

Na autobusnoj je stanici svaka linija autobusa označena brojem. U autobus se ulazi kroz ograđeni prostor, u kojem ima i nekoliko klupa. Jedva dočekam da sjednem. Još ima 15 minuta do polaska. Svjež jutarnji zrak me je brzo povratio i osušio mi znoj sa čela.

Sedam je sati, evo autobusa. U tim kolima je obično samo šofer, koji i vozi i izdaje kartu. Nju sam ja kupio još jučer, pa mi je šofer samo »cvikuje«. Ima dosta mjesta.

Polako se uspinjemo iz Tiberijade, jer je grad podno brda, uz samo jezero. Čim se uspnemo, lijepo se vidi brdo Tabor. Posljednji put ga gledam... Šofer prilično brzo vozi. Usput smo naišli na strelicu, koja pokazuje na mjesto Naim. Tu je Isus povratio u život jedinca sina njegovoj materi. Ne plači, majko! — bile su utješne riječi Isusove ožalošćenoj majci. Ne samo da ju je utješio, nego joj je i učinio najveće veselje. Tako čini Isus, a tako čine i one duše koje ne tješe samo riječima nego i djelima. Da sam imao vremena i da sam išao u Naim, vidio bih samo jedan gradić, koji se razvio u moderan srednji grad, kao što ga vidim izdaleka.

Putem mi se nešto smućuje. Valjda od bolova u nozi. Otvorim prozor u autobusu, i predam se snažnom zapljuskivanju svježeg vjetra. Srećom se nitko nije bunio da mu škodi što je otvoren prozor.

Do Jeruzalema se autobus zaustavljao na dva mjesta. Najprije pusti nas da se malo odmorimo ili da što popijemo; a onda tek ide na određeno mjesto gdje prima nove putnike. Kad sam išao u Tiberijadu, naučio sam da je najlakše naručiti sodu. Kažeš »soda« (kao i kod nas) i dobiješ čašu — sode. Svježa je i hladna. Stoji samo 10 pjastri. To je kao naših 10 starih dinara.

Prije polaska putnik treba da bude dosta pažljiv na polazak autobusa. Šofer samo dođe, sjedne, zapali motor i ode. Ne pita da li je tko ostao.

I opet gledam na galilejska polja. Svuda se vidi zelenilo i obradiva zemlja. Na više mjesta vidi se i kako buldožderi uklanjaju golemo kamenje i odnose u velike gomile. Rade se kanali za natapanje polja s vodom. Na mnogim mjestima u polju štrcaljke dan i noć raspršuju vodu: i u voćnjacima, i u vinogradima, i u baščama — posvuda.

Oko 10 sati postaje nam u autobusu prilično vruće. Na drugoj smo stanici dobili priličan broj novih putnika. I do mene sjedi neka žena. Obučena je polugradski. Ona misli da znam židovski pa mi svaki čas nešto kaže. Kad joj nešto smeta, ja pogodim i učinim da joj ne smeta pa misli da je razumijem. Čim je sjela, uzela je ustima trijebiti koščice, i bacati otpatke po podu autobusa. To ona čini tako bezbrižno kao da tako mora biti. Šofer vozi i ne primjećuje to. Tko zna da li bi se bunio? Naši šoferi sigurno ne bi dopustili da se bacaju otpaci po podu.

Idemo sve bliže novom dijelu Jeruzalema. Cesta se počinje razdvajati u dva smjera. Ipak ima prilično zastoja prije ulaska u grad.

Dolazimo na autobusnu stanicu. Sada treba da uzmem drugi autobus, broj 6. Sve me brine da li ću lako naći hospicij (hotel njemačkih časnih sestara). Zamolim šofera da mi kaže ali se bojim da to neće učiniti, jer su ovdje šoferi prilično neuslužni. Obično mahnu glavom u znak odobravanja, ali od toga nema koristi. Šofer mi pokaže pet prstiju. To znači treba proći pet stanica. Ja brojim stanice i gledam ulicu ne bi li je prepoznao. Zbilja mi se na petoj stanici učini ulica poznata i siđem. Uputim se šepajući. Vruće je. Oko podne. Ali što idem dalje, sve se više uvjeravam da ne idem dobro. Nastavim put u nadi da ću makar naći autotaksi. Pitam nekoliko prolaznika. Ne znaju. Namjerim se na starijeg čovjeka. On odgovori da je blizu neki hotel no da li je to Germany Hospice, nije siguran. Ipak nastavim put. Sada mi se učini kao da mi je ta ulica ipak poznata. Idem dalje i uvjerim se da me je ovamo doveo prvog dana talijanski konzul, kad sam došao u izraelski Jeruzalem. U duši mi se spontano uzvine uzdah: O, hvala Bogu! Ne idem uzalud. Ionako se moram navratiti ovdje, kod franjevaca, i upitati da li mi je talijanski konzul donio odgovor od Alessandra. Jest, to je taj veliki franjevački nekadašnji konvikt! Idem veselo! Ravno u kuhinju, kod časnih sestara. I one su vesele što sam došao. Odmah mi pruže pismo od Alessandra. On mi u njemu obećaje da će svakako doći na aerodrom u Istambulu u nedjelju u 9.30; ali ako ne bi došao, neka odem do katedrale sv. Antuna, gdje su oci konventualci, i da se javim ocu Ferro. Veli da je njihov samostan blizu hotela Alp Otel, u dijelu grada koji se zove Beyoglu. Tko sretniji od mene!

Časne sestre mi pozovu patera Pietra, franjevca. Malo sam se začudio kad mi dođe u susret misionar — franjevac s dugom bradom kao

što je imaju i drugi misionari u Svetoj Zemlji, ali s odrezanom rukom iznad lijevog lakta. Bilo mi je žao i nisam ga htio pitati što mu se dogodilo.

Sjeli smo i razgovarali, kao dva brata. Malo sam se potužio na onog franjevca koji me prošlog ponedjeljka tako slabo primio. Otac Pietro poznaje svećenika Alessandra. Pripovijedao sam mu kako sam došao u Svetu Zemlju na Alessandrov poziv i kako ćemo se sastati opet u Istambulu i dalje zajedno putovati u Jugoslaviju. Odavle se uputim u hospicij njemačkih časnih sestara. Otac Pietro mi je rekao gdje moram izaći iz autobusa.

Njemačke časne sestre su me već očekivale. Kad sam u ponedjeljak rano ujutro odlazio od njih, napisao sam im na školskoj pločici, koja je kod portira, da mi rezerviraju sobu za petak uvečer. Primile su me tako lijepo kao da sam ovdje domaći. Poglavarica odmah opazi da šepam i upita: »Što je to?« Ispričam joj kako sam se žurio da uhvatim autobus, okrenuo na lijevu stranu i uganuo nogu u gležnju. Dade mi ključ od sobe broj 19 i upita kada idem dalje. Odgovorim joj da ću poći u nedjelju ujutro u 5 sati. »E, onda moramo odmah telefonirati za auto-taksi jer je sutra subota pa se ne može ništa obaviti.« Kako uredi rade samo do jedan poslije podne, požuri se starica časna sestra, Bog joj sve dobro dao, i odmah telefonira. Veli mi da će taksi biti pred hospicijem u nedjelju u četiri i tričetvrt. Upitam: »Je li to sasvim sigurno?« — »Dosad je uvijek bilo sigurno. Ako ne dođe, odmah ću telefonirati zašto ga nema.« Tako smo odmah obavili važan posao da osiguramo prijevozno sredstvo za nedjelju, jer treba da idem autom na aerodrom, koji je 60 km od Jeruzalema.

Uto prolazi jedan svećenik. Časna sestra mi kaže da je iz Jugoslavije. Nagovaram ga na hrvatskom jeziku. On mi odgovara slovenski. Kaže da je slovenski svećenik, ali da je otišao u Pittsburg, u Sjevernu Ameriku, i sada je tamo profesor na benediktinskom koledžu. Predaje psihologiju. Priča mi da je studirao u Rimu. Raspitujemo se za profesore koje poznaje i on i ja. Spominje mi našega dobroga Hrvata oca Sakača, isusovca, koji je poznat kao uvaženi učenjak, a tako je jednostavan, ponizan i dobar. Veli mi da ima američko državljanstvo. Iz Jeruzalema će obaći cijelu Galileju, poslije ide avionom u Istambul, pa u Beograd, Prag, Varšavu i Moskvu. Tamo će ostati 14 dana, na sastanku učenjaka psihologa, a onda će natrag u Ameriku. Kasnije smo, u blagovaonici, sjedili zajedno za istim stolom. Tokom razgovora reče mi da je do podne bio u Ain Karemu. To je mjesto, kojih 7 km izvan Jeruzalema, gdje se rodio sv. Ivan Krstitelj i gdje je blažena Djevica Marija pohodila sv. Elizabetu. Sreća da mi je to kazao! Potpuno sam bio zaboravio da sam odredio da taj posjet Ain Karemu obavim sada, kad se vratim natrag u Jeruzalem.

Kad me je časna sestra poglavarica upitala što ću raditi poslije podne, rekao sam da ću se odmarati. Boljela me noga. Ali sada ne mogu propustiti da ne odem u Ain Karem. Slovenski svećenik me je uputio kako ću otići onamo. Najprije se uzme autobus broj 4 i ide se njim nekih 10 minuta. Onda, kad on skrene u lijevu ulicu, treba sići i uzeti autobus broj 10, koji stoji u toj ulici u nastavku. Ali me upozori da je danas petak i da autobusi rade samo do 5 sati poslije podne. Od toga vremena, jer je uoči subote, nema više nikakve javne službe. Poslije ne saobraća nikakav državni (gradski) autobus. Za muku može se naći koji privatni taksi, ali taj je jako skup.

Iza ručka odem u sobu. Krevet me neodoljivo privlačio. Legnem, ali već iza 10 minuta se jedva otmem i kako god bio umoran, pođem za Ain Karem. Pa makar morao uzeti i auto-taksi.

Na porti me vidi časna sestra glavarica (sada joj znam i ime: časna sestra Barbara). »Za Božju volju (Um Gottes Willen) kamo idete?« Odgovorim da idem u Ain Karem. »Ne! Ne možete tako ići, a nećete ni stići.« Ja se smijem njezinoj odlučnosti, ali znam da neće pobijediti da ne odem. Kad je vidjela s kojim mirom, pa i kojom joj odlučnošću odgovoram, stala me tjerati, da idem što prije; da odavde uhvatim bar zadnji autobus i da ne ostanem tamo.

Žurim se. Ne gledam ništa na bolove u nozi. Uhvatim brzo autobus broj 4. Siđem kako mi je rečeno i tražim autobus broj 10. Nađem ga. Ali autobus stoji, a nigdje šofera. Opazim jednu časnu sestru, kako sjedi i čeka. Odgovori mi na francuskom da i ona ide u Ain Karem i da moramo sačekati, dok dođe šofer. U tri i pet minuta evo i njega. Podijeli karte i krene. Ovdje su česte autobusne stanice i na svakoj stoji bar malo, pa se bojim da ću okasniti.

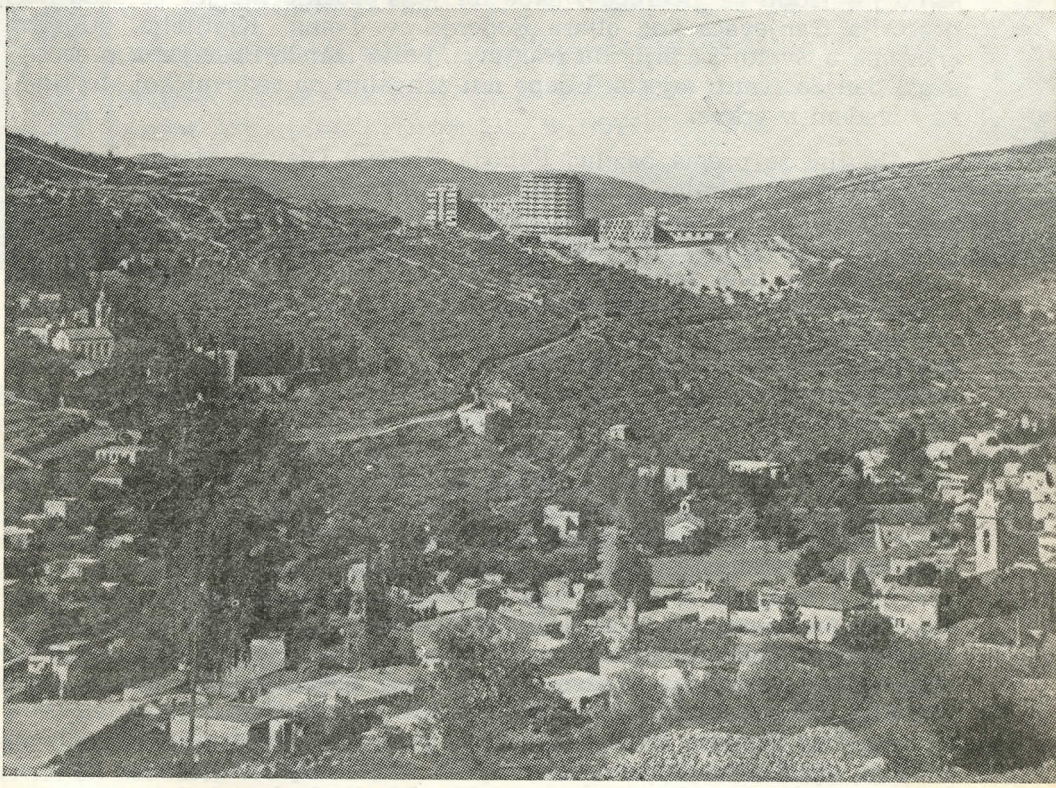

AIN KAREM — na desno crkva rođenja sv. Ivana krstitelja — lijevo bazilika Pohoda Bl. Dj. Marije — u pozadini moderno sveučilište

U Ain Karem smo stigli oko pola četiri. Na stanici siđemo samo nas dvoje, časna sestra i ja. Bila mi je kao pravi anđeo čuvar, koji će mi pokazati put. »Gledajte, ovdje blizu vam je crkva Rođenja Ivana Krstitelja.

Idite najprije tamo, onda siđite pa krenite na ono brdo tamo. Tamo je bazilika Pohoda Blažene Djevice Marije sv. Elizabeti.« Najljepše joj zahvalim i ona ode; nisam ni vidio kojim pravcem.

Žurim se. I ova je crkva uz brdo. Dođem pred vrata. Kušam unići. Sve je zatvoreno. Obilazim. Kad, eto, opazim zvonce. Zvonim, kao na uzbunu. Iza kratkog vremena izađe jedan franjevac i veli da oni sada mole u koru Brevijar; i neka idem prije u baziliku Pohoda, pa da se onda vratim. Mislim ja pa tko će to tako! Zamolim ga da mi samo malo otvori vrata da zavirim u crkvu. Otvori mi vrata, a ja uđem, i brzo upitam što imam ovdje vidjeti. »Eno tamo je oltar na mjestu Rođenja sv. Ivana Krstitelja«. Kad mi je to pokazao rukom, ja i ne pitajući za dozvolu, odem do tog oltara i izmolim Oče naš, Zdravo Marijo i Slava Ocu, za dobivanje oprosta. Kad vidi i on da je sve badava i da me ne može spriječiti, ode i upali svjetlo u crkvi i kod oltara sv. Ivana Krstitelja. Poslije mi pokaže na brzinu i drugo. Na svim zidovima su umjetničke slike iz života sv. Ivana Krstitelja. Još ga zamolim da kupim bar koju razglednicu na kojoj je mjesto i oltar gdje je rođen sv. Ivan Krstitelj. Reče mi da ima samo još jednu razglednicu i dade mi je. Požuruje me jer će sada doći procesija franjevaca kod oltara Rođenja sv. Ivana Krstitelja. U svim crkvama u Svetoj Zemlji, idu franjevci, pošto izmole Brevijar u procesiji, svaki dan do svetih mjesta. Lijepo mu zahvalim na redovničkoj strpljivosti i izađem iz crkve.

Uputim se prema bazilici Pohoda Blažene Djevice Marije i odande, s drugog brda, snimim crkvu sv. Ivana Krstitelja. Penjem se prema bazilici Pohoda. Prilično je velik uspon. Usput nađem izvor. Na njemu piše latinski: »Tko je žedan, neka se približi i neka pije« (citat iz Psalma). Već su mi se usta zalijepila, pa kako da nisam žedan. Gutam i gutam, metnuvši ruku pod bradu. Opet požurim. Već sam mislio da sam pred vratima samostana, a ono, s jedne i s druge strane, imaju ulazi, ali na njima piše: Ruskaja Duhovnaja Misija. A gle! Ako sam sada pred ruskom crkvom, mislim ja, što ću i kako ću onda? Sada gledam na ova vrata, sada na ona. Vide se veliki vrtovi. Istina, preda mnom je lijepa crkva, sa slikom Pohoda Blažene Djevice Marije, na zidu s vanjske strane, ali pomislim: pa i pravoslavni štuju pohod Blažene Djevice. U taj čas opazim malu gvozdenu tablu, pred sobom na ogradi. Piše na francuskom jeziku, da je katolička crkva. Uz tablu je i zvonce, s oznakom posjeta crkvi: od 8 do 12 i od 15 do 18. Hvala Bogu! Sada zvonim na zvonce, kao s nekim pravom. I ovdje se iz crkve čuje pjevanje Brevijara u koru. Kako sam dugo i češće zvonio, čuje se nečiji glas, da pričekam; a još uvijek ne vidim nikoga. Kad eto, dolazi stari franjevac, bijele brade. Nije me grdio zbog tolikog zvonjenja. Kažem mu da sam svećenik i da nemam puno vremena, jer se moram još po podne vratiti u Jeruzalem. Otvori mi vrata. Sa strane, u dvorištu crkve, na jednom zidu ispisana je na svim jezicima Gospina pjesma nad pjesmama: »Veliča duša Moja Gospodina« (Magnificat), koju je izgovorila blažena Djevica Marija kad se sastala sa svetom Elizabetom. Sijedi mi franjevac kaže da ima i na hrvatskom jeziku. Tražim užurbano. Ima poljski, ima češki, ima slovenski, ali ne vidim da ima hrvatski. On mi kaže da pogledam u drugom redu. Sada polako tražim. Evo ga! »Veliča duša moja Gospodina«, i skroz dalje ispisana je cijela »Pjesma nad pjesmama«. Odmah izvadim fotografski aparat i snimim. Za

nas je to sveti ponos, da na hrvatskom jeziku imamo ispisan Magnificat, u samoj Svetoj Zemlji; kao što je i Oče Naš na hrvatskom jeziku u samostanu benediktinki u Jeruzalemu.

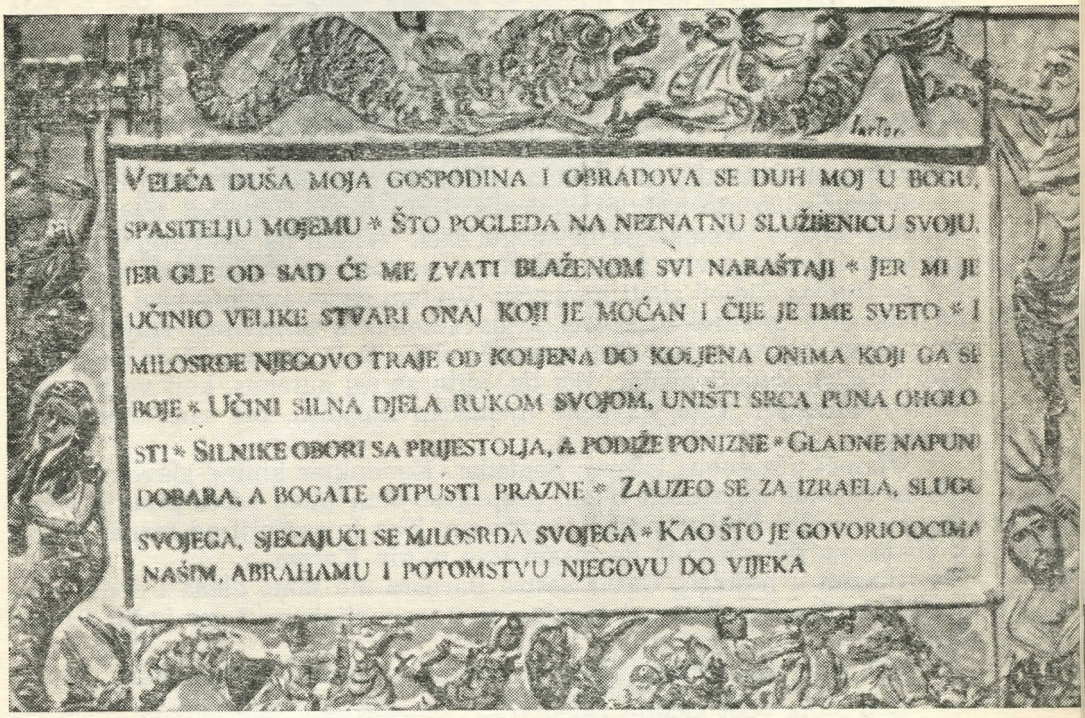

Veliča duša moja Gospodina (Magnifikat)

Silazimo u donji dio crkve, tako zvanu kriptu. Tu je jedan oltar i bunar, koji je po predaji nastao kad je blažena Gospa došla u posjet svetoj Elizabeti. I opet se kratko pomolim i odem do bunara. Dubok je oko 5 metara. Začudo da na tako visokom brdu ima izvor-voda. Tu je i kantica za izvlačenje vode. Uslužan franjevac hoće da mi izvadi vode, ali ja ga molim da to prepusti meni jer će mi tako ostati veća uspomena. Tu su i čaše. On ispere jednu i dade mi da zahvatim piće. Ispijem jednu čašu i kažem mu da je ova za mene, a ova druga da će biti za cijelu domovinu. Zatim ispijem i drugu čašu vode.

Sada me vodi u gornju crkvu. Već na ulazu u nju stane mi dah. To je tako divna bazilika da sam ostao zapanjen; kao kad sam prvi put došao u đakovačku katedralu. Sve okolo po zidovima su prekrasne fresko-slike, koje prikazuju pohod blažene Djevice Marije i tumače u slici Gospinu pjesmu: »Veliča duša moja Gospodina«. Čovjek bi mogao ostati u ovoj crkvi da zaboravi sve na svijetu. Ta prekrasna bazilika završena je 1939. godine, baš kad je čovječanstvo uvučeno u najveće zlo na svijetu, u drugi svjetski rat. Jedni su mislili kako da veličaju Boga i grade crkve, a drugi su mislili na osvajanje i podjarmljivanje svijeta.

Upitam i ovog dobrog starca franjevca mogu li dobiti koju razglednicu. Vidim da ima i križeva i upitam pošto su. Dobri franjevac mi pokloni jedan križić na dar. Ostat će mi lijepa uspomena na nehinjenu

starčevu dobrotu. Kad sam izlazio, zamoli me za svećenički blagoslov i klekne. Ganut, zahvalim mu na svemu i požurim se do autobusne stanice.

Bio sam tamo već u četiri i četvrt, čekajući svaku minutu da dođe autobus. Nema ga, a nema nikoga ni da čeka ovdje na stanici. Već je pola pet. Tri četvrt pet! Još uvijek ga nema. Približuju se dvije djevojke. Pomislim: ako i one sjednu i stanu čekati autobus, onda je sigurno da će doći, jer one bolje znaju raspored autobusa. I one zaista sjednu i stanu čekati. Dobro je. Dvije minute prije pet — dolazi evo iz Jeruzalema. Nije bilo ni pet minuta, dok je sišao u mjesto, i okrenuo se. Hvala Bogu! Neka dođem do grada, pa ću onda makar i pješke do njemačkog hospicija.

Tako dođem do zadnje stanice u Jeruzalemu i stanem tražiti drugi autobus, broj 4. Nikako ga ne mogu naći. Vidim da neki trgovac diže zastore s izloga trgovine i odlučim da ga upitam; on sigurno zna njemački. Svi su trgovci Židovi znali njemački. Upitam ga za autobus broj 4. Lijepo mi odgovara njemački i pokazuje na autobus u protivnom smjeru nego što sam ga ja tražio. Začudio sam se i rekao da ja moram ići do hospicija, koji je blizu kina Semadar. »Pa da, idite na taj autobus, koji vozi u njemačku koloniju«. Čim spomene njemačku koloniju, bio sam siguran da je tamo.

Ulazeći u autobus kažem: Semadar. Kondukter kimne glavom i dade mi kartu. Kad smo došli blizu, prepoznao sam ulicu i bez pitanja sišao. Sve je u redu! Pobjedonosno se vraćam. Tko je sretniji od mene! Nikad u životu ne bih prežalio da nisam išao u Ain Karem.

Ulazim u hospicij. Časna sestra Barbara me samo gleda i doda: »No, jeste li bili?« »Sve je u redu«, odgovaram sa smijehom. I ona kaže: »Hvala Bogu!«

Bilo je 6 sati. Odmah odem u sobu da izmolim svoj Brevijar.

Kod stola opet sjedim zajedno sa slovenskim svećenikom Amerikancem. Dogovaramo se za sutra. Ja sam želim da sutra odem u baziliku Gospine smrti i da tamo misim, ali osjećam takve bolove u nozi da sam odustao i prijavio se da ću imati svetu misu u 7 sati u kućnoj kapeli hospicija. Svećenik Slovenac kaže da bismo mogli oko pola devet poći u gradski muzej. Pristao sam, ali pomislim: još ćemo vidjeti. Rekao mi je da ga potražim u sobi broj 30. Zaželismo jedan drugome laku noć.

U hodniku susretnem poglavaricu, časnu sestru Barbaru. Velim joj da idem na spavanje, a ona odgovori, da je to najbolje, što mogu učiniti. Malo me pogleda, kako šepam i reče da će poslati časnu sestru Winfridu, bolničarku, da vidi kako je s mojom nogom.

Odem u sobu. Netko pokuca. Evo časne sestre Winfride. Skine mi s noge zavoj i zgrozi se. Noga je sva još natečena, od koljena na niže. Ispod gležnja do prstiju sva je crna, kao da je stučena. Odmah mi kaže da nema ni govora da imam sutra sv. misu. Ni vani, ni ovdje u kući. Morat ću cijeli dan ležati u krevetu i mirovati da bih prekosutra bar nekako mogao otputovati avionom. Sestra Winfrida mi je donijela obloge od burova i rekla da ih i po noći mijenjam.

9. VII 1966. — Subota

Probudio sam se u jedan sat po ponoći i izmijenio obloge. Isto tako u 5 sati ujutro. Časna sestra Winfrida je došla u pola osam, otvorila

širom prozor i promijenila obloge. Nešto je bolje, ali kaže, da će mi tako trajati još možda i osam dana. Ne silazim ni u blagovaonicu, nego mi donose jelo ovamo u sobu.

Do podne nisam ležao, nego sam sjeo k stolu, metnuo nogu na jedan stolić i pisao dnevnik. Poslije podne sam zaspao do 3 sata, a onda sam nastavio pisanjem dnevnika. Naveče sam se spremio za sutrašnji put. Časna sestra Terezija mi je donijela u sobu doručak za sutra. Moram ustati u četiri sata, u četiri i tri četvrt treba da stigne taksi, koji će me odvesti na aerodrom Lyda. Moramo biti tamo jedan sat prije polaska, dakle u šest sati; jer u sedam sati avion starta i polazi za Istambul. Neka mi je dragi Bog u pomoći da se opet nađem s Alessandrom i da zajedno sretno stignemo do Dervente!

NA PUTU U DOMOVINU

10. VII 1966. — Nedjelja

Probudio sam se 10 minuta prije četiri. Čekao sam hoće li me tko doći probuditi. Čim su otkucala četiri sata, čuju se koraci po hodniku. Ide stari gospodin, koji već 4 godine radi u hospiciju. Njemu je točnost ušla u krv. Biti Nijemac i biti točan, to je gotovo isti pojam.

Spremio sam se. U pola pet evo i časne setre Winfride, da mi omota nogu za putovanje. Kod tih dobrih sestara se lijepo opaža prava ljubav Kristova. Nisam mogao drugo, nego im lijepo zahvaliti i obećati da ću za sve sestre moliti.

Siđem na portu i izrazim starome gospodinu sumnju da taksi možda neće doći. On mi odgovara neka budem potpuno miran i siguran da će na vrijeme doći. Veli da još nije bio nijedan slučaj da kola nisu došla na vrijeme kad su ih naručili. Tek što mi to reče, začuje se taksi na ulici. Evo ga! Jedan drugome smo zaželjeli sve najbolje i oprostili se.

Putem se taksi zaustavi još pred jednim hotelom, gdje uzme još trojicu putnika da i njih poveze na aerodrom. Lijepo vozi. Gdje je siguran, ide i 120 km. Do aerodroma je oko jedan sat vožnje. Već ulazimo. Šofer mi izvadi stvari i veli da idemo u zgradu.

Najprije idemo do jednoga službenika, pa metnemo stvari, koje budu automatski prevezene po pokretnoj platformi, zatim idemo do drugoga, pa do trećega zbog raznih formalnosti. Kad je sve gotovo, čekamo. Već se napunila velika dvorana putnika, no nitko još ne smije izlaziti na pistu. S vrata dvorane fotografirao sam veliki izraelski avion agencije Ell-al. Oko sedam i četvrt puštaju nas da uđemo u avion.

Dočekuju nas stjuardese i odvode po grupama u više aviona. Ulazim u avion i tražim svoje sjedalo. Imam mjesto nekako kod samog krila. Brojim sjedala u avionu. Ima ih preko 120 i sva su se popunila. Već se čuje jak zvuk četveromotoraca. Počinje startanje. Jedna stjuardesa donosi bombone i nudi svakome putniku. Dižemo se u zrak. Još uvijek mi se čini kao da stojimo jer smo tako visoko da se ništa ne vidi sa strane. Iza bombona dijeli se svakome po čaša viskija. Iza toga dvije stjuardese raznose doručak. Pomislio sam da će svatko dobiti po šaljicu kave i pecivo. Čudim se što te dvije stjuardese toliko hodaju kroz sredinu. Kako i neće kad je pred svakoga trebalo donijeti punu tasu: dvije palačinke sa sirom, kavu, jogurt, upakirani sir, maslac, marmeladu i pecivo. Priložen je sav pribor za jelo, od plastike. Nas je bilo oko 120, dakle, svaka je trebala do donese

60 tasa, da šezdeset puta prođe kroz avion i da se vrati.

Svaki putnik izvuče sebi stolić iz naslonjača prednje stolice, i stavi preda se doručak. Nikome nije slabo. Kad su svima podijelile doručak, stjuardese ponovo obilaze putnike i nuđaju ako tko još što želi.

Tako nam nije ostao još ni sat vožnje u avionu. Sada obilazi konobar i prodaje cigarete. Već se dijele listići za ispunjavanje, koje ćemo predati na izlazu. Dignem se na stolicu i gledam kroz prozorčić. Ispod nas su oblaci, kao hrpe snijega; a mi plovimo sunčanim obzorjem.

Avion se spušta i probija se ispod oblaka. Vidi se Mramorno more. Silazimo sve niže. Odjednom udari avion jače o zemlju i poče se koturati na točkovima. Ide sve laganije. Zaustavi se. Putnici izlaze bez žurbe i guranja. Čim sam izašao iz aviona, gledam prema ogradi, sa strane aerodroma, gdje se skupljaju ljudi koji dočekuju svoje, da li ću ugledati Alessandra. Eno ga, već mi maše šeširom.

Opet odemo u urede, gdje nam pregledaju putne isprave, izdaju nam stvari koje su bile primljene pod brojem. Carinik pregledava stvari i piše kredom po kovčezima. Sada možemo izići.

Brzo sam se sastao s Alessandrom. Bilo nam je obojici drago, kao da smo rođena braća. Sada ćemo, ako Bog da, zajedno nastaviti put. Opazio je da šepam, pa me je odmah upitao, što li se to dogodilo. Tako sam mu ispripovjedio sve svoje putovanje kroz Izrael.

Carigrad — sprijeda crkva sv. Sofije

Odmah smo njegovim autom otišli do otaca konventualaca. On je već uredio da tamo imam svetu misu. Nedjelja je. Pristupio sam k oltaru u 11 sati. Poslije mise obašli smo autom stare gradske zidine, i to samo jedan dio; jer su zidine iz rimskoga doba oko cijelog Starog Istambula (Carigrada).

Poslije podneva odosmo u crkvu sv. Sofije. To je jedna od najvećih crkava na cijelom Istoku. Muhamed II ju je pretvorio 1453. godine u džamiju. Na njoj su napravljena četiri minareta, na četiri strane. U prošlom stoljeću Ataturk je odredio da svojom ljepotom i svojim mozaicima služi kao muzej. Crkva je veličanstvena građevina u četverokutu. Sva je bila ispunjena mozaicima, samo što su oštećeni i na njima je nabacana žbuka. U novije vrijeme skidaju maltu sa freski te otkrivaju komade i komadiće divnih mozaika koji su još preostali od rušilačke barbarske ruke. Tako je ta crkva spomenik nekadašnjih veličanstvenih majstora u mozaiku; a također i spomenik nekadašnjeg neljudskog zlodjela.

Gledamo mozaike: Bogorodicu, Spasitelja, anđele, svece . . . — sve kao da je živo. Završetak svega je divna, veličanstvena kupola — u zlatnom mozaiku.

Silan je teret ta građevina. Na lukovima i na nekoliko stupova se vidi kako je sva pošla u stranu pa su je izvana okružili jakim betonskim potpornjima.

Penjemo se na galeriju crkve. Idemo putem kao cestom, bez stepenica. Put je širok oko tri metra.

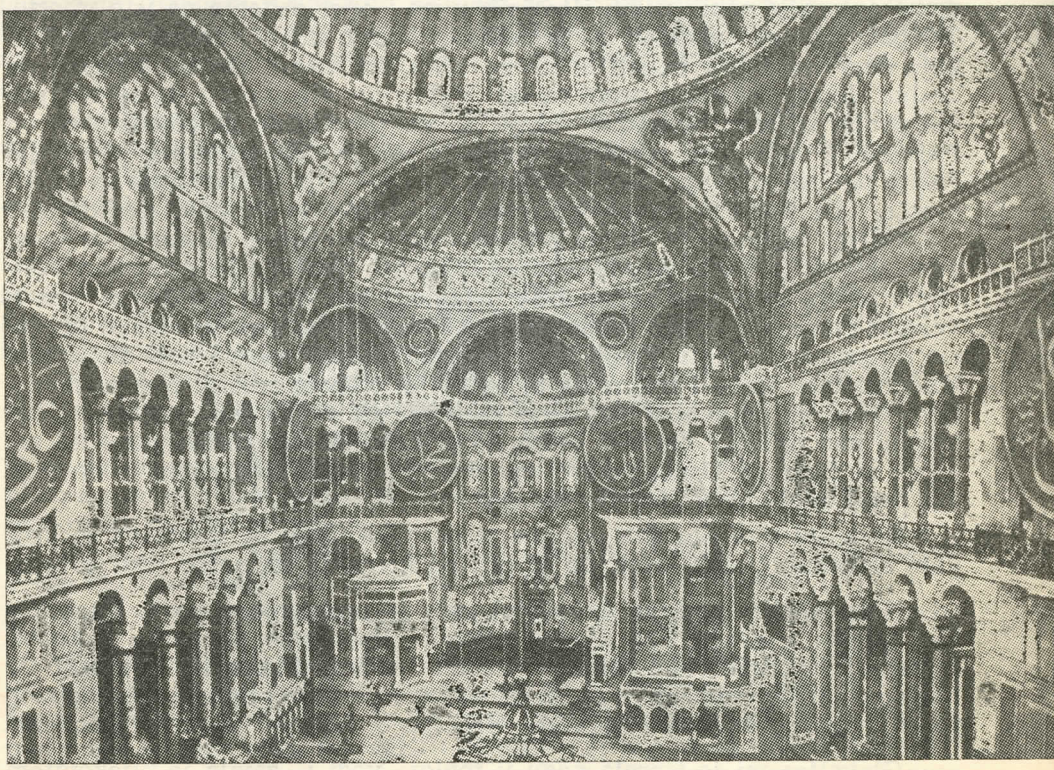

Crkva sv. Sofije iznutra

Sa galerije gledamo dolje u crkvu i spremimo se da fotografiramo. No kad je već sve bilo spremljeno, približi nam se čuvar i veli da je slikanje zabranjeno. Spremimo aparat i odemo.

Fotografirali smo je izvana s njezina nametnuta četiri minareta. Kojih 50 metara dalje od crkve sv. Sofije nalazi se tako zvana Plava džamija; jednaka po veličini i po ljepoti onoj džamiji što smo je vidjeli u Kairu. Džamija ima ogromne dimenzije i sva je u plavoj ornamentici.

Izuli smo se na ulazu, i ponijeli sa sobom obuću. Kad smo došli unutra, vidim da su neki turisti posjedali po ćilimima pa sjednem i ja da odmorim nogu. Metnem papuče kraj sebe. Čuvar dođe, uzme bez riječi papuče i odnese ih na stranu. Izgleda da obuća ne smije ni dodirnuti ćilim u džamiji. I ovdje ima dosta vjernika muslimana koji se klanjaju, a ima ih i koji su lijepo zaspali i pružili se po ćilimu kao u krevetu.

Zatim me Alessandro odvede prilično daleko, do jedne manje džamije, koja je bila nekadašnja bizantinska crkva kao i sv. Sofija. I ona je nekad bila ispunjena prekrasnim mozaicima. To su tako divni mozaici da čovjek gotovo ne može izaći, premda od barbarske ruke nije ostala ni trećina. Tu je, u mozaiku, Djevica okružena korom anđela i arkanđela, starozavjetni patrijarsi i proroci i sve poznatije zgode iz Evanđelja. Sada se i ovdje naplaćuju ulaznice. Za tu crkvu, uz koju stoje minareti!

Pošli smo dalje. Nalazimo se negdje u onoj četvrti Carigrada, gdje je patrijarh Atenagora I. Ja izrazim želju da ga posjetimo i Alessandro odmah prihvati. Izdaleka vidimo njegovu crkvu, ali što idemo bliže, izgubi se svaki vidik. Lutamo, kružimo, tražimo, ali uzalud. Jedva se iščupamo autom iz nekih uskih i trošnih ulica i opet dođemo na isto mjesto. Tri puta smo se navraćali da pronađemo kakvu ulicu i dođemo do crkve koju smo svaki put vidjeli iz široke ulice, ali nismo uspjeli. Pitamo, no uzalud. Ljudi razumiju samo turski. Vidim na Alessandru da se već počeo znojiti od tako nezgodne vožnje pa mu predložim, da odustanemo od traženja. U sebi sam pomislio: dalek je još put do potpunog zbliženja! Još se ne možemo lako naći. Patrijarh Atenagora je protagonista za sjedinjenje, ali koliki će protagonisti trebati dok dođe do stvarnog sjedinjenja?

Daljnji cilj nam je bio da prođemo što više obalom Bospora, uz samo more. Danas je dosta svijeta vani na Bosporu. Nedjelja je, na nekim mjestima začepi se prolaz automobila. Istambul ima divan položaj za razvoj velikog grada, ali je već toliko zaostao i zastario da sam se sasvim prevario u njegovoj ljepoti. Prošli smo ne samo Bospor nego i veći dio grada. Kuće su tako slabe i trošne da bi 80% njih trebalo srušiti. Sve su dotrajale. Ulice su uglavnom obložene kockom, ali svuda ima udubina i uzbrdica, kao na lošoj cesti. U gradu je prilično smeća. Možda puno ne zaostaje za Kairom. Danas su sve trgovine zatvorene. Nedjeljom se ne radi, a u petak može ići u džamiju tko god hoće.

Carigrad ima oko dva miliona stanovnika. Ipak ne smeta da se kroz grad slobodno tjeraju ovce, da se jaši na konju ili da netko vodi goveda.

Nekadašnji hipodrom (trkalište) sada je pretvoren u park. Na nekoliko mjesta u gradu ima lijepog zelenila. Pošli smo do parka u kojem je muzej narodnih rukotvorina i narodne nošnje. Nismo išli u muzej jer nemamo toliko vremena, a te stvari su nam prilično poznate. Šest je sati, pa se vraćamo kući da izmolimo Brevijar i odemo časnim sestrama.

Glavarica mi je isprala nogu u toploj vodi i zavila je ljekovitom mašću; veli da to čini posebno rado.

Tim dobrim, jednostavnim dušama je bilo tako drago da nas od svoje sirotinje mogu što bolje počastiti. S Alessandrom se dogovorim da ćemo sutra imati svete mise u 7 sati i da ćemo već oko 8 sati poći na put za grad Plovdiv, u Bugarskoj.

11. VII 1966. — Ponedjeljak

Spavali smo u jednom hotelu. Stara je zgrada od prije 50 godina. Alessandro me je probudio u 6 sati. Čekali smo na red za svete mise do pola osam. Začudio sam se kad sam u hodniku hotela vidio natpis na francuskom i turskom: »3. Etage — 3. Kat«. Kat je isto turska riječ kao i bakšiš.

Časne sestre su nam spremile obilno jela za put. Pošli smo oko 9 sati.

Trebalo nam je oko 1 sat dok smo uspjeli izaći iz gužve automobila u Carigradu. Čim smo izašli iz grada, zadivili su me krasni vidici. Pred nama je kao veliki prostrt sag, satkan od mnoštva različitih komada. Kako je danas oblačno, taj je čar još veći kad sunce kroz prizmu oblaka rasvijetli te prekrasne krajeve. Brežuljci su mali i ubavi. Koji put se spuštamo s visine, a pred nama je divna ravnica. Ovdje nemaju običaja zasađivati voćke po polju pa je sve tako lijepo i pregledno.

Zaustavili smo se kod pitke vode. Dva jaka mlaza izlaze iz česme. Idemo dalje i opet se mijenja panorama za panoramom, svaka sa svojom posebnom ljepotom. Osjećamo da nam se oči odmaraju. Koja li razlika između tih krajeva i onih u pustinji, gdje smo buljili u sivi i žuti pijesak na stotine i stotine kilometara, ili u sivi kamen, kojemu, čini se, nema kraja!

Bilo je podne, ali smo odlučili da se ne ćemo zaustavljati dok ne dođemo do zadnjega grada u Turskoj, prije granice. Zove se Edirne, ili u starini Adrianopolis. To će biti tek oko dva sata po podne. Cesta je skroz asfaltirana i nema puno kola pa vozimo i preko 100 km na sat.

Vidimo da je ovdje tek počela žetva. U Libanonu, Siriji, Jordanu i Izraelu već je davno svršila. I ovdje žanju kosom ili srpom. Žene nose duge gaće i suknju, dva pedlja više od stopala, tako da im gaće vire. Ovdje sam prvi put vidio da upregnu dva magarca da voze kola. U svim tim krajevima magarac je najvrednija životinja.

Seoske kuće su uglavnom male, niske, ali zidane pečenom ciglom, dok su staje i druge nusprostorije od blata, većinom pokrivene slamom.

Oko pola tri, stigli smo u Edirne. Grad ima oko 40.000 stanovnika. U njemu se reda džamija do džamije. Izdaleka se čini kao da su to tvornice; no to su visoki minareti. Po uzoru na carigradske džamije i ovdje ima svaka po više minareta.

Posjetili smo najveću i najljepšu džamiju. Velika je i daje izgled lijepe harmoničnosti; kao da se Edirne natječe s Istambulom.

Pošli smo prema bugarskoj granici, koja je na nekih 10 km od grada.

Već se u daljini vide dva tornja, na kojima lepršaju zastave. S turske strane čeka oko trideset automobila i tri njemačka autobusa iz Frankfurta na Majni. Bojali smo se da ćemo morati dugo čekati. Ipak smo, za malo više od pola sata, sve svršili. S turske strane viori crvena zastava s bijelim većim mjesecom i manjom zvijezdom; kao da nas posljednji puta pozdravlja. Sada treba da prijeđemo na bugarsku stranu. Razmak je izme-

Edirne

đu granica možda nekih pedeset metara. Tamo je pogranična zgrada i na njoj na štapu velika crvena zvijezda i zastava: bijele, zelene i crvene boje. Stražar nam otvori rampu s turske strane i pođemo, kao kroz mali bazen, gdje je voda za dezifekciju guma.

Na bugarskoj smo strani odmah obavili formalnosti i stražar nam otvori prolaz za Bugarsku. Upitao sam stražara smijem li fotografirati, pa sam snimio tu granicu. Sa strane teče rijeka Marica koja čini granicu prema Grčkoj. Tako se mi sada nalazimo zapravo na tri granice. Začudilo me kad me službenik na bugarskoj granici upitao, gledajući u Alessandrov i u moj pasoš: »Vi zajedno putujete?« Htio sam ga upitati kako to da on govori našim jezikom, no sjetim se da on govori bugarski, koji je tako bliz našem jeziku.

S one strane rijeke Marice vide se polja i brežuljci na grčkoj strani, ali se ne vidi nitko od ljudi u polju. S bugarske strane se prema grčkoj dižu dvije prilično visoke promatračnice.

Čim smo stigli na bugarsku stranu, odnosno u Bugarsku, odmah se promijenio dosadašnji pejsaž. Ovdje je sve nekako više zeleno. Po poljima su voćke i stabla. Zemlja se obrađuje u većim parcelama. Vide se čitavi predjeli suncokreta, pa kompleksi vinograda, pa nedogledna polja zasijana pamukom te prostrana polja zasijana kukuruzom i pšenicom. Vidimo da u polju svuda ljudi rade skupno, po deset i dvadeset njih.

Polja su plodna i bogata. Ovdje ima dosta vode. Često je uz cestu pitka voda. Saobraćaj je asfaltnom cestom manji nego u Turskoj. Naj-

više susrećemo njemačke turiste, koji se žure prema turskoj granici.

Nama je cilj da večeras dođemo do Plovdiva. Lijepa su sela i zaseoci: Svilengrad, Biser, Bomkovo itd. Prolazeći kroz naseljena mjesta vidimo da svijet suši duhan u prilično velikim količinama. Iznesu nanizani duhan pred kuće po ulicama. Sjede tu i nižu duhan.

Kod Harkova se popravlja cesta, pa su nas uputili na Dimitrov-grad. Tako smo produžili još 30 km. Dakle, od Carigrada do Plovdiva prevalili smo oko 440 km.

U Plovdiv smo stigli uz zadnje obrise dana. Sunce nas je ostavilo zadnjih 20 km prije Plovdiva. Sutra ćemo razgledati taj grad sa 200.000 stanovnika i krenuli prema Sofiji.

12. VII 1966. — Utorak

Sinoć smo kasno legli. Prošla je već ponoć. Ipak smo morali ujutro što prije reći svete mise jer je pred nama dalek put.

Iza mise je jedan svećenik pozvao ortopedskog liječnika, da mi pregleda nogu. Hvale ga kao najboljeg liječnika ovdje u Plovdivu. Brzo je došao. Rekao mi je da je kost napuknuta, ali nije rastavljena, pa treba samo da što više mirujem i čvrsto stežem nogu oko zgloba.

Pošli smo prema Sofiji. Putem nam se redaju isti krajolici kao jučer, samo što ovdje ne uzgajaju duhan. Nailazimo na čitava polja hmelja.

Sofija

Ručamo u krasnoj šumici prije ulaza u grad Sofiju. Bilo je baš podne. Sofija je lijep i velik grad. Htjeli smo posjetiti grčkoistočnu katedralu. ali je bila zatvorena. Na glavnom trgu napravio sam fotografski snimak. Zatim smo krenuli autom da obađemo grad i vidimo što više ulica.

Prije smo imali nakanu da se uputimo u Tesaloniki (Solun) ali smo odustali od toga jer bi trebalo ponovno prelaziti u Grčku nego smo se odmah uputili prema jugoslavenskoj granici. Na izlazu iz Bugarske bili su bugarski graničari prilično dosadni. Alessandro je imao više paketa, pa mu je jedan službenik poderao papir da vidi šta ima unutra. Na našoj su granici bili vrlo pristojni. Znaju da se iz Sirije i Jordana ne može ne znam što donijeti. Kratko upitaše ima li što za carinjenje. Kad su dobili odgovor da nema, rekoše »dobro«, udariše štambilj s datumom povratka u Jugoslaviju i pozdraviše. Malo dalje od granice zaustavili smo automobil i fotografirali.

Od granice do Niša prilično su velika brda. I opet kao da prolazimo kroz južnu Bosnu.

Kad smo u Nišu uzeli benzin, bila su 4 sata poslije podne. Odlučili smo da pođemo u Bitolj. Obećao sam časnim sestrama (Kćeri Božje Ljubavi), koje rade u bolnici u Bitolju, da ću, na povratku iz Svete Zemlje, njih najprije posjetiti. Dakle, pred nama je put do Bitole — oko 400 km.

Od Niša do Skoplja sam osobno upravljao autom pa nisam mogao toliko razgledati lijepe i plodne krajeve kroz Srbiju. Na lijevoj bolesnoj nozi imam papuču, a na desnoj cipelu — zbog sigurnije vožnje.

Skoplje je još uvijek u privremenoj stambenoj izgradnji. Dosad su uglavnom napravljene stambene barake i montažne kućice. Još se vide kuće razvaljene od potresa. Inače se život u Skoplju razvija normalno. Ima svih vrsta prodavaonica i radnja sa živežnim namirnicama.

Žurimo se iz Skoplja da prije mraka pređemo što više puta. Krasan je pejsaž od Niša do Skoplja. Uglavnom su mali brežuljci s plodnim i obrađenim njivama; oprečno od onih goleti i stijena od bugarske granice do Niša.

U Titovu Velesu smo bili kad se već zamračilo. Glavna je ulica puna onih što su izašli na večernju šetnju. Odmah smo nastavili vožnju.

Na našu nesreću nismo dobro pazili na oznake na putu pa smo otišli u smjeru Đevđelije. Kad opazismo na tabli koliko još ima do nje, Alessandro se naglo zaustavi. Izvadi kartu i gleda. Noć je. Moramo ići natrag do prve benzinske stanice i tamo upitati gdje moramo skrenuti na put prema Bitoli. Benzinska stanica je bila na domaku 3 km, ali smo se vratili još 18 km i onda prema oznaci skrenuli na desno, za Prilep i Bitolu. Bilo nam je obojici krivo. Žurili smo se da što prije stignemo u Bitolu, a sada smo si dodali još preko 40 km. Sada vozi Alessandro. Divim mu se na sigurnosti u noćnoj vožnji. Prelazi 110 km na sat. Ništa što je mrkla noć. Ništa se ne ljuti što drugi šoferi pri susretu ne gase velika svjetla.

Dođemo do table, koja nam pokazuje put prema Prilepu. Sada smo sigurni: nema više skretanja. Ponudim se da ga zamijenim u vožnji, ali on ustrajno i dalje vozi.

Put nam se nekako oduljio. Jedva smo dočekali da vidimo natpis: Bitola.

Ulazimo u grad oko 10 sati naveče. Sreća, još ima ljudi po ulicama, pa ćemo pronaći i ulicu gdje su časne sestre. Upitam prvog čovjeka gdje je ulica Tošo Daskalot. Ne zna. Upitam grupu ljudi koji baš prolaze. Tumače nam da treba ići do kasarne, pa od nje nekom uskom neasfaltira-

nom ulicom, pa se onda dođe do mosta koji ide preko potoka u kojemu nema vode i tamo, ona kuća s desne strane, tamo su časne sestre. Svi su bolje znali za časne sestre nego za uliču Tošo Daskalot. Jedan mladić je htio sjesti s nama u kola da nam pokaže; ali u njima nije bilo mjesta.

Od glavne ulice smo krenuli nekom prašljivom, izrovanom cestom. Išli smo prilično daleko. Posumnjali smo da to i nije pravi put, pa se opet vratismo natrag. Na ulici vidimo nekog mladog čovjeka gdje stoji uz svoj bicikl. On nas ohrabri i reče neka samo idemo tom ulicom sve dok ne naiđemo na most koji vodi preko potoka. Veli da ima oko kilometar i po do časnih sestara. Sada nam je lakše, premda je ulica gotovo neprohodna od graba.

Dođosmo do mosta. Izađem iz auta i odmah opazim na zgradi ploču s natpisom: Tošo Daskalot 28. Tu smo!

Jedanaest je sati. Zvonimo, lupamo na ulazna vrata. Zamalo, vidi se svjetlo na prozoru. Dođe na vrata jedna časna sestra i prijazno pozdravi, kao da nije trebalo ovaj čas ustati i prekinuti san. Ovdje ima 12 časnih sestara. Četiri su kod kuće, a ostale su otišle sa svojom predstojnicom u Kruševo, u posjet srpskim monahinjama, koje tamo imaju svoj samostan (i kod sestara se širi duh ekumenizma). One su se i prije lijepo pazile i susretale. Međusobno su se uvijek poštivale, kao prave majke i sestre. Vratit će se već sutra naveče.

Bila je ponoć kad smo legli. Prije spavanja sabrasmo sav put koji smo danas prešli i ustanovismo da smo prešli više od 700 km.

13. VII 1966. — Srijeda

Sinoć sam se dogovorio s Alessandrom da će nam danas biti dan odmora i da svaki spava dokle hoće; a već sam se probudio u 6 sati. Spremio sam se i imao svetu misu u kućnoj kapelici časnih sestara. Poslije mise pokucam na vrata Alessandru. Ne odaziva se. Odmah sam zaključio da je bolestan. Javio se oko 9 sati. Boli ga glava i sav je blijed. Hoće imati svetu misu, ali se još ne usudi; i opet obučen legne na krevet. Žao mi ga. Koliki je već put prevalio od Betlehema do Bitole! Htio bih mu predložiti da odemo na Ohridsko jezero, ali se ne usuđujem dok ga glavobolja ne prođe.

Kasnije sam ga upitao da li pristaje da sutra pođemo u Ohrid, a on smjesta pristane da idemo još danas poslije podne.

Poslije podne smo najprije razgledali iskopine stare Herakleje i francusko vojničko groblje iz rata 1914 — 1918, gdje je ukopano 16.000 francuskih vojnika. Sve križ do križa, jedan kao i drugi, kao neko mrtvo jezero.

Alessandro je rekao neka ja upravljam autom putem za Ohrid. Dosad još nisam vozio kola kroz tolike i takve zavoje kao što su tu na putu iz Bitole u Ohrid. Divan je pogled kad se prolazi podnožjem Peristera. Od Bitole do Ohrida je 71 km, ali se put prilično otegne zbog stalnih okuka.

Ohridsko jezero je vrlo lijepo. S lijeve su strane planine Peristera, a s desne strane je grad Ohrid, načičkan kućama i crkvama, na obližnjem brežuljku. Prema Albaniji se gubi pogled u nedogled jezera.

Lijepe su freske u Bogorodičinoj crkvi. U njoj se sada daju koncertne priredbe. Druge crkve nismo mogli pogledati jer su bile zatvorene.

Oko 7 sati navečer krenuli smo natrag u Bitolu. Alessandro kaže neka ja i opet upravljam autom. Valjda mu još nije dobro. Stigli smo u Bitolu u 8,10. Časne sestre su se vratile iz Kruševa i već nas čekale. Bilo im je drago što će gledati film iz Svete Zemlje, koji je snimio Alessandro. Projekcijom filma počeli smo oko 10 sati u njihovom dvorištu. Kasnije je zahladilo, pa smo otišli u blagovaonicu i tamo gledali te projekcije sve do pola noći. Časne sestre su rado žrtvovale zasluženi odmor, samo da vide te divne slike. Alessandro i ja smo se dogovorili da ćemo sutra opet malo dulje spavati i onda se spremiti na put za Beograd. I sutra moramo prevaliti oko 616 km.

14. VII 1966. — Četvrtak

Ujutro sam imao svetu misu u kućnoj kapelici časnih sestara u 7 sati. Poslije mene je misio dobri svećenik Alessandro.

Pretpostavljao sam da ćemo ranije krenuti na put, ali je Alessandro neprestano nešto radio oko auta tako da smo pošli tek u 11 sati. Zanimao me pejsaž od Bitole do Titova Velesa jer smo taj dio prošli noću. Mislio sam da će to biti najljepši krajevi. Naprotiv! Brda su nekako sivožuta i gola. Nema na njima ni trave ni šikare. Sjećaju me na neplodna pustinjska brda. Ni ravnica nije baš tako plodna. Očekivao sam da ću u tom kraju biti na pretek kultiviranja duhana i pamuka i raznog južnog voća. Od svega toga nisam vidio ništa, nego tek nešto pšenice i kukuruza. Na nekim mjestima ima ponešto vinograda. Tako sam dobio dojam da je Makedonija materijalno prilično siromašna zemlja.

Od Prilepa dalje je nešto bolje, ali uglavnom do Skoplja isto. Po plodnosti zemlje moglo bi se odrediti, gdje prestaje Makedonija, a počinje Srbija. I Skoplje ostavlja na posjetioca tužan utisak. Nekada lijep grad, a sada (poslije potresa) grad baraka. Ima možda tek desetak većih kuća, a sve drugo, što je do sada podignuto, samo je privremenog karaktera.

Iza Skoplja počinju krasni krajevi. Sva nizina kroz koju prolazi auto-put zelena je i plodna. Brda se zavijaju u zelene šumarke, a kasnije i u lijepe šume. Tako je skroz do Beograda.

Jurimo brzinom do 120 km da stignemo u Beograd prije 9 sati navečer kako bismo našli časne sestre u Višegradskoj ulici prije nego odu spavati.

Stigli smo u osam i četvrt. Lijepo su nas primile i spremile nam počinak. Sutra nam ostaje najkraći put na našem putovanju: Beograd — Derventa, oko 220 kilometara. To će biti povratak kući i završetak putovanja u Svetu Zemlju.

15. VII 1966. — Petak

Svete smo mise imali u 9 sati kod časnih sestara u Višegradskoj ulici, u njihovoj prekrasnoj kućnoj kapelici.

Danas nam se nije žurilo. Alessandro je uređivao auto i mijenjao gume, pa nas je tako zateklo i podne u Beogradu. Krenuli smo oko 2 sata poslije podne.

Pred nama je ravan Srijem i Slavonija. Kao da si s obje strane auto-puta razastro veliku zelenu ponjavu. Najviše je zasijano kukuruzom. Putem nas je pratila kiša. Osjetili smo kolika je to blagodat Božja, kad kiša natopi polja i osvježi ustajali vrući zrak.

Bila je upravo lijepa i ugodna vožnja po svježem zraku.

U Derventu smo došli oko 5 sati poslije podne. Nitko još nije očekivao naš povratak, pa su se redala ugodna iznenađenja. Zamolio sam Alessandra da nam naveče u 8 sati projicira film o Svetoj Zemlji. Crkveni pjevači i pjevačice baš su imali probu pjevanja za svetu krizmu pa smo im javili neka svi dođu oko 8 sati na film.

Kad smo počeli filmom, bila nas je puna soba. Svi smo dva i po sata oduševljeno gledali žive prizore snimljene u Svetoj Zemlji. Nisam znao kada će Alessandro nastaviti put za Milano pa smo se požurili da istu večer gledamo projekciju slika o Svetoj Zemlji. Kad mi reče da će ići u ponedjeljak, zamolio sam ga da u nedjelju navečer, poslije večernje mise, u pola sedam priredimo za sve vjernike nanovo projekciju slika iz Svete Zemlje. Svima će biti drago!

S A D R Ž A J

	Str.
Predgovor	
Kroz Bosnu i Hercegovinu do plavog Jadrana	5
S »Dalmacijom« na Mediteranu	13
Kroz Libanon i Siriju	33
Na Kalvariji i Božjemu Grobu	51
Naši ljudi u Svetoj Zemlji	95
Na putu u domovinu	125